WİLLY BOURGEOİS

LAWRENCE

Çeviren:

Nusret KURUOĞLU

R E K T Ü R KİTAP SERVİSİ
Nuruosmaniye Cad. 81 Emek İş Hanı
İ S T A N B U L

BAHAR MATBAASI
İstanbul — 1967

Lawrence

BİRİNCİ Dünya Harbinde Orta-Doğu'da Osmanlı Padişahına karşı başkaldıran Mekke Şerifi Hüseyin'in başarıya ulaşmasında büyük çapta rol oynayan ve çölde Osmanlı Devletinin başına gaileler açan Lawrence adını duymayan yoktur. Şimdiye kadar hakkında bir çok kitap yazılan ve mâceraları filme alınan bu Lawrence kimdir? Bizzat kaleme aldığı **«Seven pillars of Wisdow - Aklın Yedi Sütunu»** adındaki kitabında Araplar arasındaki mâceralı hayata tamamen bir tesadüf eseri olarak atıldığını söyleyen bu adam her çeşit maddî ve manevî nimetlerden uzak kaldığını da edebi üslûp içinde gururla anlatmaktadır.

Kendi iddiasına göre Lawrence, Arap dâvasına büyük hizmeti dokunmuş gerçek bir idealisttir... Kendisini yakından tanıyanlara göre ise o tam bir şarlatandır. Fakat memleketine yaptığı hizmetler karşısında, onun **«Intelligence Service»** tarafından özel surette yetiştirilmiş ve bu uğurda her şeyi yapabilecek karakterde bir ajan olduğunu söyleyenler de vardır.

Ne olursa olsun, hakkında neler söylenirse söylensin, kendisine tamamen yabancı olan bir cemiyetin içine girerek onları tesiri altına alabilen ve sonra da bir bölgede yeniden bir çok devlet kurulmasını ve bu devletlerin başına da istediği kimselerin kral olarak getirilmesini sağlayan bir insanın hayatı ve yaptıkları elbetteki dikkatle incelenmeğe değer.

Bir çok yazarlar ve siyaset adamları Lawrence'in başarılarını öğrendikten sonra ona **«Arabistan'ın taçsız kralı»** ünvanını vermekte bir an bile tereddüt etmemişlerdir. Bu yazarlardan biri olarak Belçikalı tanınmış gazeteci **Villy Bourgeois** da Lawrence'in hayatını iyice inceledikten sonra bu eseri meydana getirmiştir. Sâdece bu eseri okumakla Lawrence'in kim olduğunu ve neler yaptığını öğrenmiş olacağınızı ümit ediyoruz.

REK-TUR Kitap Servisi

I

AYAK izinden ibaret yol bazan, kızıl kayaların süslediği kum tepelerinin arasında kıvrımlar yaparak uzanıyordu. Hafif bir rüzgâr, çölde duman gibi yüzen toz bulutları arasında kaybolan küçük tepeleri yalayarak esiyordu. Parlak ve kızgın güneş ışınlarının renklendirdiği dağların çıplak sırtları, masmavi gök altında, insanın içini ürperten birer dev gibi ufukta korkunç irtisamlar yaratıyordu. Uçsuz bucaksız bir ummandaki heybetli dalgalar gibi uzanan yuvarlak ve hep birbirine benzeyen kum yığınlarının kızıl ışık altındaki koyu gölgeleriyle süslenen çöl manzarasında, hayal âlemine ait bir çok sırlar saklıdır.

Fakat bir fon müziğine tempo tutar gibi ağır adımlarla ilerleyen deve kervanını süren bedevîler, çölün çok aşinası oldukları bu füsunkâr manzarasına görmeyen gözlerle bakıyorlardı. Yemen'in yakıcı çölünü aşarak Hicaz'ın verimsiz ve cılız vâhalarından geçen bu çileşek kafile elli kişi kadardı. Güneşin yakıp kavurduğu yüzlerini simsiyah sakalları çevreliyordu. Deri ve kemik haline gelen vücutlarını, koyu pas rengi kumaştan yapılmış bol elbiseleriyle muhafaza ediyorlardı. Develer, dazlak başlarını ayni ahenk içinde sallayarak uzun ve hantal adımlarla yol alıyorlardı. Devecilerin bellerindeki hançerleri, eğerlerin kaşına asılmış silâhları ve par-

lak madenlerle süslü takımları kızgın ve yakıcı güneş altında kıvılcımlar saçıyordu. Çöl âdetlerine göre kervanın önünde giden rehberin ayni zamanda gayet güzel şiir ve şarkı okuması da lâzımdır. Bu kervanın başında da böyle bir rehber vardı. İşte şimdi gevrek ve yanık sesiyle, cedlerinin meşhur zaferlerini terennüm eden bir şarkıyı, dolu yağarken çıkan gürültüye benzer bir ahenk içinde okuyordu. Şarkının nâmesiyle develerin tırıst adımları arasında tatlı bir uygunluk vardı. Böylece rehber Yemen'in en çok saygı gösterilen cennetlik ulularından Antar'ın korkunç ve kanlı cenklerinin hâtırasını dile getiriyordu. Her beyitten sonra Bedevî deveciler de, rehberin işareti üzerine gök gürültüsünü andıran bir koro halinde şarkıya katılıyorlardı. Bu cenk şarkılarından hazin bir destan meydana geliyor, bazan de şarkının coşkun bir yerinde kılıçlar sıyrılıp başlar üzerinde dönerken atılan naralarla gökler inliyordu. Kervan yürürken çöl adamı sadece kahramanlık menkibelerini yansıtan şiir ve şarkı okumakla yetinmez. Hiç şüphe yok ki Bedevî, ateşe verilmiş çadırları, soyulmuş kervanları, amansız bir şekilde hücum edilerek ele geçirilen beldeleri dile getiren şiirleri çok sever. Fakat o ayni zamanda gülmesini, kendilerine has ince ve kıvrak lâtifelerle neş'elenmesini de bilir.

Şarkısını bitiren rehber, devesinin üzerinde vücudunu hafifçe arkaya doğru çevirerek alaylı bir şekilde seslendi.

— Heeyy!... Seydi Lâvrens bize her ay bir çil altın vermeye devam edecek mi?...

Bir anda kervandan şakrak kahkahalar yükseldi. Sarı sarı çil bir altının hayali bile bedevî'nin yüzünü güldürmeye kâfidir.

Şair rehber konuşmaya devam ediyordu.

— Belki bir gün, rahim olan Allah, bu fakire de Seydi Lâvrens'inkine benzer ipek bir maşlah nasib eder.

Gülüşmeler büsbütün arttı. Çünki zavallı rehberin maşlahı çok pejmürdeydi. Koyu mavi eski bir kumaş parçasından ibaret kefyesi ise kalın ve kirli sicimlerle tutturulmuştu. Bakır üzengileri üzerinde doğrulan bir bedevî, ona cevap verdi.

— Ya Ahmet!... Birgün seni Türkler esir ederlerse o zaman başına güzel bir kefye geçirirler. Ama bil ki, yine bu kefyeyi geçiren eller tarafından kafan koparılır.

Buna benzer bir çok lâtifeleşmelerden sonra birden kervana derin bir sessizlik çöktü. Develerin ayaklarından çıkan kum çıtırtılarından başka bir ses işitilmez oldu.

Saf bir delikanlı olan rehbere, kervanda herkes takılıp onunla alay ediyordu. O ise söylenenlerin çoğunu işitmiyor veya anlamazdan geliyordu. Kendisi otuz yaşlarında kadardı. Mavi gözlü, yüksek alınlı, kumral saçlı, kalın dudaklıydı. Azim ve irade ifade eden bir çenesi vardı. Orta boyuna, güneşten yanmış tenine rağmen bu adam pür bir Anglo-Sakson tipine sahipti. Kendisini rehber olarak tâkip eden bedevîlerin her zaman alay ettiği bu delikanlı işte Lawrence'in ta kendisiydi.

Lawrence, Gal'de doğdu. Babası İngiliz, anası İskoç'-tur. Bembeyaz bir Arap kıyafetine bürünürdü. Mekke modasına uygun şekilde başında kefye taşırdı. Elbisesinin göze çarpacak kadar temiz olması, pejmürde kıyafetli bedevîlerin yanında çok garip görünürdü.

Daima hissiz, gamsız, esrarengiz görünen bu adam o sıralarda bütün Arabistan'ın en meşhur bir simasıydı. Fakat bu şöhret, vazifesini lâyıkıyle başarmak için ona bazan zararlı oluyordu. Çünki onun bir gayesi vardı.

Sadece bu gayeye ulaşması bahis konusuydu. Şöhret bundan sonra gelirdi.

Yıl 1917... Birinci Dünya Harbinin ortası... Alpler'de, Balkanlarda, Flandres ve Somme bataklıklarında korkunç savaşlar oluyordu. Orta Doğu'da Almanların müttefiki olan Türkler, İngilizlerle çarpışıyordu. Çok ağır neticeler doğurabilecek olan bu savaş, Arabistan çölünün ortasında cereyan etmekteydi. İngilizlere ve müttefiklerine, Türk hâkimiyetine karşı Arap halkının geniş çapta ayaklanması ihtimali büyük ümit veriyordu. İşte Türklere karşı bütün Arapları ayaklandırmaya ve disiplinden mahrum olan bedevî kuvvetlerini birleştirmeğe ve aralarındaki devamlı rekabet ve mücadeleleri durdurmaya muvaffak olan şahıs Lawrence'dir, Lawrence bu başarısından sonra mücadeleyi Türkiyeye açık olan Filistin ve Suriyeye doğru götürmeye çalıştı. Bu maksatla emrindeki Arap ordusuna mensup öncü kuvvetlerin sevk ve idaresini eline alarak Arabistandan geçen tek hatlı demiryoluna sabotaj için baskınlar yaptı.

Türklerin çok faydalandığı bu demiryolu hattının korunmasına onlar büyük ehemmiyet vermekteydiler. Medine ve havalisinin malzeme ve yiyecek ikmali için yegâne vasıta bu demiryolu idi. Arabistan çölünün ortasından geçen bu hat, henüz çok korkunç bir kuvvete sahip bulunan «hasta» Osmanlı İmparatorluğunun en hayatî bir kan damarını teşkil ediyordu. Bu sebeple Lawrence, dinamit yüklü devesinin üzerinde her türlü meşakkate katlanarak kavurucu çölde harekete geçmekten çekinmemişti.

Bedevîlerin arasında yolunu şaşırmış bu garip İngiliz delikanlısı ve arkeoloji bilgini neden bu cengâverler kervanına karışmıştı?... Şahsen bir menfaat ve men-

kibe peşinde koşmayan, fakat çölün türlü facia ve tehlikelerle dolu göcebe hayatından derin bir zevk alan bu subay böyle birdenbire nereden çıkıp gelmişti?

★

Thomas Edward Lawrence, 15 Ağustos 1888 de Gal'in merkezi Tremadoc şehrinde doğmuştur. Bu şehir Büyük Britanya'ya bir çok değerli ilim ve devlet adamı yetiştirmekle ün kazanmıştır. Lawrence'in doğumu da her mütevazi aileye mensup çocuklar gibi hiç dè ilgi çekmedi. Babası Thomas Robert, XVII. asırda İrlandaya yerleşmiş İngiliz asıllı bir soydandır. O zamanlar İrlanda'da oturan İngilizlere karşı artan düşmanlık, Thomas Robert'i yeşil adayı terkederek doğduğu memleket olan Gal'e yerleşmeye mecbur bırakmıştır. Küçük Thomas Edward (Lawrence) in babası zaten acayip bir adamdı. Çalışmaktan yılan zayıf bir karakteri vardı. Ölümüne kadar işsiz güçsüz bir şekilde yaşadı. İrlanda'daki arazilerinin mütevazi geliri Lawrence ailesini kimseye muhtaç bırakmıyacak derecede geçindirebiliyordu. Thomas Robert'in beş oğlu oldu. Bunlardan ikincisi işte Çöl Fatihi unvanını kazanan Thomas Edward Lawrence'dir.

Kahramanımızın annesi Sarah Junner dindar olduğu kadar da çok enerjik ve sorumluluk duygusu taşıyan bir İskoç'dur. Annesinin sert tabiatı, âniden kızıp, sonra da pişmanlık duyması daha küçük yaşlarında çocuk Lawrence'i etkisi altına aldı.

Ailesi Gal Memleketleri'ni terkettiği zaman Lawrence aşağı yukarı bir yaşındaydı. İnsana derin bir şekilde güven hissi veren bir yaratılışta olan Lawrence'in gezginci hayatı daha o zamandan başlamıştır. Bu aile

sıra ile İskoçya'da, Anglo-Normand'ın Man adasında, Fransa'nın Dinard şehrinde, eski İngiltere'de bulunduktan sonra 1896 da antika eşya satıcılariyle meşhur saf ve nezih bir çevreye sahip bulunan üniversite şehri Oxford'a yerleşti.

Genç Lawrence çok çabuk gelişerek üstün bir zekâya sahip olduğunu gösterdi. Annesine göre o, fikren vaktinden evvel olgunlaşmış bir çocuktu. Hayret edilecek derecede üç yaşında alfabeyi öğrendi ve beş yaşında da gazeteleri okumaya başladı. Kendi hayalinden uydurduğu bir çok hikâyeleri anlatmak gibi gerçek bir kabiliyete sahip olduğunu ispat etti. Bilhassa İrlanda tarzındaki romantik hikâyeleri çok ilgi çekecek değerdeydi. Altı yaşında İngilizce'den başka, Fransızcayı da konuşmaya başlamıştı. Bu dili Fransa'nın Dinard şehrinde öğrenmişti. Ayrıca iyi bir yüzücü, son derece mahir bir binici ve dağcı oldu. Bütün bunlar onun gerek bedenen, gerekse fikren vaktinden evvel gelişip olgunlaştığını münakaşasız şekilde ispat etmektedir.

Yedi yaşında Oxford'da okula başladı. Parlak bir talebe oldu. Annesi, zaten, ona çok itina gösteriyor ve daima çalışma cesaretini arttırıyordu. Babası ise çok alâkasız davranıyor, böyle basit ve küçük telâkki ettiği şeylerin daima dışında kalıyordu. Lawrence, daha sonra yazdığı hâtıratında babasından bahsederken der ki.

«Beş oğlundan hiçbirinin zengin olmadığını söyleyebilmek, onun için bir iftihar vesilesiydi.»

Filhakika, on iki ilâ on sekiz yaşları arasında genç Lawrence, tahsilini ancak devamlı burslar sayesinde devam ettirebildi. Liseyi bitirdikten sonra, matematik tahsili için Üniversiteye girdi, fakat tahsil branşını hemen Tarihe çevirdi.

Çok kısa bir zamanda arkeoloji'ye merak saldı. Di-

ğer arkadaşlariyle birlikte cep harçlığını antikacı dükkânlarında sarfediyor, eski para ve asırlarca Oxford bölgesinde kalmış olan Romalılara ait antika eşya kolleksiyonu yapıyordu. Sık sık müzelere ve kütüphanelere gidiyor, hocalarından birinin nezareti altında Orta Şark Tarihi üzerinde ihtisas yapıyordu. Bu hoca, Yahudilik ve Hıristiyanlığın menşei üzerindeki çalışmalariyle tanınan Prof. Hogarth'dır.

Bu sıralarda, genç Thomas arkadaşlarından birisi ile yaptığı serbest güreşte bir ayağını kırdı. Bu kaza, ona göre, vücudunun gelişmesine mâni olmuştu. Arkadaşlarının arasında boyunun kısalığı hemen göze çarpıyordu. Gerçi 1,60 m. olan boyu vasat sayılabilirdi, fakat, normalden büyük olan başı, onu kısa boylu gösteriyordu. Filhakika İngilizler de orta boy, bu ölçünün üstündedir.

Fakat, boyunun kısalığı ikinci plânda gelir. Asıl mühimi Lawrence'in başkalarına benzemiyen mizaç ve yaratılışta bir çocuk olmasıdır.

Gündüzleri, hiç görünmezdi, geceleri yalnız olarak kollejin bahçesinde gezinirdi. Kalabalıktan, gürültüden ve başkaları ile temastan çekinirdi. Şüphesiz, bu davranışlarında bir câli ve sun'î taraf vardı, fakat ebeveyni onun yalnızlıktan hoşlandığının farkındaydı. Bunun için, evin bahçesinde, münhasıran küçük Lawrence'e ait olmak üzere iki odalı küçücük bir ev yaptırdılar. Genç adam buraya çekilerek okuyor ve çalışıyordu.

Profesörleri, etüdlerinin irtibatsızlığından müteessir oluyorlardı. O, modern tarihi ihmâl ederek, daha eski ve girift eserleri tetkikle vakit geçiriyordu. Bol bol, Ortaçağa ait eserleri, bilhassa Fransız kahramanlık menkıbelerine ait destanları okuyordu.

1906 da, bir arkadaşı ile birlikte tatilini Fransa'da

geçiriyor. Bisikletle, eski Normandie şato ve katedrallerini ziyaret ediyor ve bu esnada bu âbidelerin mimarî tarzları hakkında not alıp, basit kroki ve resimlerini çiziyorlar.

Müteakip sene, yeniden Fransa'ya gidiyorlar, bu defa beraberlerinde taşıdıkları bir fotoğraf makinesiyle, evvelce ziyaret ettikleri tarihî binaların resimlerini çekiyorlar. Tedricen etüdlerini Haçlılar devri üzerinde teksif ediyor ve son imtihan için bu devrin askerî mimarisi üzerinde tez hazırlamağa karar veriyor. Bunun için Orta - Şark'da, Haçlılar tarafından yapılan eserleri görmek zarureti hâsıl oluyor.

1909 da, Suriye'ye ve Filistin'e harekete karar veriyor. Prof. Hogarth, onu bu tasavvurundan vazgeçirmeğe teşebbüs ediyor. Genç adama diyor ki;

— Zamanın yanlış seçildiğine kaniim. Zira bu sahada tecrübem var. Bu mevsimde orada kavurucu bir sıcak hüküm sürmekte ve her türlü ciddî çalışmağa mâni olmaktadır...

Lawrence, kendisine son derece güvenerek :

— Herşeye rağmen gideceğim, diyor.

— Kâfi miktarda paran var mı? Bir rehbere, müteaddit yardımcılara ihtiyacın olacak...

— Yaya gideceğim. Bu çok kolay ve az masraflı olacaktır.

— Dikkat... Böyle bir şey aslâ görülmemiştir. Fena ve tehlikeli tesadüflerle, sıtmaya karşı kendini iyi koru!...

— Her ne olursa olsun gideceğim, diyerek, Lawrence, kat'î cevabını verdi.

Ve, bir tabanca satın alarak hareket etti. Bu, maceralarla dolu bir seyahat oldu. Orta çağa ait otuzaltı şa-

toyu ziyaret etti. Suriye çölünü geçti. Filistin dağlarını aştı ve Ürdün vâdisine uzandı. Birçok defa Türk İmparatorluğu memurları tarafından müşkülâta mâruz kaldı. Bir gün, bir tecavüze uğradı. Yağız bir at üzerinde, ânîden bir Dürzî köylüsü yolunu kesti, taşıdığı eski bir tüfekle ona ateş etmek istedi, fakat silâh ateş almadı. Lawrence, ilk defa olarak tabancasını kullandı. Köylünün atını yaraladı. Yaranın tesirine rağmen at, yüz metre kadar ileri fırladı. İkinci bir kurşun sıkarak tehlikeyi bertaraf edip oradan uzaklaştı. Şüphesiz ki bu Dürzî, bir çapulcu idi, kendisini öldürüp eşyasını alacaktı.

Bir başka defa, pejmürde kıyafetli bir Türk, ona ateş açtı. Bir tâlih eseri olarak, Lawrence'e kurşun isabet etmedi, bilâkis o, mütecavizi elinden yaraladı.

Bunun üzerine, genç İngiliz, hayduta bir miktar para vererek, yarasını tedavi ettirmesi için onu başka bir yere gönderdi.

Bu traji - komik maceralardan altı ay sonra, Lawrence, Avrupa'nın Ortaçağ askerî mimarîsi hakkındaki tezini Oxford Üniversitesinde parlak bir şekilde verdi. Talebelik hayatı böylece sona ermiş, tarihî ilimler branşından diploma almıştı.

Tahsilini bitirdiği zaman Lawrence, yirmi iki yaşındaydı. Dış görünüşü o kadar değişmemişti; ince kumral saçları, zaman zaman delici ve endişe veren bakışlariyle mavi gözleri, dik kaşları, azim ve irade ifade eden çenesi, onun değişmez alâmetleriydi.

Tahsil hayatında onu tanıyanlar, zekâsını ve ikna kabiliyetini takdirle müşahede ettiler. Genç yaşına rağmen ihtiyatlı bir mizacı vardı. Şahsiyetinin birbirine zıt ve karışık taraflarını, ayrı şekillerde maharetle değerlendiriyordu. 1910 - 1912 senelerinde yazdığı mektuplardan anlaşıldığına göre; Lawrence'de edebiyat sahasında

da bir heves uyanmıştı. Fakat, bu heves, zamanın modasına uymaktan başka birşey değildi.

Hülâsa, kâfi derecede entellektüel karakterine ilâveten, sağlam ve sportif bir bünyeye de sahipti. Bu sıralarda, onun ileride atılacağı fevkalâde hareketli ve maceralı hayatı, hiç kimse şimdiden tahmin edemezdi.

1910 yılının sonunda, onun önüne müstesna bir fırsat çıktı. Eski hocası Prof. Hogarth, Orta - Şark'da Fırat nehri boylarında arkeolojik araştırmalar yapmak için fon teminine muvaffak olmuştu. Fırat üzerinde Hititlerin kurduğu kadim ve esrarengiz şehirlerden biri olan «Karkamış» vardı. Hogarth, bu araştırma için Lawrence ile mutabık kaldı ve ona dört sene müddetle, bu iş için «Magdalen» kollejinden senelik 100 sterling bir burs temin etti. Hogarth, Lawrence'le beraber Oxford'dan diplomalı Thompson adında diğer bir şahsı da, kendisine yardımcı olarak seçti. Böylece genç arkeolog, Orta Şark'a hareket etti. 1910 yılının Aralık ayından 1918 yılının Ekim ayına kadar, Lawrence, bu bölgede kalmıştır.

Filhakika, Hogarth'ın bu teşebbüsü bir deneme mahiyetindeydi. Eğer, Karkamış şehri, araştırma yapmak zahmetine değer ise, daha uzun ve derin hafriyata başlanacaktı. Esasen, Karkamış, araştırma sahasında ikinci plânda geliyordu. Asıl, araştırma yapmağa değer olan Hitit merkezi Boğazköy şehriydi. Bu şehir o sırada, mütevazi bir Türk kasabasıydı. Fakat orada bir Alman heyeti çalışıyordu. Alman ve İngiliz arkeologları arasında da, her sahada olduğu gibi, geniş çapta bir rekabet mevcuttu. Nitekim, Berlin - Bağdat demiryolu için Fırat üzerinde bir köprü inşa eden Alman mühendisleri ile İngilizler arasında şiddetli bir rekabet devam ediyordu, Almanlar, bu demiryolu sayesinde Hindis-

tan'a uzanmak hususundaki emellerini tahakkuk ettirmeğe çalışıyolardı. Bu rekabette, hırçın ve mütereddit Türk Devlet adamlarının gösterdiği güçlükler de mühim rol oynuyordu.

Lawrence için, hayatının en bahtiyar devri böylece başlamış oluyordu. Arapların «çanakçı - çömlekçi» adını verdikleri yerli hafriyat işçilerini sevk ve idare ediyor, onlar için eğlenceler tertipliyordu. Genç arkeolog, Fırat nehri kenarında kurduğu çadırda ikamet ediyordu. Hâki renkli elbiselerini ve deri kunduralarını terkederek, Arap kıyafetine büründü, onlar gibi yalınayak dolaşmağa başladı. Yerlileri aslâ istihfaf etmedi. Sefil Bedevîler arasında bağdaş kurup oturdu, onlardan çöl hikâyeleri, şarkıları dinledi, deveye binmesini öğrendi, onlar gibi keçi sütü içti. Oxford'da dost olduğu Şeyh Ahmet ile, bölgesi içinde gezintiler yaptı. Müteakip sene, Lawrence, henüz meydana çıkarılmamış olan arkeolojik yerleri bulmak üzere Mezopotamya ve Suriye de birçok seyahat yaptı.

Yavaş yavaş, Arap ruhunu tanımaya ve çölü sevmeye başladı. Aynı zamanda medeniyetin sun'îlikleri onu tiksindiriyordu, bu yüzden çölün sükûneti onu mestetmişti.

Bir gün Bedevî dostları, onu, Suriye'de meçhûl bir vâhaya götürdüler. Orada, kumlar içine gömülmüş eski bir şato enkazı vardı. Arapların iddiasına göre, bu şatonun betonlaşmış harçları, su ile değil, fakat çok kıymetli esanslarla dondurulmuştu. Ona, şatonun bütün kısımlarını gezdirdiler. Araplar, şatonun havasını zevkle teneffüs ediyorlar, her geçtikleri yerde gül ve yasemin kokusu aldıklarını söylüyorlardı. Rehberlerden birisi, onu, çökmüş bir kapıya doğru götürdü. Orada durdular. Ön-

lerinde, ufukta kaybolan çölün tatlı dalgalar teşkil eden kum yığınından ibaret tepeleri uzanıyordu. Arap, çölden gelen ılık rüzgârı içine çekti ve :

— İşte fevkalâde koku, Seydi Lawrence. Görüyor musun, rüzgârın kokusunda, şatoda hissedilen rayiha yok... dedi.

Bir memleket böylece sevilmeye başlanıyor ve Lawrence çok kısa zamanda onun hüviyetine giriyor.

1914 Ocak ayında, Sina yarımadasında çok mühim bir vazife görmek için, Lawrence, Suriye'yi terkediyor.

Bu vazifenin mahiyetini iyi anlamak için, Mısır'ı işgâl etmiş olan İngilizler'e birkaç sene evvel Akaba limanı ile Süveyş kanalı arasındaki Türk - Mısır hududunda bulunan Sina yarımadasının bir kısmının, İstanbul hükûmeti tarafından, terkedildiğini hatırlatmak lâzımdır. 1913 de, İngiliz subaylarından mürekkep bir komisyon, bu bölgeyi tetkik ederek haritasını tanzim etti. Bu sırada, Türk hududunun ötesinde, rölöveler yapmak bahis konusu olunca, iş karıştı. Türk makamları, hudut bölgesinin haritalarını çıkarmak maksadiyle yabancı subayların Türkiye'ye girmesini haklı olarak reddetti. Bunun üzerine İngiltere Harbiye nezareti bir kurnazlık düşündü. Yarım kalan askerî çalışmaları ikmâl etmek için bu bölgede, Kitab-ı Mukaddes'in menşei üzerinde araştırmalar yapmak maksadiyle gönderilecek arkeologlardan istifade yoluna gidildi.

Bu vazifeye Lawrance seçildi ve Sina'ya giderek haritaları yapmağa başladı. Bununla beraber, 1914 Şubat ayında, Türk hükûmeti, Lawrence'in bu faaliyetinden şüphelendi ve onun Sina'da dolaşmasını men etmek için Akaba Valisine emir verdi. Aynı zamanda fotoğraf çekmesi de yasak edildi. Nihayet, Türk polisi Lawrence'i hudut dışına çıkardı. Lawrence, Sina'da kaldığı müd-

detçe tanzim ettiği haritalarla Kahire'ye gitti. İngiliz Ordusu 1916 senesine kadar yalnız bu haritalardan istifade etmiştir.

Filhakika, bu devrede Lawrence ile Mısır'daki İngiliz yetkilileri arasında kurulan irtibat birkaç ay içinde lüzum ve faydasını ispat etti. Aynı surette, askeri haritaların tanzimi, 1914 sonbaharında, Lawrence'e Harbiye Nezaretinden Orta - Şark'ta bir vazife istemek için vesile oldu.

Nezaretin cevabını beklerken, Lawrence, Karkamış'ta arkeolojik araştırmalar yapan arkadaşlarına iltihak etti. Karkamış'a vâsıl olur olmaz, Bağdat demiryolu işçileriyle Alman idarecileri arasında çıkan ve şiddetli kavgalara müncer olan ihtilâf, çalışmalara mâni oldu. Bu kavgalarda bir kişi öldü, diğer biri de yaralandı... İngilizler arabulucu olarak, ihtilâfa müdahale ettiler ve işler intizama girdi.

Nihayet 1914 Mayıs ayında, Lawrence, İngiltere'ye döndü, Artık o Karkamış'ı bir daha aslâ görmiyecekti, zira Ağustos ayında, Avrupa'da, semalarda infilâk eden bir yıldırım gibi Birinci Dünya Harbi patlamıştı.

II

1914 — 18 harbi, T. E. Lawrence'in kaderini sağlam bir şekilde tâyin etti. Zamanın icabına uygun maceralarla dolan genç entellektüel'in meşguliyetleri yavaş yavaş değişti. Bu harikulâde değişiklik sür'atle ilerliyor ve umumiyetle tâlih eseri telâkki edilen bir tesadüfler yığınının teşekkülüne imkân veriyor.

Harb patladığı zaman, Lawrence, ailesinin nezdinde Oxford'da bulunuyordu. Sina'daki çalışmalarının notlarını yazmakla ve Harbiye nezaretinin sabırsızlıkla beklediği meşhur haritaları tashih ve tanzim etmekle meşguldü.

Genç arkeologun harbe karşı ilk tepkisi, gönüllü olarak orduya intisap etmeyi düşünmek oldu. Fakat bu arzusu bir netice vermedi. Çünki boyunun kısalığı asker olmasına mâni teşkil ediyordu.

Söylendiğine göre Londra Asker Alma Meclisi Lawrence'in boyunun kısalığı nispetinde başının gayri tabiî şekildeki büyüklüğü karşısında hayret etmişti. Ama hey'et içindeki bir binbaşı babacan bir tavırla :

— Şimdi ailenizin yanına dönünüz!.. Gelecek harbe kadar boyunuz uzar da o zaman askere alınırsınız.... diyerek hem onu teselli, hem de hafifçe alay etti.

Bu sebeple Lawrence kitaplarının başına dönmeye mecbur oldu. Fakat çok uzun sürmedi. Eski hocası Prf.

Hogarth yeniden sahneye çıktı. Bu nüfuzlu zâtın tavsiyesiyle Lawrence asteğmen rütbesiyle ve muvakkat tercüman olarak Harbiye Nezaretinin Harita Dairesine tâtin edildi.

30 Ekim 1914 tarihinde kahramanımızın kaderini tâyin eden büyük hâdise meydana geldi; Fransa ve İngiltere Türkiyeye harp ilân ettiler. Birdenbire harp ateşi, Marne, Yser, Vosge ve Karpatlar'dan Orta - Doğuya da sirayet etti. Alman İmparatoru Guillaume II. nin müttefiki olan Osmanlı Padişahının geniş ülkesine bir taraftan Ruslar Kafkaslarda, bir taraftan da İngilizler Sina ve Mezopotamya'da taarruz ettiler. Her şeye rağmen Doğu, yine de ikinci plânda bir harp sahası olarak kaldı. Avrupa'da büyük çapta bir savaşı kabule mecbur olan İngilizler ve Ruslar, Türkiyeyi ciddî şekilde tehdit imkânını bulamadılar. Bu yüzden Türkiye rahat ve kısa bir müdafaa harbi içinde kaldı.

Türkiyeye karşı girişilen savaşlar Kahire'deki İngiliz karargâhı tarafından idare ediliyordu. Fakat bu karargâh, Orta - Doğu'nun ve Arapların özelliklerini bilen mütehassıslardan mahrumdu. Bu bölgeyi ve halkını iyi tanıyan diğer bir çok subaylar gibi Lawrence de Mısır'dan ayrılmıştı. Lawrence, harp ilân edilmeden evvel bu bölgede meşhur casusluk teşkilâtı İntelligence Service'de resmen vazifeli bulunuyordu.

Lawrence yeni tayin edildiği Harita Dairesinde yalnız haritalar üzerinde çalışmakla kalmıyor, askerî sırları öğrenmek için Türk esirleri sorguya çekmek için de vazifelendiriliyordu.

İslâm âdetlerini ve düşüncesini gözönüne almadan Orta - Doğu harekâtını Somme'da Almanlara karşı yaptıkları savaşlar gibi idare eden İngiliz subaylariyle Lawrence arasında sık sık ihtilâf çıkıyordu. Genç asteğ-

men bizzat generallere bile kafa tutmaktan çekinmiyordu. Bu yüzden kısa zamanda geçimsiz, küstah ve ancak vasatın üstünde bir zekâya sahip bir kimse olarak tanındı.

1915 de Çanakkale Boğazına karşı İngiliz ve Fransız'ların meşhur deniz seferi yapılıyor. Devrin Bahriye nâzırı Winston Churchil'in plânladığı ve onun israriyle yapılan bu harekâtın müttefikler için büyük başarısızlıkla sonuçlandığı herkesin malûmudur.

Lawrence de Türkiyenin Avrupalı müttefikleriyle irtibatını kesmeyi hedef tutan bu teşebbüsü yerinde bulmamıştı. O, İskenderun'a yapılacak bir çıkarma ile Türkiye'nin güneyden kuşatılması fikrini müdafaa ediyordu. Fakat Fransızlar'ın mühalefeti bu projenin tatbikini akim bıraktı. Neticede Orta - Doğu'daki nüfuz bölgeleri üzerinde Paris ve Londra arasında umumî bir anlaşma yapıldı. Karşılıklı vaad ve taahhütler esprisi içinde Suriye ve İskenderun Fransa'nın himayesine, Mezopotamya da İngiltere'nin konrolüne bırakılıyordu. Fransızlar İngilizlerin İskenderun'a asker çıkarmak suretiyle el atmasını aslâ kabul etmemişti. Fransızların bu hareketi, Lawrence'de kendilerine karşı derin bir düşmanlık hissi doğmasına sebep olmuştur. İşte bu hisle Lawrence'in Arapları ayaklandırarak Türkiyeye karşı yapılan harbi kazanmaktan ziyade, Fransızların Orta Doğuya yerleşmesini önlemek amacını güttüğü anlaşılmaktadır.

1916 da Müslüman dünyası ile ilgili İngiliz politikasını tanzim etmekle vazifeli olarak Londra tarafından Kahire'de bir Arap Bürosu kuruldu. Büronun başına Prf. Hogarth getirildi. Böylece Lawrence de bu büronun hizmetine girdi. Lawrence doğrudan doğruya Kahire'-

deki İngiliz mümessili Sir Ronald Storrs'dan emir alıyordu.

Hâdiselerin tâkip ettiği seyri anlayabilmek için Orta - Doğu'nun o zaman ki durumuna göz atmak zaruridir. XVIII. asra kadar çok korkunç ve kudretli bir devlet olan Türk İmparatorluğu, harb başladığı sırada hayatiyetini kaybetmiş bulunuyordu. Zaten bu devlet Avrupalılarca «Hasta Adam» unvaniyle anılmaya başlanmıştı. Her ne kadar Avrupa'daki ülkesi Edirne'ye kadar çekilmiş ise de Türkiye hâlâ Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bütün Arap yarımadasına hâkim idi. İstanbul'da Beşinci Mehmet adında kudretsiz bir hükümdar bulunuyordu. Asıl iktidar ve kanun yapma yetkisi Jön Türklerin siyasî bir topluluğu olan İttihat ve Terakki Partisindeydi.

Prensip olarak Jön Türkler, memleketlerini demokratik esaslar dairesinde kalkındırmak istiyorlardı. Filhakika onlar her şeyden evvel ülkelerinin hudutlarını muhafaza ile meşgul oldular ama meşru ve hukukî hükûmet prensipleri yerine tethiş usullerini getirdiler. Türk olmayan vilâyetlerde devamlı surette vâki olan ayaklanmalara İstanbul hükûmetince zulüm, işkence, idam ve katliamlarla cevap verildi.

Türk ordusu. insan mevcudu bakımından kifayetli olmakla beraber fena organize edilmişti. Çoğu disiplinden mahrum ve bozulmuş bir subay kadrosu tarafından sevk ve idare olunmaktaydı. Bu ordunun yegâne kuvveti Türk askerinin itaatkâr, cesur ve vatanperver karakterde yaratılmış olmasıydı. Bu asker her türlü mahrumiyete hiç itiraz etmeden katlanır, verilen emirleri büyük bir uysallıkla tatbik ederdi. Sabır ve tevekkül, gözünü kırpmadan hücuma geçmek, kanının son damlasına kadar bulunduğu mevkii müdafaa etmek, her çeşit zorluk-

ları ve yorgunlukları yenerek yürüyüşe devam etmek, düşmanın üzerine yılmadan atılmak gibi meziyetler Türk askerinin takdire lâyık hasletleridir. Kavrayışları ağır olmakla beraber dünyanın en cesur ve en mukavemetli askerleri Türklerdir.

Türk hükûmetinin en büyük emeli Anadolu topraklarını mutlak surette hâkimiyeti altında bulundurmaktı. Suriyeliler, Dürzîler, Yahudiler ve Araplar, Türk hükûmeti için devamlı bir endişe mevzuu idiler. Bunların arasından çoğu gizli cemiyetler halinde teşkilâtlanmışlar, memleketlerini Türk hâkimiyetinden kurtarmak için fırsat bekliyorlardı. Harbin başlangıcında, ilk ayrılma hareketi Suriyede patlak verdi. Fakat bu hareket kısa bir zamanda kanlı bir şekilde bastırıldı. Harbin geniş çapta Orta - Doğu'ya yani müslüman ülkelerine intikal ettiğini gören Türk hükûmeti Fransız ve İngilizlere karşı «Cihad-ı Mukaddes» ilân etti.

Peygamber soyundan gelen Mekke Şerifi Hüseyin Halifenin ve İstanbul hükûmetinin «Cihad-ı Mukaddes» dâvetine iştirak etmedi. Şerif Hüseyin'in iddiasına göre, Türklerin Alman ve Avusturya gibi müslüman olmayan milletlerin sâfında bir tecavüz harbi yapması «Cihad-ı Mukaddes» dâvetine uyulmayı mecburî kılamazdı. Şerif'in bu hareketi, Türk hâkimiyetine karşı Araplar arasındaki muhalefete büsbütün cesaret verdi ve bütün dünyanın gözü, bundan sonra Arabistan'da cereyan edecek hâdiselere çevrildi.

Arap yarımadası bilindiği gibi, her şeyden evvel kavurucu sıcakların hüküm sürdüğü çok geniş ve kurak bir çöl plâtosundan ibarettir. Üç tarafı deniz ile çevrili bulunan bu plâtonun etrafında meskûn ve mümbit vâdilerle ayrılmış dağ silsileleri yükselmektedir: Doğu'da Umman ve Bağdat ovaları, güneyde Aden, Batıda ise

Hicaz ve Yemen vardır. Bu çeşitli bölgelerden nüfusu en çok olanı Hicaz'dır. Hicaz, hac ve ticaret merkezi mukaddes Mekke şehri ile İstanbul'dan Arabistan'a uzanan büyük demiryolu hattının son noktası olan Medine şehrinden faydalanmaktadır.

Bir başka bölge de Riyad'dır. Harp içinde Lawrence ve İngilizler tarafından ihmal edilen ve harp sonrasında umumun şaşkınlığını üzerine çekecek kadar mühim rol oynayan bu bölgenin tesbih tanesi gibi sıralanan vâhalarında son derecede mutaassıp olan Vahabîler yaşamaktadır. Vahabî şeyhi İbn Suud, büyük bir ileri görüşlülükle harbin dışında kalmasını bilmiş ve istifade edeceği zamanın gelmesini de sabırla beklemiştir.

Yirminci asrın başlarında Arap âleminin en kudretli şahsyeti itirazsız olarak Mekke Emiri Şerif Hüseyin görünüyordu. Harp, Şeyhin ülkesini amansız bir şekilde kasıp kavurdu. Hac ziyaretlerinin durması, memleketin başlıca gelir kaynağını kuruttu. Eğer Türkler Hicaz demiryolu trafiğini keserlerse bunun sonu Hicaz halkı için açlık olacaktı. Bütün bu tehlikelere rağmen çok şerefli bir şahsiyet olan Şerif Hüseyin yukarıda ifade edildiği gibi «Cihad-ı Mukaddes» dâvetine iştiraki reddetti. Mes'ut bir tesadüf eseri olarak dört oğlu —Adbullah, Faysal, Ali ve Zeyd— o sırada İstanbulda olmayıp Mekke'de bulunuyorlardı.

Şerifin bu hareketine karşı Türk hükûmeti Hicaz bölgesini abluka altına almak suretiyle cevap verdi. Bunun üzerine ihtiyar Şerif, memleketinin malzeme ve yiyecek ihtiyacını ikmal çin Kızıldeniz'in açık bulundurulması hususunda İngiltere'ye müracaat etti. Mekke'nin İstanbul Hükûmeti ile olan ihtilâfından istifade yolunu düşünen Londra bu talebi memnuniyetle kabul etti.

Bir taraftan da Türk Hükûmeti vaziyeti düzeltmek ümidiyle Faysal'ı Cemal Paşa ile görüşmek için Şam'a dâvet etti. Tamamiyle doğu âdetlerine göre yapılan mülkâkatta, husumet sebeplerini ortadan kaldırmak için konuşuldu. Fakat hiç bir müspet netice alınamadı.

Mülâkatın yapıldığı sırada isyan bayrağını açmak için sabırsızlanan Şerif Hüseyin, oğlu Faysal'ın, kendisine sâdık bedevîlerden meydana getirdiği kuvvetlerin toplandığı Medine şehrine hareketini israrla istedi. Vaziyetten şüphelenen Cemal Paşa da Faysal ile beraber Medine'ye gitmek arzusunu gösterdi. Bunun üzerine Faysal, babasının bir gün Süveyş kanalına taarruz etmek maksadylie Medine'de asker topladığı şeklinde Cemal Paşaya bir açıklama yapmak lüzumunu duydu. Faysal, yanındaki bir kısım Arap şeyhlerinin, Cemal Paşayı bir tertiple Medineye götürüp orada esir almak hususundaki telkn ve tekliflerini, Arapların ananavî misafirperverliğine ve şerefine uygun görmediği için reddetti.

Belki de böyle davranmakta Faysal haksızdı, zira Cemal paşa Şam'a dönünce Arabistandaki bütün Türk garnizonlarını takviye etti. Fahri Paşa kumandasındaki XI ncı ordu, Medine'ye gönderildi ve bu ordu oraya esaslı bir şekilde yerleşti. O zaman, Faysal fikrini Cemal paşa'ya açıkladı ve Şam'dan kaçtı. Babası da maskesini atarak, Arapları Türklere karşı ayaklanmaya dâvet etti. Büyük bir İslâm devleti kurmak hususundaki Osmanlı hayali böylece, islâm âlemi ile bir ve beraber yaşamak hakkındaki Alman ümidi gibi çökmüş oluyordu.

Elbette ki, bunun üzerine Şerif Hüseyin, açıkça İngiltereye teveccüh etti. Fakat, her şeye rağmen Şerif Hüseyin tereddüt içindeydi. Bununla beraber, Mekke ile Kahire arasında irtibat kuruldu.

Kahiredeki İngiltere Hariciye Vekâleti Şark Sekre-

teri Sir Ronald Storrs, ilk İngiliz delegasyonunu Hicaz'a sevketti. Hogarth'ın dahil olduğu bu küçük hey'et, Şerif Hüseyin'in küçük oğlu Zeyd tarafından kabul edildi. Zeyd, İngiliz hey'etinden 500 tüfek, 4 mitralyöz ve para istedi. Storrs, hçi bir şey vaâd etmedi ve isyan harekâtının sür'ati hakkında Zeyd'i istievap etti. Fakat Zeyd'in cevabı, alâka vermekten uzak övünmelerden ibaret kaldı.

İngilizler Kahire'ye döndüler, orada âsi Araplara 3000 tüfek, cephane, pirinç, kahve ve iki dağ obüs bataryası ile altı mitralyöz ve Mısırlı müslüman askerlerden ibaret küçük bir asker kafilesi sevkine karar verdiler. Arap isyanı 10 Temmuz 1916 da ümit verici bir şekilde başladı. Cidde ve Mekke'deki Türk garnizonları kısa zamanda teslim oldular. Eylûl ayının sonunda, Şerif Hüseyin'in kuvvetleri, takriben 5000 esir aldı, Hicaz'ın cenubunu Türklerden temizledi ve böylece hiç olmazsa müstakbel harekât için mühim bir temel atıldı. Bu sırada, Medine'yi almak için yapılan teşebbüsler akamete uğradı ve Türkler Arap demiryolu şebekesini muhafaza ettiler. Fahri Paşa taze kuvvetlerle Medine garnizonunu takviye etti. Bu hazırlıklardan Türklerin kısa bir zaman sonra Mekke üzerine yürüyüşe geçecekleri anlaşılıyordu.

Gerçekten Temmuz ayında âsî birliklere komuta eden Şerif Hüseyin'in iki oğlu —Faysal ve Ali— güney - doğuya doğru muntazaman geri çekilmeye mecbur oldular. Çekilme sırasında Cidde'ye gelen yol üzerindeki Bayr- Abbas'a yüklenmek istediler. Fakat bedevîler tehlikeli surette tereddüt gösteriyorlardı. Türklerin uçağı vardı, onların yoktu. Bu hal bedevîlerin gözlerini yıldırıyordu. Şerif Hüseyin'in Hariciye vekili olan oğlu Abdullah Cidde'de bir görüşme yapmak üzere İngilizlere müracaatta bulundu.

İşte henüz yüzbaşılığa terfi etmiş olan Lawrence bu sırada bir tesadüf eseri olarak sahneye çıkmıştır. Eski arkeolog senelik tatilini geçirmekteydi. Hicaz seyahatinde Storrs'a refakat etmek teklifini aldı. Bu teklif ona çok câzip göründü ve hiç tereddüt etmeden kabul etti. İşte böylece korkunç zekâsı ve irade kuvvetiyle tarihin vefakâr sahifeleri arasında kendisine lâyık olan yeri işgal etti.

III

GÜNEŞİN kavurucu sıcağında bir alev gibi göz alan çöl, insanın vücudunu kurşundan kızgın bir manto giymiş gibi yakıp kavurur.

İngiliz hey'eti küçük bir harp gemisiyle Cidde'ye geldi. Daha Cidde'ye varır varmaz gerek Storrs, gerekse Lawrence boğucu sıcaktan bitkin bir hale düştüler. Yeni Arap Devleti nezdindeki İngiliz mümessili Albay Wilson'un ikametgâhına kadar yürümek onları büsbütün harap etmişti. Toz bulutu içindeki kızgın duvarlar arasında yapılan bu yürüyüş, saatlerce koşmuş gibi onları kan ter içinde bırakmıştı.

Lawrence, Mekke Şerifinin oğlu Abdullah'ı ilk defa olarak burada görüyordu.

Genç Emir Abdullah, beyaz bir kısrak üzerinde geldi. Maiyetinde süslü elbiseler giymiş silâhlı muhafızları vardı. Otuz beş yaşlarında, ablak suratlı, dudaklarında tebessümü hiç eksik olmayan bir adamdı. Araplar onun şahsında ihtilâlin beynini görüyorlar, kendilerini kuvvetli zekâsı sayesinde Şam'a götürecek en kudretli lider telâkki ediyorlardı.

Her üç İngiliz (Wilson, Storrs ve Lawrence) üzerinde dumanları tüten kahve fincanlarının bulunduğu masanın etrafında misafirlerinin karşısına oturdular. Nâzik sözler teatisinden sonra asıl konuya geçildi.

Abdullah çok ciddî bir tavır takınarak:

— İngiliz dostlarımıza açıkça sitem edeceğim... dedi. Sizler, Hicaz demiryolunu kesmeliydiniz. Türkler Medine'yi, zabtı mümkün olmayacak şekilde tahkim ediyorlar. Diğer taraftan bize kâfi derecede silâh ve mühimmat yardımı da yapmıyorsunuz. Türkler Mekke'-ye doğru bir taarruz hazırlıyorlar. Eğer İngilizler bize yardım etmezlerse, milletimizin son nefesine kadar mukaddes şehrin önünde çarpışarak can vermesinden başka çare kalmayacak...

Abdullah bunları söyledikten sonra tebessüm ederek bir teklif ileri sürdü.

— Türk taarruzu başlamadan, İngiliz dostlarımız bize, müslüman askerlerden ibaret bir tümen göndermelidirler.

Lawrence, Arap tarzında münakaşa usullerine vakıftı. İlk önce, askeri zaferlerinden dolayı Abdullah'ı tebrikle söze başladı.

Muhatabı, onun önünde eğilerek tebessüm ediyordu.

Sonra mukabil cevabına geçti:

— Bizzat Şerif Hüseyin, demiryolu şebekesine dokunulmamasını bizden istedi. Kendileri, şimale doğru yapacağı zafer yürüyüşü esnasında bu demiryolundan faydalanmayı hesap ediyordu. Bundan başka açıkça hiç bir silâh talebiniz olmadı ve sonra. Süveyş'de devamlı olarak bir tümen ve onun nakline mahsus lüzumlu gemileri bulundurmak mümkün değildir.

Abdullah, daima mütebessim bir halde sözünü kesti:

— Bu kuvvetler muvakkat bir zaman için hareketsiz kalacaktır. Bundan başka, Mısırda bulunan harp

esiri Araplardan mürekkep bir tümen teşkili suretiyle de çare bulunabilir.

Lawrence, bu mucip sebepleri Kahire'deki İngiliz makamlarına nakledeceğini vaadetti. Fakat, aynı zamanda da düşünceliydi. Zira bu harekât, onu sevk ve idareye muktedir bir Şef'ten mahrumdu: cür'et ve cesaret dolu, heyecandan kavrulan bir ideale sahip bir Şef'in taşkın iman ve azmi, çölü ateşe verebilirdi. Abdullah, görünüş itibariyle böyle bir adam değildi. Lawrence'e göre Abdullah; çok mütebessim, çok ihtiyatlı politikacıydı, iyi bir diplomat olabilirdi. Fakat bir harp adamı, aslâ... Bu bir kehanet değildi.

Bu itibarla, diğer arap şeflerini görüp tanımak icabediyordu. Şerif Hüseyin çok yaşlı olduğu için, Lawrence, onun diğer oğulları Ali, Faysal ve Zeyd ile temasa geçmeğe karar verdi.

Tekrar söz alarak dedi ki :

— Arapların noktai nazarını tesirli bir surette destekleyebilmek maksadiyle, memleket ve idarecileri hakkında şahsen bilgi sahibi olmayı ve askerî vaziyet hakkında kendi ağzından tam bir rapor almak için Faysal ile de görüşmeyi zaruri buluyorum.

Abdullah yüzünü buruşturdu. Müttefik bile olsa, bir gayri müslimi, Arabistan'ın mukaddes merkezine kabul etmek, müslümanlık icaplarına uymadığı için, onun hoşuna gitmemişti.

Storrs, o vakit hararetli ikna kabiliyetiyle müdahale etti Abdullah, babasına telefon ederek onun muvafakatını aldıktan sonra mütevekkilâne bir hal ile Yüzbaşı Lawrence adına yazılan serbest seyyahat vesikasını imzaladı. Böylece ayrıldılar. Ertesi gün, Lawrence Arap birlikleriyle Rabık'da bulunan Ali ve Zeyd'e mülâki olmak üzere Cidde'den denizyolu ile hareket etti.

Otuz yedi yaşında bulunan Ali, nârin vücutlu idi. Yüzünde, erkenden hasıl olan buruşukluklarla, bitkin ve hastalıklı bir ihtiyara benziyordu. Müslüman akidederine çok sıkı şekilde bağlı mutaasıp bir dindar olan Ali, bir hristiyanı mükaddes beldenin hemen yanında kabul etmek mecburiyetinden doğan öfkesini gizlemeye muvaffak oldu.

Lawrence, Ali'nin fizik yapısının zayıflığından mütevellit birdenbire hiddetlenebilen bir mizaçta olduğunu hemen anladı. Bu şahsın dahi, hayalinde canlandırdığı, Arap ihtilâli Şefi olamayacağını gördü.

Üvey kardeşi Zeyd ise, çok soğuk ve hissiz bir adamdı. İhtilâl için hiç bir heyecan ve ihtiras duymadığı anlaşılıyordu. Annesi Türk idi. İstanbul'da haremde yetişmiş olan Zeyd, Araplara karşı hiç bir sempati hissetmiyordu. Bu dahi, Lawrence'in aradığı ihtilâl şefi olarak görünmüyordu.

Ali, Lawrence'i güneş battıktan sonra harekette serbest bıraktı. Ona mükemmel bir hecin devesi tedarik ederek, refaketine de bir rehber verdi.

Rehberi, Lawrence'in bir kaftana bürünmesini israrla istedi. Böylece, zevahir kurtarılıp, Lawrence, müslüman bir hacı namzedi zannedilebilirdi.

Faysal'ın karargâhı, Rabık'ın 170 Km, şimali şarkisında, Kamru'da bulunuyordu. İki yolcu, yakıcı güneşin altında iki gün, kâh bir vâhada, kâh kızgın bir kayalığın gölgesinde dinlenerek uzun mesafeleri katettiler.

Kamra, büyükçe bir köydü, ortasından küçük bir ırmak geçiyordu.

Lawrence'in rehberi, hayvanları, kayalıklı bir tepenin zirvesindeki kerpiç duvarlı bir binaya doğru sürdü. Binanın kapısı önünde bir adam duruyordu. İnce uzun boylu olan bu adam, ellerini hançeri üzerine çaprazla-

mış vaziyette, beyaz ipek kumaştan uzun etekli elbisesinin içinde hareketsiz bekliyordu. Yüzü farkedilemeyecek kadar siyah bir örtü ile sarılıydı. Dış görünüşünün heybeti insana güven ve saygı veriyordu. İlk bakışta Lawrence, bu şahsın Faysal olduğunu ve aradığı Arap ihtilâlinin gerçek şefinin de bu olabileceğini anladı.

Lawrence'in selâmına gayet ağırbaşlı bir tavırla mukabele eden Faysal onu karanlık bir odaya götürdü. Her ikisi de halının üzerine bağdaş kurup oturdular. Bir kenara çömelen aşiret şeyhleri Lawrence'i dikkat ve merakla süzüyorlar ve gözlerini ondan ayırmıyorlardı.

Az sonra Faysal alçak bir sesle yavaş yavaş konuşmaya başladı. Gayet temiz ve saf bir Arapçası vardı. Bir müddet çöldeki müşkül şartlardan ve yakıcı sıcaklardan bahsettikten sonra :

— Karargâhımızı nasıl buldunuz?... diye sordu.

Lawrence görüşlerini ve mahzurlu bulduğu tarafları birer birer sayarak :

— Fevkalâde güzel... dedi. Fakat Şam'a çok uzak...

Konuşulanları dikkatle dinleyen kabile şeyhlerinin bu sözleri hayretle karşıladıkları yüzlerinin hatlarından belli oluyordu.

Faysal gülümseyerek cevap verdi.

— Türk kuvvetlerinin çok yakınlarımızda olmasından bahtiyarlık duyarız...

Bundan sonra Lawrence Faysal ile bir kaç defa daha görüştü. Fakat her görüşme Arapları ümitsizliğe düşürüyor ve morallerini bozuyordu. Böyle verimsiz temaslar, ihtilâl havasının hergün biraz daha kaybolmasına sebep teşkil ediyordu. Medine'ye karşı yapılan ilk taarruz, Araplara pek çok zayiata malolmuştu. Türk topçusunun kahredici ateşine yakalanmışlar ve bulun-

dukları ovayı terkederek dağlara sığınmaya mecbur kalmışlardı. Bunun üzerine Türk Komutanı Fahri Paşa birliklerine emir vererek tâkibe geçirmiş ve rastladıkları bir köyü halkı ile beraber yaktırmıştı.

Türk Komutanının bu çok sert mukabelesi Arapları iyice kızdırdı. Fakat intikamlarını alacak kuvvete sahip olmadıkları için İngilizlerden acele yardım bekliyorlardı. Mısır'dan bir dağ bataryası ile mücehhez bir takviye kuvveti gelmişti. Fakat bu bataryanın yirmi senelik topları ancak üç bin metreye kadar ateş açabiliyor ve Türklerin karşısında hiç bir tesir gösteremiyordu.

İşte Faysal'ın ve diğer kabile şeyhlerinin ümit ve cesaretleri bu yüzden çok kırılmıştı. Faysal muvakkat bir zaman müdafaa harbi yaparak vakit kazanmayı düşündü. Çünki Türkler yakında Mekke üzerine yürümek için hazırlık yapmaktaydılar. Faysal'ın maksadı, Türklerin başarısızlığı halinde doğu tarafından Medine'yi kuşatmak, demiryolunu da keserek kardeşlerinin yardımıyle münasip bir zamanda yapacağı hücumla şehri ele geçirmekti.

Fakat Faysal çok haris bir mizaca sahipti. Yakından tanımadığı Lawrence'in basit ziyaretinden çok şeyler beklemişti.

Tesadüflerin yardımıyle çöl harekâtına katılmış olan Oxford'un bu eski talebesi, temasları ilerledikçe Faysal'ın, İngilizlerin güvenle destekliyebileceği büyük bir şef olduğuna kanaat getirdi. Böylece Batı cebhesinin bataklıklarında Müttefikler Almanlarla çapışırken, Doğu cebhesinde de Türkleri mağlûp etmek için Araplardan büyük çapta fayda sağlanabilirdi.

Filhakika Faysal'ın bir çok zaafları vardı. Sert ve haşin karakterine rağmen zayıf bir bünyeye sahipti. Fakat değerli tarafları ve üstün kabiliyeti öteki kusurlarını

kapatıyorlardı. Sertliği ve cesaretiyle, fizik cevvaliyeti Araplar üzerinde olumlu bir tesir yaratıyordu. Lawrence, Faysal'ın diğer kardeşlerine üstün olan vasıflariyle Arap ihtilâlini daha iyi bir şekilde sevk ve idare edebileceğine inanmıştı. Aynı zamanda onun aşırı ihtirasları da Lawrence'in hoşuna gidiyordu. Şerif Hüseyin'in bu oğlunun gönlünde bir gün Suriye'ye kral olmak hayali yatıyordu. Çünkü Orta - Doğu'nun geleceği hakkındaki Fransız İngiliz anlaşmasına göre, Suriye, bir Fransız nüfuz bölgesi olarak kabul edilmişti. Fransızları hiç sevmeyen, hattâ onlara karşı içinde amansız bir düşmanlık besleyen Lawrence, Faysal'ı desteklemek suretiyle Fransız emellerinin gerçekleşmesine mâni olmak istiyordu. Ne olursa olsun eski arkeolog, Faysal'ı Şam sarayına yerleştirmek için Arap ihtilâlinin kuzeye Suriye'ye doğru yayılmasında kararlıydı.

Ertesi sabah Lwrence, Arap cengâverlerinin düşünceleri üzerinde doğru ve sağlam bir fikir edinmek maksadiyle Haran civarındaki birlikleri tek başına ziyarete gitti. Hâki üniformasiyle Türk ordusundan kaçan bir Arap subayına benzeyen Lawrence, birliklerin arasında büyük bir başarı kazandı.

Güneşten yanmış yağız çehreli, sağlam ve çevik vücudlu Arap cengâverleri kayalıklar arasındaki gölgelik yerlerde barınıyorlardı. İçlerinden çoğu yerli kıyafet taşıyordu. Buna rağmen muntazam bir ordu manzarası göstermekteydiler. Hepsi de heyecandan şaşkın bir haldeydi. Bakımları gayet iyi idi. İngiliz hazinesinden her ay iki sterlin maaş alıyorlardı. Devamlı hareket halinde olan birlikler ne de olsa acayipliklerini gizliyemiyorlardı. Her asker iki veya üç haftada bir defa izinli çıkıyordu. Bazıları ise yerlerine köylerinden kardeşlerini veya oğullarını gönderiyordu. Bazan da anî memleket hasre-

tiyle bir kaç gün için birliklerinden grup halinde firar edenler oluyordu.

İşte bu askerlerden kurulu Faysal'ın ordusu 8000 silâhlı ile 800 mekkâreden ibaretti.

Lawrence, bu romantik mücahitlere sempati duyuyordu. Fakat, müdafaa için elverişli olan bu askerlerin, Türklere karşı yapılacak harplerde mağlûp olabileceklerini de itirafa mecbur oluyordu. Zira Araplar modern harp usullerinin gerektirdiği disiplin duygusundan mahrumdular. Yalnız, kervanları soymakta maharet gösteriyorlardı.

Bütün bunlara rağmen, Arap ordusu istifade edilebilecek bir kuvvet teşkil ediyordu. Lawrence, müspet intiba ve kanaatlerini, Kahire'deki İngiliz Umumî Karargâhına kabul ettireceğini vaadetti.

Öğleden sonra, İngiliz subayı, Faysal'ı tekrar gördü. Râbık şimalindeki, Kızıldeniz kenarında bulunan Yanbu'da bir askerî üs kurmak suretiyle elinden gelen yardımda bulunacağı hususunda Faysal'a teminat verdi. İngilizler, mürettep topçu ve mitralyöz birlikleri teşkil edebilirlerdi.

Faysal, bu vaadlerden çok çok memnun oldu. Lawrence'e hararetle teşekkür etti ve tekrar ziyaretine gelmesini israrla istedi.

Lawrence, İngilligence Service'e mensup olduğu için askerî sahadaki muvaffakiyetlerin cazibesinden uzak bulunuyordu. Faysal, maiyetine on dört şeyh ile bir hecin süvari grupu verdi ve 25 Ekim 1916 da Yanbu'ya geldi. Vapur beklerken, Mekke'den gelen kervanların durak yeri olan şehrin sefil ve perişan sokaklarını gezdi.

Nihayet, 29 Ekimde, beklediği gemi geldi. «SUVA» adındaki bu geminin süvarisi Lawrence'in Arap kıyafe-

tine bürünmüş hâli karşısında bir hayli şaşırdı.

Kahire'de, Faysal'ın yeni dostu, çok itimat ve hüsnü kabul gördü. İngiltere'nin yeni Yüksek Komiseri Sir Reginalol Wingade, Lawrence'in raporlarını tasvip etti. Diğer taraftan Sina hududunda Türklere karşı yapılan taarruzu idare eden Kurmay hey'eti, mutasavver Filistin harekâtında, Arap ihtilâlinin, taarruzu kolaylaştırabileceğine kani oldu. Bu suretle, Kahire'deki İngiliz yetkililerince, Arap ihtilâlinin tamamen desteklenmesine karar verildi ve Lawrence'ten de Faysal'ın yanına dönmesi rica edildi. Bu husus, Lawrence'in hoşuna gitmedi, askerlik mesleğini ve mes'uluyetlerini sevmiyordu. Fakat talimata boyun eğmek lâzım geliyordu. Faysal'ın karargâhına iltihak etmek üzere vapurla Yanbu'ya hareket etti.

Yanbu'da ihtilâl hareketinin fena gitmediğini öğrendi. Oldukça sarsılmış olan Türkler, hergün bir çok asker, deve ve silâh kaybediyorlardı, Râbıh'a dört İngiliz uçağı ve yirmi üç top gelmişti. Fakat on dört ayrı modeldeydi.

Buna rağmen Lawrence, memnun bir vaziyette Faysal'ın karargâhına hareket etti. Bu defa hava bulutlu ve serindi, küçük kafile sür'atle yol aldı. Kısa dinlenmelerle, fasılasız bir yürüyüş yapıldı.

Faysal'ın karargâhına bir buçuk günlük bir mesafede bulundukları zaman, bir gece, beklenmedik bir manzara ile karşılaşıldı. Bir hurma ağacının dalları arasından büyük alevlerin titrek ışıkları görünüyordu. Arkada Nâhil vâdisinin yamaçları uzanıyordu. İnsan ve hayvan sesleri işitiliyordu. Bazan, gürültü arasında, patlayan bir silâh sesi duyuluyordu.

Ne oluyordu? Lawrence'in rehberi, Şeyh Abd - el - Kerim silâhına mermi sürerek hâdiseyi öğrenmek için

kafileden ayrıldı. Bir saat sonra geri geldiği zaman, Faysal'ın ordusu ile beraber çok yakında olduğunu ve Emir'in kendisini beklediğini Lawrence'e bildirdi.

Küçük kafile tekrar yola çıktı, çok geçmeden Lawrence'in gözüne merak verici bir manzara çarptı.

Faysal, bütün ordusu ile dar vâdi içinde toplanmıştı. Çalı alevleri, etrafı aydınlatıyordu. Adamları, kösteklenmiş develerin yanında istirahat ediyorlardı. Diğer Bedevîler, daha önce gelenlerin karşısından geçerek gürültüler arasında katırların yüklerini indiriyorlardı. Bu, karmakarışık topluluk içinde devriyeler dolaşıyordu.

Faysal, kalabalığın ortasında açık havada oturmuş ve dumanı tüten bir lâmbanın yanındaki bir kâtibe, günlük emirlerini yazdırıyordu. Bu gayrı müsait şartlar içinde, kendisini kabul mecburiyetinde kaldığı için Lawrence'den özür diledi.

Bu esnada, kalabalıktan ürken bir deve, kıç atıp yalpalanarak, kuru ottan ibaret hafif yükünü oturanların üzerine çarptı. Faysal, azıcık olsun heyecan duymadı. Sâdace :

— Allaha hamdolsun, iyi ki yağ sandığı, veya altın torbası değildi... dedi.

Lawrence, sual sormaya cesaret edemiyordu. Fakat, Emir, beklenmedik şekilde Nahil'de bulunmalarının sebebini bizzat izah etti.

Sükûnetle dedi ki :

— Türkler, bizi uzaklaşmaya mecbur ettiler. Zeyd, âniden bir yan baskınına uğradı. Harp kabilesi panik halinde mücadelenin ortasında muharebe sahasından kaçtı.

Lawrence endişesini pek belli etmedi ama, bundan sonra ki haberler daha da fenaydı.

Faysal devamla :

— Yanbudaki üssümüz emniyetli değildi. Bu sebep-

le 3. 000 askerle ve sür'atle buraya geldim. Zeyd'in ordusu ise şu anda bozguna kapılmış bir firarî güruhundan başka bir şey değildir. Onun tekrar derlenip toparlanması uzun zaman ister..

Faysal'ın mütevekkil bir tavrı vardı. Lawrence hiç de onun gibi düşünmiyordu. En mühim mesele Türklerin ne yapacaklarını tahmin edebilmekti. Arkalarından ilerleyen ve Mekke istikametinde taaruza geçen kuvvetlerini desteklemek için bulundukları yerde mi kalacaklardı?... Yoksa Yanbu üssüne mi saldıracaklardı?

Faysal tekrar günlük emirlerini yazdırmaya başladı. Yorgun ve bitkin askerlerle hayvanlar uyuyorlardı. Dumanlı gökyüzünden soğuk bir rutubet yağıyordu.

Sabahın saat beşine doğru Faysal beş tane hurma yedikten sonra yumuşak halısının üzerine uzandı. Uykuya daldığını gören muhafızları, onu rahatsız etmemeye büyük bir itina göstererek yavaş yavaş yanına sokulup üzerine ince bir kaput örttüler.

Faysal'ın ordusu bu dar vâdide daha uzun müddet kalamazdı. Çünki çok geçmeden Türklerin anî bir baskınına uğrayabilirlerdi. Bu sebeple ertesi günü, İngiliz harp gemirlerinin desteği altında emniyetli bir müdafaa yapmak üzre Yanbu istikametine muntazam bir şekilde çekilmeye karar verildi. Lawrence önden hareket etti ve çekilme savaşları yaparak dokuz yüz askeri ile Yanbu'ya gelen Emir Zeyd ile ayni zamanda şehre girdi. Emir Zeyd gayet soğukkanlı ve emniyetli görünüyordu. Denilebilirdi ki sanki ağır bir bozguna uğrayan onun komuta ettiği birlikler değildi. Fakat moralleri bozuk ve yorgun olan askerlerde ise bir an evvel memleketlerine dönmek hasreti olduğu tavırlarından anlaşılıyordu.

Lawrence estesi gün, Türklerin Faysal'a hücum ettiklerini haber aldı. Hücuma uğrayan Emir Faysal Yan-

bu'ya doğru çekilmekteydi. Büyük bir zayiat verdikten sonra şehre gelince Lawrence'e, Abd-el-Kerim ile Cüheyna aşiretine mensup bedevî askerlerin mücadelenin henüz başında kaçtıklarını anlattı. Faysal ile Lawrence böyle konuşurlarken çok geçmeden Şeyh Abd-el-Kerim çadırın önünde göründü ve Emiri hürmetle selâmladık sonra sanki hiç bir şey olmamış gibi bağdaş kurup oturdu. Faysal sapsarı kesilmişti. Şeyhe hitaben :

— Seni tebrik etmiyorum... dedi. Cüheyna aşireti nerede?...

Abd-el-Kerim kaşlarını çatarak Emirin sözlerini anlamamış göründü. Fakat sonra :

— Cüheyna aşireti senin hareketinden sonra bütün gece çarpıştı, ya Faysal!. diye cevap verdi. Fakat hurmalıklar artık tutunulamıyacak hale gelmişti. Topçumuz yoktu. Şu sırada aşiret askerleri de Yanbu'ya doğru gelmektedirler.

Faysal :

— Fakat öğleden sonraki çarpışmada neden ordugâha doğru çekildiniz?...

Abd-el-Kerim hafifçe tebessüm etti. Yutkunup kekeleyerek :

— Maksadımız sadece birer fincan kahve içmekti... dedi.

Lawrence dahil, hazır bulunanların hepsi kahkahalarla çadırın içini inlettiler. Faysal da biraz sakinleşmişti.

Şimdi Yanbu'yu kurtarmak lâzımdı.

Eski istihkâmlar, toprak yığılmak suretiyle takviye edildi. Stratejik noktalara mitralyözler yerleştirildi. Limanda demirli bulunan beş parça küçük İngiliz harp gemisi şehre yapılacak bir taarruzu durdurmak için harp nizamına girdi.

Gece tehlike başgösterdi. Türk öncü kuvvetlerinden birinin ovada salvo ateşi açtığı duyuldu. Derhal herkes sükûnetle vazifesinin başına koştu. Gemilerin projektörleri bir anda parlayarak gecenin zifirî karanlığını delen ışıklariyle devamlı şekilde düşman kuvvetlerinin bulundukları yerleri aramaya başladı. Ama düşman hiç bir yerde görülmüyordu.

Fakat çok geçmeden, Türklerin bu taarruzdan vaz geçtikleri öğrenildi. Yanbu kurtulmuştu. Türkler mukaddes Mekke şehrinin civarındaki Rabih'i tehdite başlamışlardı. Türk ordusu komutanı Fahri Paşa'nın tereddüdü Araplara geniş bir nefes aldırmıştı. Bir taraftan da Alman usullerine göre yetiştirilen Türk askerleri, düşman aşiretlerinin arasında, yolsuz ve dağlık bölgede ağırlıklarını nakletmekte büyük müşkülât çekiyordu. Bu sebepten Türkler yavaş yavaş Medine cihetine doğru uzaklaşmaya başladılar ve taarruz hareketlerini durdurdular.

1917 yılının başında Emir Abdullah idaresindeki kuvvetler, bir müdafaa perdesi olan Rabih önünde teşebbüsü ele aldılar. Türk Komutanı Fahri Paşa bu kuvvetlerle karşılaşınca vaziyeti kurtaramıyacağına hükmederek Medine üssüne doğru ric'ata başladı. İşte bu yüzden Türk birlikleri harp bitinciye kadar savaş yapmak şerefinden mahrum bir halde Medine'de kaldı.

Bu sırada, Lawrence, büyük emellerle başladığı işi yarım bırakmak istemiyordu. Arap ihtilâlinin durmasını ise aslâ arzu etmiyordu. Aksi hal, onun için ölüm olurdu. İhtilâlin şimale, Suriye'ye doğru yürümesini temin etmek başlıca gayesiydi.

Şam yolu üzerinde, Yanbu'nun takriben yüz kilometre şimalinde, Kızıldeniz kenarında 800 kişilik bir Türk garnizonu tarafından tutulan Uveyş limanı bulu-

nuyordu. Uveyş, Filistin ve Akabe yolunu açık tutuyordu ve aynı zamanda, Medine demir yoluna karşı yapılacak bir hücum için mükemmel bir üs teşkil ediyordu. Diğer taraftan Faysal, bir zafer elde edemediğinden dolayı müteessir değildi. Ancak o, şimal aşiretlerine karşı, dâvasının müspet bir yolda olup olmadığını gösterememekten endişeliydi ve sonra Uveyş, onu, gizlice hükümdar olmak istediği Suriye'ye de yaklaştırıyordu.

Bu itibarla, Uveyş'e karşı hücuma geçmek için, itina ile bir plân hazırlandı.

On bin kişilik bir kuvvetin başında oldukları halde Faysal ve Lawrence, 23 Ocak 1917 de bu limana karşı taarruza geçtiler. Aynı zamanda «Harding» adındaki İngiliz harp gemisi, Uveyş limanına gemi toplarının ve 200 bahriyeli silâhendazın desteğiyle 400 Arap askeri çıkardı.

Daha sonra, Uveyş'e doğru yapılan ordu yürüyüşünü bizzat Lawrence anlatmıştır. Lawrence'e göre vahşi marşlar çalan davul ve zurnalarla, kırmızı bayraklar, kafilenin barbar halini, muhteşem bir tabloya çevirmişti. Başta uzun bornozlu 300 hecin süvar geliyordu. Hecin süvarların herbirinin arkasında ve hayvan üzerinde ona silâh ve cephane verecek köleler vardı. Sonra uzun palalı Rifaa'lar, katırlar üzerine yerleştirilmiş toplariyle Mısırlı topçu birlikleri, müteakiben de renkli kefye giymiş şeyhler tarafından kumanda edilen çöl aşiretlerine mensup birlikler kafileyi tâkip ediyordu.

Filhakika, Faysal'ın ordusu taarruz plânında tâyin edilen saatte Uveyş'e vasıl olamadı, yolda çok zaman kaybetmişti.

Lawrence, Uveyş'in zabtına iştirak etmedi.

«Harding» gemisi, tâyin edilen zamanda limanın açıklarına gelmişti. Bray ve Wickery, adında iki İngiliz

subayı çıkarmayı sevk ve idare ediyorlardı.

Bunlar, Faysal'ın henüz şehre gelmediğini hayretle müşahede ettiler. Türk garnizonundaki birliklerin kaçarak, Medine'deki Fahri paşa kuvvetlerini takviye edebileceklerinden şüphelenerek, karadan bir destek almadan yalnız gemideki kuvvetlerle şehre hücuma geçmeğe karar verdiler. Bray ve Wickery, Süveyş'e dört kilometre mesafedeki bir mevkie, hiç bir mukavemet görmeden 400 Arap askerini çıkardılar. Hâdise, derhal, tamamen beklenmedik bir vaziyet ihdas etti. Önce, bir tepenin arkasında mevzilere yerleştirilen 200 Bedevî, muharebe yapmayı reddettiler. Yüz kadarı verilen emirlere rağmen şehrin üzerine atıldılar. Türklerin bir top ateşi altında çoğu öldüler. Geride kalanlar da, şeytanlar gibi, Uveyş'in ilk tesadüf ettikleri bir binasına saldırdılar, binada ne buldularsa yağma ettiler ve içindekileri de öldürdüler. Bunu gören diğer yetmiş kadar Bedevî de subayları terkedip yağmacılığa başladılar. Geri kalan otuz kişi ile, Bray ve Wickery askerlik nizamı dairesinde Türk müdafaasına hücum ettiler. Türk müdafaası çok fena organize edilmişti.

Ayrıca karaya çıkarılan 200 İngiliz deniz silâhendazı, mevcut kuvvetleri takviyeye geldi ve bunlar sayesinde Türkler Uveyş'in merkezine doğru yavaş yavaş sürüldüler.

Karanlıkla beraber savaş da durdu.

Ertesi sabah, şafak vakti, «Fox» korveti şehre bir bomba fırlattı, bir tesadüf eseri olarak bu bomba Türk birliklerinin geri kalan kısmının iltica ettiği câmi'in üzerine düştü. Bu korku ile Türk garnizonu teslim oldu.

Ancak ertesi günü, Faysal kuvvetlerinin öncüleri göründü. Uveyş'in zaptı, İngiliz ve Arapların eline kıymetli bir koz veriyordu. Şimdi, Arap ihtilâli bütün Hi-

caz bölgesine yayılıyordu. Artık ihtilâl tekrar hayatiyet kazanmıştı. Bu zafer bütün Arabistan'da, geniş akisler yarattı. İhtiyatı elden bırakmayarak vaziyetin inkişafını bekleyen mütereddit hiç bir aşiret kalmamış, hepsi Türklerin kudretinden şüphe ederek, Mekke Şerifinin bayrağı altına girmişti. Bu suretle, Medine'nin dış âlemle irtibatını temin eden Hicaz demiryolunun tahrip işi de kolaylaşmıştı.

İngilizler, Kızıldenizin Arabistan sahillerini hiç bir mukavemete rastlamadan zahmetsizce işgal ediyorlardı. İngiltere ile Hindistan arasındaki deniz trafiği için hayatî ehemmiyeti olan Kızıldeniz, hemen tamamen Türk tehdidinden kurtarılmıştı. Osmanlılar, Sina yarımadasının şarkındaki Akabe mevki'ini, yegâne istifade edilir bir liman olarak muhafaza ediyorlardı.

Böylece Türkler, müdafaya mecbur edildikten sonra, Lawrence daha ihtiraslı ve şümulü plânlar yapabilirdi.

IV

LAWRENCE'in, Uveyş'in zaptını ve Arap ihtilâlinin son muvaffakiyetlerini anlatan raporundan son derece memnun ve mutmain olan Kahire'deki İngiliz otoriteleri Araplara, para, silâh, mitralyöz, top, cephane ve katır göndermeyi vaâdettiler. Fakat toplar gönderilmedi. Araplar, bu gürültülü silâhların gelmemesine çok üzüldüler. Topların gürültüsü, onlara büyük bir emniyet veriyordu.

1917 nin başında İngilizler, hayret edilecek surette, dağlarda kullanılabilecek silâhlara sahip bulunmuyorlardı. Yolsuz ve çok ârızalı olan Arabistanda sahra topları hiç faydalı değildi.

Daha sonraları, Lawrence, Mısırda General Brémond kumandasındaki Fransız misyonunu, Süveyş deposunda mevcut olan Schneider marka mükemmel topları, kendi emrine tahsis etmemekle ittiham etti. Fakat yapılan dikkatli araştırmalar, bu ithamın yersiz olduğunu ve topların mevcut olmadığını gösterdi. Bunun, Lawrence'in Fransızlara karşı olan infialinden mütevellit bir uydurma olduğuna hamledildi. Büyük adamlar dahi, kendi nefslerinde bazı hasis düşünce ve duygulara sahip olabiliyorlar. Fransızların sistemli dedikodu yapmak, ezcümle kendilerinden bahsettirmek gibi zevk duydukları bir

zaaf, Arabistan Lawrence'inin karakterinin bâzı taraflarında da şüphe edilemeyecek kadar teşekkül ediyordu.

Hakikaten General Brémond, Lawrence'in bahsettiği gibi Süveyş'de, Schneider marka toplara sahip değildi. Hattâ Fransız generali de bu topları ısrarla istiyordu. Fakat bu silâhlar ancak 1917 Ekim ayında Süveyşe geldi.

Bu zaman zarfında, Türkler, Medine civarında sıkı bir müdafaa ile iktifa ediyorlardı. Dinî ve politik prestijleri sebebiyle bu mevki'i elde tutuyorlardı. Filhakika Medine, Arabistanın mukaddes şehirlerinden birisiydi. Diğer taraftan Medineyi elde bulundurmak suretiyle Türkler, yarımadanın şimali şarkisindeki aşiretlerin, bilhassa açıkça Türk muhibbi olan İbni Reşit'in Şeyhi bulunduğu ve büyük bir ehemmiyet arzeden Şammar aşiretinin âsilerle işbirliği yapmasına mâni oluyorlardı.

Bu sırada, Faysal'ın adamları tarafından idare edilen propaganda sayesinde, Arap davasına hergün daha çok iltihaklar oluyordu. Şimalli bir kaç şeyh, harekâta karşı sâdakat yemini etmek için Faysal'ın çadırına geldi. Böylece, isyan harekâtı, Arapların ekseriyeti tarafından benimsenerek, büyük bir millî ayaklanma halini alıyordu.

Askerî harekât sahasında, Lawrence'in gayesi belliydi. Bu gaye Hicaz demiryolunu tahrip için, baskınlar tertip etmekti.

Çölde, Lawrence'e büyük bir şöhret temin eden ve onun muvaffakiyetleri arasında mühim bir rol oynayan bu demir yolu hakikatte ne idi?

Hicaz demiryolunun hareket noktası, İstanbul'da Boğaziçi'nin Asya sahilindeki Haydarpaşa'dır.

Oradan başlayıp Anadolu yaylasını katederek Suriye'de Rayak'a kadar uzanıyordu. O tarihte, iki yerde

"Toros ve Amanos dağlarındaki tüneller henüz ikmal edilmemiş olduğundan, bu kısımların 32 ve 4 Km lik parçalarında nakliyatı, demir yolu dışındaki kara yolu yapıyordu. Rayak'tan itibaren Mezopotamya istikametinde ayrı bir kol inşa edilmişti. Hattın asıl istikameti cenup ve Şam'dı. Şam'dan uzatılan yeni bir koldan Filistin'in Hayfa ve Kudüs şehirleri istifade ediyordu. Bu uzun şebeke 1906 da Alman teknisyenleri tarafından ikmal edildi. Bu hat tek ve dardı (1,05 m.). Türkler, bu demiryolunu, Mekke'ye kadar uzatmak niyetindeydiler. Fakat, ilk çalışmalar, hacı kervanları soymakla geçinen, Bedevîler arasında şiddetli bir muhalefet yarattı. Bu itibarla hiç bir şey yapılmadı. Fakat yüz kilometrelik inşaat malzemesi Medinede depo edildi.

İsyan zamanında, Türklerin elinde, Hicaz Demiryolu üzerinde, 50 lokomatif, 180 yolcu ve 1300 de yük vagonu vardı. Trenler, ekseriya kısa idi. Zira her katar, su istasyonlarının ikmali için sarnıç vagonları ihtiva ediyordu. Lokomatifler, odun ateşiyle ısıtılıyordu. Yakacak, şimalden veya çöldeki akasya ağaçlarından temin ediliyordu. Daha sonra, 1918 de, odun bulunamadığından. Fahri paşa, lokomatiflerin odun ihtiyacını temin için, Medine evlerinin kapı ve pencere şasilerini toplattırdı.

★

Lawrence, kısa bir zaman sonra, küçük bir maiyet ile, Süveyş'in güney doğusunda, takriben 180 Km. mesafede, Medine istikâmetindeki Ais vahasında bulunan Abdullah'ın ordugâhına gitmeye karar verdi. Lawrence hastaydı, durumu ile yakından ilgilenen Faysal, ona muhtelif aşiretlere mensup bir muhafız kıt'ası verdi.

Seyyahat çok ağır ve yorucu oldu. Lawrence, dizanteriden muztaripti, şiddetli ateş nöbetleri onu dermansız düşürüyordu. Bu haller, onun sıhhati üzerinde endişeyi mucip oluyor, alacağı gıdanın dikkat ve ihtimamla seçilmesi icabediyordu.

Diğer taraftan, yol, binlerce sene evvel indifa eden volkanların çıkardığı lâvlardan teşekkül etmş, yalçın kayalıklarla kaplı, son derecede ârızalı bir araziden geçiyordu. Lawrence devenin üzerinde bir kaç defa bayıldı. Diğer bir tehlike de, birbirlerine hasım aşiretlere mensup maiyetindeki adamların, yol müddetince hergün aralarında kavga çıkarmalarıydı.

Bir gün, öğleden sonra, Lawrence bitkin bir halde, bir kaya gölgesine uzandığı sırada, bir silâh patladı. Süleyman adındaki Suriyeli emireri onu, kızıl lâv blokları tarafından etrafı kapanmış olan bir çukura doğru çekti. Orada, şakağından vurulmuş bir adam uzanmış yatıyoryordu. Bu şahıs, maiyetindeki Araplardan Acil aşiretine mensup birisiydi. Diğer Acil'ler, intikamcı bir tavırla, silâhlarını doldurarak acı acı feryat ve figan ediyorlardı. Şefleri Ali, Lawrence'e hitaben :

— Kardeşimiz, Murra aşiretinden Ahmet tarafından öldürüldü, Seydi Lawrens. Onun intikamını almamız lâzımdır.

Lawrence, suçlunun Refada aşiretine mensup biri olduğunu zannediyordu, fakat Ali, cinayeti işlendiği sırada bizzat gördüğünü söyledi.

Ahmed'i bulup getirmek için emir verdi ve tekrar yattı. Hafif bir gürültü Lawrence'i uyandırdığı zaman, ateşler içinde yanıyordu, bir kaç adım ötede de kampa dönmüş olan Ahmet heybesindeki yiyecekleri çıkarıyordu.

Lawrence, derhal tabancasını çekti ve ona doğrulttu. Ahmet, kendisini müdafaa etmeyerek kollarını ha-

vaya kaldırdı; hayvanının eğerini çözmek için, daha evvel, silâhını yere bırakmıştı.

Küçük kafilenin adamlarından ibaret hemen kurulan bir mahkemenin önünde, Ahmet, bir kavga esnasında bu cinayeti işlediğini itiraf ett. Bunun üzerine Acil'ler, kısasa kısas kanununun tatbikini istediler, bu çöl kanununa göre Ahmet ölüm cezasına mahkûm ediliyordu. Onları rikkate ve merhamete getirmek için Lawrence'in sarfettiği gayretler hiç bir netice vermedi.

Bu hükümle beraber, başka bir tehlike ve tehdit havası da yaratılmış oluyordu; çöl ananesine göre, bu hükmü infaz edenlerle, diğer taraf arasında sonu gelmeyen bir kangütme davâsı başlamış oluyordu. Lawrence bu tehlikeyi önlemek için cezayı bizzat infaza karar verdi. Ahmed'e ölüme mahkûm edildiğini ve hükmü bizzat infaz ederek, kendisini öldüreceğini söyledi ve onu bir hendeğe doğru iterek götürdü. Lawrence titreyen eliyle silâhını bedbaht adamın üzerine merhametsizce boşalttı, adam kanlar içinde yere serildi.

İki gün sonra Abdullah'ın ordugâhına vasıl olduğu zaman Lawrence, hastalıktan, bitkin bir haldeydi. Böylece yarı baygın bir vaziyette çadırında ongün kadar kaldı. Tam mânasiyle iyileşmeden Abdullah'ı ziyaret etti. Hicaz demiryolunu tahrip maksadiyle yapılacak baskınlara ait projesini Emir'e izah etti. Tahrip malzemesi vardı. Abdullah, Lawrence'in bu projesine karşı hiç bir heyecan ve alâka göstermedi. Kendisi şimdilik beklemeyi tercih ediyordu. Kardeşi Faysal ile aralarındaki rekabet ve kıskançlığın körüklenmesini istemiyordu. Abdullah, Ais vâhasında, bol bol okuyarak, Arap şairleri arasında musabakalar tertipleyerek hoş bir vakit geçiriyordu.

O sıralarda Abdullah'ın müşaviri olan yeğeni Emir Şakir, aksine olarak Lawrence'in projesine alâka gösterdi ve ona refakat etmeyi teklif etti. Hedef Aba-El-Naam demiryolu istasyonuydu.

Lawrence 26 Martta maiyetinde otuz kadar Ateyba aşiretine mensup cengâver ile onsekiz yaşındaki Muhammet-El-Nâdi adında bir rehber ve cesaretiyle meşhur Favzan-el-Harit adındaki bir şeyh ile hareket etti.

Küçük kafilenin beraberinde Mısır'dan gelmiş Krupp marka bir top vardı.

Aba-el-Naam yürüyüşü üç gün devam etti. Bu müddet zarfında, bunaltıcı sıcaklar sebebiyle yolculuğa bir kaç defa ara verildi. Üçüncü günü akşamı, demiryolu civarına varıldı. Araplar, bir tepenin arkasına kamp kurdular. Lawrence, Favzan-el-Harit ile, bölgenin topoğrafik durumunu tetkik etmek için tepeye çıktı. Görüş sahası mükemmeldi. Bir su deposu ile iki katlı iki taş binadan ibaret demiryolu istasyonu beş kilometre uzaktaydı. Kamp, karışık bir siper şebekesinin civarında bulunuyordu. Türk askerleri, etrafta dolaşıyorlardı. Bu askerlerin mevcudu takriben üçyüz kadardı.

Karanlık basınca, Türk müdafilerine ateş açmak için Lawrence, bir kaç kişi gönderdi. Birdenbire, siperlerin içindeki düşman uyandı ve bütün gece, tepenin arkasında rahatça uyuyan Arapları püskürtmek için, onların taarruza geçmesini beklediler. Çalılıkların arasında uzanmış olan Lawrence, sabahleyin, Türk garnizonunun manzarasını seyre başladı Garnizonda kalk borusu çaldı. Bütün askerler koşar adımla gelerek, istasyona yakın küçük bir sahada toplandılar. Şimdi onlar daha rahat sayılabiliyorlardı. Tam 399 kişiydiler. Yeni bir boru sesi ile sabah kahvaltısı için dağıldılar.

Bu esnada, kuzeyden bir tren geldi, kuru bir dere-

nin üzerindeki köprüyü geçtikten sonra istasyona girdi ve durdu.

Emir Şakir'in takviye kuvvetlerinin gelmesini beklemek icabediyordu. Bütün gün, garnizonu ve istasyonu kontrol etmek ve yüksek otların arasında tenbel tenbel uyumakla geçirildi. Akşamın alaca karanlığında Lawrence ve Favzan, top için müsait bir mevzi aramak maksadiyle istasyona doğru sürünerek ilerlediler. Demiryoluna iki kilometre mesafede küçük bir tepe arkasında uygun bir yer buldular. Kampa döndükleri zaman Şakir ve adamları da gelmiş bulunuyorlardı. Emir Şakir, vaadettiği 900 kişi yerine 200 silâhlı ile gelmişti. Türklerin miktarı ve müdafaa pozisyonu karşısında bu kadar bir kuvvetle hücuma geçmek doğru bir hareket olmayacaktı.

Cengâver Favzan küskün bir halde

— Ne yapılacak, Seydi Lawrence? dedi.

Lawrence düşündü. Her şeye rağmen bir şeyler yapmak lâzımdı. Nihayet karar verdi ve :

— Demiryolunu tahrip edeceğiz, dedi. Bir grup hattı atmak için Aba-el-Naam'ın şimaline gidecek. Ben de, cenup tarafını tahrip edeceğim. Bu esnada kuvvetimizin büyük kısmı Türkleri meşgul edecek tarzda onların üzerine ateş açacaktır.

Sonradan, plân daha iyi şekilde islâh edildi. Lawrence Aba-el-Naam cenubuundaki hattı parçalamaktansa, oraya bir lâğım koymaya karar verdi. Bu suretle, Türklerin imdat kuvvetleri bu istikamete tevcih edilmiş olacak ve lâğım, imdat katarının geçidini berhava edecekti.

Muhammed'in rehberliğinde, Lawrence, gece yarısına doğru demiryoluna vasıl oldu. Meşhur Hicaz de-

miryoluna ilk defa olarak el atmak, pek heyecansız olmadı.

Acele ile, yolun ortasında bir çukur açtı ve içine on kiloluk lâğım yerleştirdi. İnfilâk maddesini itina ile bir rayın altına koydu. Lokomotifin ağırlığı infilâk maddesini patlatmağa kâfiydi. Lâğımın konulduğu yere, 400 metre mesafeye de yolu mükemmel surette ateş çemberine alacak şekilde bir mitralyöz yerleştirildi. Lawrence, buraya on iki kişi bıraktı ve sonra telefon hatlarını kesmek için daha şimale gitti ve şafaktan az evvel kampa avdet etti.

Hemen silâhlar, çarpışmaya hazırlandı. İlk defa top atışı ile işe başlandı. İyi tanzim edilen top atışından müspet neticeler alındı. Gar binasının çatısı gürültü ile çöktü, daha sonra, duran katarın baş tarafındaki vagonlar ve tren ateşe tutuldu.

Trenin Türk makinisti, şaşkın bir halde canını kurtarmak için lokomotifi katardan ayırarak sür'atle lâğımın konulduğu cenuba doğru ilerlemeğe başladı. Türk siperlerinden muhtelif istikametlere müteaddit salvo ateşleri açılıyordu. Lawrence ayakta, lâğımın infilâkini görmek için bekliyordu.

Nihayet, lokomotifin altında infilâk vukua geldi ve fakat bunun kudreti büyük tahribat yapmağa kâfi gelmedi, hattâ vagon raydan bile fırlamadı, yalnız biraz hasar gördüğünden durdu.

Bu esnada, mitralyözün ateşe başlaması icabediyordu, fakat hiç bir hareket görülmedi.

Lawrence, makineli tüfekte vazifeli adamlarının bütün gece devam eden sessizlikten endişe ederek ilk ateş esnasında alelâcele kampa doğru koşarak geldiklerini öğrenince fena halde kızdı.

İnfilâkten sonra Türk makinist ve yardımcısı,

lokomotifin etrafında faaliyete geçtiler. Lokomotif ateş sahasından oldukça uzaktaydı, ve nihayet yavaş yavaş cenuba doğru yoluna devam etti.

Bu zaman zarfında, Araplar, mermi yağmuruna tuttukları istasyona doğru ilerliyorlardı. Hemen ilk Türk siperine vasıl oldular. Üzerlerine yayılan yangın dumanından gözleri görmeyen Türkler, Arapların yaklaştığını farkedemediler. Bir kaç zayiattan sonra şaşırarak teslim oldular. Ateyba aşıretine mensup silâhlılar, otuz kadar Türk esiriyle kampa geldiler.

Eğer, Emir Şakir, vaadettiği gibi 900 silâhlı ile randevu yerine gelmiş olsaydı, istasyon zaptedilebilirdi. Fakat çok haris olmamak icabediyordu. Türklerin başına, demiryolunu ve istasyonu tamir etmek için epiyce iş açılmıştı.

Nisanın birinci günü, bütün kafile Abdullah'ın ordugâhına avdet etti. Muzaffer mücahitler, yüzlerce silâh ateşiyle selâmlandılar. Araplar Emir Şakir'i ve bilhassa kendileri gibi giyinen ve konuşan Lawrence'i, bu garip hristiyanı parmakla birbirlerine gösteriyorlardı. Bu esrarengiz «Seydi Lawrence» in şahsına karşı, onlar hudutsuz bir itimat ve muhabbet hissi besliyorlardı (*).

Ertesi gün, Lawrence, tekrar demiryoluna hareket etmeye karar verdi. Şeyh Dahil Allah kumandasında Cüheyna aşiretine mensup kırk silâhlı, bir mitralyöz ve 13 Mısırlı topçu eri yola çıktı. Seçilen hedef, evvelkinin takriben 60 Km, şimalindeki Mâdârik istasyonunun yanındaki mevki idi. Bu defa geçilecek mesafe daha uzundu.

(*) Arapça'da «Seydi Lavrence» «Lawrence efendimiz» demektir. Araplar, Lawrence'e böyle hitap ediyorlar ve ondan bu namla bahsediyorlardı.

Hareketin ertesi günü, görülmemiş şiddette bir kasırga çöl üzerine taş yağdırdı ve küçük kafileyi durmaya mecbur etti. Develerin arkasına çömelerek sığınan adamlar, bir saat müddetle, çakıl taşı ile karışık tonlarca kum serpintilerine metanetle göğüs gerdiler. Fırtına geçtikten hemen sonra, buz ve sel gibi bir yağmur başladı. Küçük kafile, ıslak kum yığınları ortasında tekrar yavaş yavaş yürüyüşe geçti.

Akşama doğru, yağmurun ortasında bir hecinsüvar Cüheynalılar üzerine bir silâh sıktıktan sonra alaca karanlıkta kayboldu. Şüphesiz ki bu bir Türk devriyesiydi, onu yakalamayı ümit etmek mümkün değildi.

Gece, çok fena geçti. Yağmur dinmişti.

Fakat hava dumanlıydı. Islak kum üzerine uzanmış olan adamlar titriyorlardı.

Ertesi gün, her şeye rağmen demiryolu hattına yaklaşıldı. Fakat sis, hiç bir şeyin görünmesine müsaade etmiyordu. Geceleyin Lawrence, Şam'dan itibaren 1121 nci kilometreyi işaret eden, demiryolu üzerindeki bir işaret taşı civarına düştü.

Orada, raylar arasına infilâk maddesini gömdü. Bu, aynı zamanda yirmi metre mesafedeki iki lâğım patlatabilecek komple bir cihazdı. Böylece katarın lokomotifi de tehlike sahası içine alınmıştı.

Cüheyna aşireti mensupları demiryolunun etrafındaki çamurlu toprak içinde geniş ayak izleri bırakıyorlardı. Bu izlerin kolayca kaybolması mümkün değildi. Lawrence, demiryolunun bu kısmından bir birliğin geçmiş olduğu intibaını vermek için, adamlarına ve develere, maksatlı olarak etrafı çiğnetiyordu. Müteakiben herkes, kum tepelerinin arkasına çekildi. Soğuk ve rüzgâr karşısında güneşin doğmasını beklediler.

Şafak sökerken, soğuktan donma derecesinde üşü-

müş olan Arapların gözlerine, iç açıcı fevkalâde güzel bir manzara çarptı. Demiryolunun ötesinde, dumanlar içindeki menekşe rengi dağlardan güneş, yavaş yavaş yükseliyordu. Lâtif bir sıcaklık, uyuşmuş adaleleri gevşetmeye ve yağmurdan ıslanmış elbiseleri kurutmaya başladı.

O vakit, Lawrence ve Dahil Allah, etrafı görmek için çıplak bir tepeye doğru sürünerek gittiler.

Küçük Mâdârik istasyonunun çok yakında olduğunu hayretle gördüler.

12 Km, cenupta, mühim bir istasyon olan Hayda'da 1100 kişilik bir Türk garnizonunun bulunması muhtemeldi, Mâdârik'te ise 200 silâhlıdan fazla bir Türk kuvveti olamazdı.

Sabahın saat altısında, motörlü bir vagonetle, Hayda'dan dört kişi geldi. Vagonet lâğımı, infilâk ettirmeden geçtiği için Lawrence memnun oldu. Aksi takdirde, elde edilecek ganimet yapılan zahmeti karşılamayacaktı.

Yarım saat sonra, 50 kişilik bir Türk birliği Mâdârik'i terketti. Bunlar, devrilen bir kaç telefon direğini tekrar dikmeye ve telefon hatlarını tamire başladılar. Gayet ağır çalışıyorlar, sık sık sigara yakıp, demiryolu balastlarının üzerine uzanıyorlardı.

Saat 7.30 da, on iki kişi reyları takiben Hayda istikametinde yürümeye başladılar. Hattı kontrol ediyorlardı. 1121 nci Km, işaret taşı önünde âniden ve hayretler içinde durdular. Uzun müddet ayak izlerini tetkik ettiler. Aralarında konuşarak kararsız bir tavırla yere oturdular. Kısa bir istirahatten sonra, raylar arasında araştırma yaptılar. Fakat hiç bir şey bulamayarak Hayda'dan gelen bir başka devriye koluna rastlamak üzere cenuba doğru yollarına devam ettiler.

Her iki grup neş'e ile kardeşçe selâmlaştılar. Sonra, biraz istirahat için bir köprünün gölgesine yerleştiler.

Bu esnada, cenuptan ağır ağır bir tren geldi. Lokomotif, Medine'den kaçıp Suriye'de her hangi bir yere iltica etmek isteyen halk ile dolu ağır vagonları güçlükle çekiyordu. Lawrence'in hayret ve şaşkınlığı arasında, katar, lâğımın bulunduğu yerden hâdisesizce geçti. Bu sırada, trenin geldiğini duyan Araplar, sarı kum yığınından ibaret bir tepenin üzerine koşarak çıktılar ve ayakta, trenin geçişini seyre başladılar. Silûetleri, berrak havada mükemmel surette farkedildiği için, köprünün gölgesinde oturan Türkler, derhal kalkarak bütün hızlarıyla Mâdârik istasyonuna doğru koştular ve oradan Arapların üzerine gürültülü ve fakat tesirsiz bir top ateşi açtılar.

Lawrence yüzünü buruşturarak, bu mütecessis, fakat, fena hareket eden adamları tepeden dağıttı. Hayda istasyonunun bulunduğu küçük ova içinden geçen kafilenin avdet yolunda daha üzücü hâdiseler olabilirdi. Bu istasyondaki Türklerin şimdi durumu öğrenip, avdet yolunu kesmek için bir çıkış yapmalarından korkmak lâzımdı. Hiç şüphesiz ki Cüheyna'lar, ve onların develeri hiç bir şeyden korkmuyorlardı. Fakat, katırlar tarafından taşınan ağır mitralyözler ve bilhassa yaya giden Mısırlı topçu erleri vardı.

Bütün bu kalabalık bir Cüheyna muhafız kıt'asıyle alelâcele gönderildi.

Akşam karanlığı basarken, Lawrence, uzaktan zararsız bir halde silâh ateşi açılan demiryoluna doğru gitti.

Lâğım yuvasını bulup, niçin infilâk etmediğini anlamak lâzımdı. Bu iş, pek kolay olmadı. Başlangıçta bu lâğımı geri almak aslâ hatırdan geçmiyordu. Lawrence,

yüz metrelik bir mesafe üzerinde çakıl taşlarını karıştırarak, toprağı eşeleyip raylar arasında bir müddet araştırma yaptı. Bu esnada eğlenen Araplar, demiryolu balastları üzerinde tepiniyorlardı. Bir anda her şey havaya uçabilirdi. Arapların tedbirsizce tepinmeleri esnasında lâğımın infilâk etmesi muhtemeldi. Nihayet Lawrence, bir tele rastladı.

İtina ile onu tâkip ederek infilâk maddesinin konulduğu yeri buldu. Anlaşılmayan bir şekilde, infilâk cihazının mandalı altta kalmıştı, Lawrence, onu son derece dikkatle yerine koydu. Sonra, Arapların yol üzerinde bulunmalarına makûl bir mâna verdirmek için lâğım yuvasının şimalindeki küçük bir köprüyü dinamitle tahrip etti. Türkler ateşi kesmiş olduklarından, her şey çok iyi geçti.

Lawrence ve adamları, müteakiben develerine bindiler. Küçük kafile bütün gece, Abdullah'ın ordugâhı istikametinde sür'atle yol aldı. Sabahın erken saatlerinde, mitralyözcüler ve hayvanları da onlara iltihak ettiler. Dinlenmek ve Lawrence'in Mâdârik yakınında bıraktığı iki gözcüyü beklemek için mola verildi.

Saat 7 ye doğru, demiryolu tarafından gelen şiddetli bir infilâk gürültüsü duyuldu. Bu defa infilâk cihazı vazife yapmıştı. Cüheyna'lar bu muvaffakiyetten dolayı çok neş'elendiler. Gözcülerle mesafeyi açmamak için yürüyüşe yavaş bir şekilde devam edildi. Gözcüler de akşama doğru kafileye yetiştiler ve raporlarını verdiler.

Şafak vakti, Türkler tedbirli bir halde Mâdârik'ten çıkmışlar, rayların ârızalarını tamir etmişlerdi. Saat yediye doğru Hayda'dan bir tren gelmişti. Bu trene, yeni raylarla yüklü vagonlar bağlıydı. Lokomotif, lâğım yuvasının üzerinde, infilâkin tesiriyle raydan fırlamış vagonlar birbirine girmiş vaziyette yolun ortasında kal-

mıştı. Bu suretle maksat muvaffakiyetle elde edilmişti.

Ertesi günü Lawrence ve adamları, demiryoluna yaptıkları baskından çok memnun bir şekilde Abdullah'ın ordugâhına giriyorlardı. Bu sabotaj hâdisesi Fahri paşa'ya yeniden bir hayli zarar ve sıkıntı verecekti.

10 Nisan günü Lawrence, küçük bir maiyet ile, deniz yolunu tuttu. Uveyş'de Avuda Abu Tayi namındaki meşhur bir şeyhin kendisine iltihakı ile kuvvetlenmiş olan Faysal tarafından kabul edildi. Avuda, Hicazın şimalinden Akaba hâvâlisine kadarki sahada yaşayan aşiretlere hükmediyordu. Elli yaşında, sağlam ve müstakim, aynı zamanda cengâver bir adamdı. Bir çok çarpışma yapmış ve onüç yara almıştı. Aşireti olan Tuveyya, cesareti ve cengâverliğiyle bütün Arabistan'da meşhurdu.

Avuda'nın Faysal'ın davâsına iltihakı, Lawrence'i, Kahire'deki otoritelere yeni bir plân takdimi için tahrik etti ve bu plân kabul edildi. Bu cür'etkâr plân, gizli bir yıldırım taarruzu neticesinde, topsuz ve tüfeksiz olarak, Türklerin Kızıldeniz sahilindeki sonuncu ve en mühim üssü olan Akaba limanına baskın yapmaktan ibaretti. Bu cesurane bir teşebbüstü. Fakat Oxford'lu eski arkeolog bir kaç aylık mücadeleden sonra, şimdi çelikleşmişti.

Yumuşak huylu, san'at aşıkı Lawrence, uzak bir hâtıradan başka bir şey değildi. Şimdi o, faal, müteşebbis ve anlayışlı, modern şekilde maceracı bir adamdı. Artık kendisinden bahsettiriyordu.

V

1917 senesinin mart ayı esnasında, Sina'da Süveyş kanalının civarını müdafaa eden İngiliz ordusu, nihayet taarrruza geçti. Akdenize uzanarak Filistin'in cenubundaki Rafa'a kadar ilerledi. Arada İngilizler Gazze istihkâmlarında kuvvetli bir Türk müdafaasına çarparak bir hayli hırpalandılar.

Bu sırada Sina yarımadası o kadar temizlenmişti ki, evvelce söylediğimiz gibi, Türkler orada, yalnız Kızıldeniz üzerindeki Akaba limanını muhafaza ediyorlardı. Şehir, denizden bir kaç defa bombardıman edilerek, dörtte üçü tahrip olunmuştu. Fakat Türk birlikleri daima orada bulunuyordu. Bu birlikler, Gazze önünde toplanmış olan İngilizlerin sağ kanadı için bir tehlike teşkil ediyordu.

Bu itibarla Lawrence, karadan Akaba'ya taarruz etmeyi mümkün görüyordu. Daha sonradan hayranlarının dedikleri gibi, bu fikir Lawrence'in değildi. Şeyh Avuda'nındı. Şeyh Avuda, Faysal'a, şimale doğru ilerlemeyi, kendisine yolda iltihak edecek aşiretiyle, Akaba üzerine yürümeyi teklif etmişti. Bu teklif, Faysal'ın hoşuna gidiyordu. Bu suretle, kuvvetlerini, ötedenberi göz diktiği Suriye'ye yaklaştırmış olacaktı. Bundan başka, Arap yarımadasının, Aden ve Musul gibi iki mühim noktasına yerleşmiş olan İngilizlerden evvel Akaba'ya el koy-

mak, Faysal'a ayrı bir zevk veriyordu. Ama İngiliz plânları onun endişesini mucip oluyordu. İngiltere Harbiye Nezaretinin, Arabistanı kuşatmak için yeni teşebbüsler hazırladığını uzaktan görüyordu.

Lawrence, Akaba hakkındaki plânın hazırlanmasına teknik müşavir olarak müdahale etti. Zaten o, Üveyş'in zaptıyle, Hicaz muharebesini bitmiş telâkki ediyordu ve yeni bir Hakâr sahnesi üzerinde kıvılcımlar yaratılmasından pek gayri memnun değildi.

Nihayet Lawrence, çöl ortasındaki Sirhan vâdisi istikametinde kuzey - doğuya doğru yürüyüşe geçmeye karar verdi. Orada Ber bölgesinde ordugâh kurmuş olan Avuda, Tuveyya aşiretine mensup kuvvetlerle kendisine iltihak edebilirdi. Küçük ordu, geniş bir çevirme hareketiyle Türkleri sıkıştırarak Akaba'ya doğru kıvrılabilird.i Yalnız bin kilometre kadar bir yol katetmek bahis konusuydu. Bu çetin harekâtın uzunluğu, mitralyöz ve topların da taşınması zaruretiyle büsbütün ehemmiyet kazanıyordu. Herşey sür'ate ve harekâta feda edilmeliydi. Muvaffakiyetin şartı bu idi.

9 Mayıs günü, seferi kuvvet Faysal'ın ordugâhından ayrıldı. Faysal'ın yeğeni Emir Nâsır, bu kuvvetlere kumanda ediyordu. Emir Nâsır, Mekke Şerifi sülâlesinden sonra, Arabistan'ın en ehemmiyetli ve muteber Medine Şerifi sülâlesine mensuptu. Bununla beraber, muhtelif ve bazan da hâsım aşiretlere mensup askerlerden müteşekkil olan bu birliğin tesanüdünü temin için, onun nüfuzu kâfi değildi. Türklere karşı girişilen müşterek harp, aşiretler arasındaki kavgaları nazarî olarak bertaraf etmişti. Fakat gizli bir kin, kabileler arasında karşı karşıya geliyor ve bu yüzden de sık sık hâdiseler oluyordu.

Lawrence'den başka, Şamlı bir politikacı olan Na-

sib-el-Bekrî de kafileye dahildi. Bu zat Suriye'deki Türk düşmanlariyle gizli temasa geçmek için, Faysal tarafından vazifelendirilmişti. Altı deve, dinamit torbalarını naklediyordu. Kabilelerin yardımını temin için onlara dağıtılmak üzre hazırlanan 160 Kg. ağırlığındaki altın paralar, mutemet adamlar arasında taksim edilerek taşınıyordu.

Avuda, rehberlik vazifesi yapıyordu. Mayıs güneşinin göz kamaştırıcı ışığından, kavurucu sıcağından aslâ müteessir olmayan bu cengâver, diğerlerinin şikâyetlerine rağmen merhaleleri süratle katediyordu.

Abu Saad ve Abu Raga su menzillerini geçen küçük ordu, demiryoluna yaklaşıyordu, geçilen yerler volkanik araziden müteşekkil olup, kılıç gibi keskin ve sivri bazalt yatakları ortasından ilerlemek çok güç oluyordu. Gözleri kamaştıran parlak madenlerle karışık siyah kumlu vâdileri, keza kuma karışmış maden köpüklerini muhtevi arazi takip ediyordu. Tabiatın manzarasında insanı ürperten bir vahşilik vardı. Bir kaç gün geçtikten sonra, başlangıçtaki harp yürüyüşü nizamı, kireçli kayalar üzerinde süzülen cılız develerin ardarda gelmesinden uzun bir sicim halini almıştı.

19 Mayıs günü, Hicaz demiryolunun geçtiği yeşil bir ovaya vasıl olundu. Bir şans eseri olarak demiryolu şebekesi, çöl gibi tenhaydı. Bu bir şanstı, zira, bir kaç haftadanberi Türkler, itimatsızlık göstererek demiryolu hattını çok daha yakından nezaret altında bulunduruyorlardı.

Devriyeler, durup dinlenmeden balast üzerinde yürüyorlar, en küçük tehlike hâlinde, en yakın istasyondan, mitralyöz ve asker dolu zırhlı vagonetler harekete geçiyordu.

Lawrence fırsatı kaçırmadı. Dinamit kartuşlarını

rayların boyunca yerleştirdi. Kısa bir zaman sonra, infilâklerin gürültüsü vâdiye yayıldı. Parçalanan telgraf hattı kabloları develerin eğerlerine bağlandı. Kamçılanan hayvanların arkasındaki telgraf direkleri sıra ile iskambil kâğıdı gibi birer birer devrilinceye kadar yüzlerce metre kablo sürüklendi. Bu suretle Türklerin başına bir hayli iş açılmış oluyordu.

Bütün kafilenin şarka doğru yöneldiğinden bir saat sonra, koşuşan Türkler tarafından boş yere yapılan bir yaylım ateşin gürültüsü işitildi.

Ertesi günü, Kızıldeniz ve İran körfezine dökülen suların ayırım noktası olan hattıbalâya varıldı ve burası da aşıldı.

Avuda, kendi aşiretinin yaz için konakladığı bölgeye yaklaşıyordu. Tabiatın manzarası değişmişti. Şimdi buraları, güneş tarafından kavrulmuş kumsal geniş bir ova idi ve hafif dalgalı şekilde ufka doğru uzanıyordu. Bu ıssız yerlerde en küçük bir hayat belirtisine işaret sayılabilecek bir tek kuş ve kertenkele bile yoktu.

Har Agar kuyusunda Avuda, Tuveyya aşiretine rastlayabileceğini tahmin ediyordu. Fakat insan ve hayvanlara ait ayak izlerinden başka bir şey görülmedi. Çamurlu ve pis kokulu olan kuyu suyu zevkle içildi. Develer, hemen karınlarını şişirdiler.

Ertesi gece, Şammar aşiretine mensup soyguncuların bir hücumunu defetmek icabetti. Kafile, ilk zayiatını verdi. Fakat soyguncu Bedevîler artık bir daha görünmediler.

Nihayet sabaha doğru bir hecinsüvar göründü. Avuda'nın aşiretinden biri olan bu adam kafileye, Tuveyya'ya mensup bir kabilenin konakladığı İsaviye'ye kadar rehberlik etti.

Bir saatlik sür'atli bir yürüyüşten sonra Avuda

kabile tarafından heyecanla karşılandı. Bu kabile, Ali Abu adında bir ihtiyar tarafından sevk ve idare ediliyordu. Bölgenin hâlihâzır durumu hakkında Avuda izahat aldı. Avuda'nın bir dostu olan Nuri Şâlan adında birinin şefi bulunduğu komşu kabileden takviye alınmasına karar verildi.

Müteakip günler, kafilenin dinlenmesi ve takviyesi için çok müsait geçti. Hergün muhtelif ailelerin nezdine dâvet edilen Lawrence ve diğer şefler, plâv ve kuzu kebapları yediler.

Avuda, Nuri Şâlan'ı ziyarete gitti ve oradan Ravalla aşiretine mensup sağlam ve zinde silâhlılar ile döndü. Emir Nâsır'ın şahsında, Faysal'a sadakat yemini etmeye gelen şeyhlerden ibaret hey'etler birbirini tâkip etti.

Temmuzun birinci günü, 500 silâhlının iltihakıyle kuvvetlenen kafile yola çıktı. İlk merhale Ber kuyusu olacaktı.

Kuyuların tahrip edilmiş olduğu hayretle görüldü. Ağızları çökmüştü, içlerine büyük taş parçaları yığılmıştı. Etraf siyah ve çatlak topraktan ibaretti. Türkler tarafından dinamitle tahrip edilmiş olan kuyulardan birisinin hâlen istifade edilir bir vaziyette bulunduğu memnuniyetle görüldü. Bir kaç kaya parçası ayıklanarak, hemen hemen hiç dokunulmamış olan su kısmı meydana çıkarıldı. Lawrence, sarkıtılan bir iple kuyunun dibine indi. Türkler tarafından konulmuş dinamit kalıplarının infilâk etmemiş olduğunu gördü. Bunları toplayarak kuyuyu temizledi.

Türklerin yaptığı bu sabotaj Lawrence'de endişe yarattı. Netice itibariyle Lawrence, Cafer'e doğru yürümeyi ve Maan müstahkem mevki'nin cenubundan demiryolunu geçmeyi tasavvur ediyordu. Maan'ı Akaba'ya bağlayan yol üzerinde bulunan mühim bir boğazın

kontrol altına alınması, Türkler tarafından Akaba garnizonuna takviye ve imdat kuvveti gönderilmesine mâni olabilirdi. Bu itibarla bahsi geçen boğaz, üzerine taarruz edilmesi lâzım gelen başlıca noktaydı.

Bu boğaza sahip olabilmek için zayıf bir Türk garnizonu tarafından muhafaza edilen Aba-el-Lisan adındaki su menzilinin zaptı zaruriydi. Lawrence, burasını bir baskınla ele geçirmeyi ümit ediyordu. Baskın kuvvetleri oradan, Akaba'ya kadar bir sıçrama yapabilirlerdi.

Teşebbüsün muvaffakiyeti, Maan ve Aba-el-Lisan'daki Türklerin korku veya emniyet hislerine bağlıydı. Zira kuyuların tahribi, Türklerin müdafaada bulunduklarını gösteriyordu. Türkleri aldatmak için Lawrence, kafilesinin mühim bir öncü kuvveti olduğunu işaa etmek vazifesiyle bir kaç adamını Amman istikametinde şimale doğru gönderdi, Türkler bu şayialara ehemmiyet verdiler ve Emir Nâsır kumandasındaki bu seferî grubun gayesinin Deraa ve Şam'ı ele geçirmek olduğu kanaatine vardılar.

Lawrence müteakiben, bu dedikoduların Ber civarına yayılması için de bir zaman ayırdı. Daha sonra, şimalden yapılan tehditten başka, Deraa tarafından da harekât yapar görünmek suretiyle Türkleri tamamen mağlûp etmek için karar verdi. Zaal adında bir şeyh ve yüz kişilik kuvvetiyle, bu istikametteki demiryolu hattına hücum etmek üzere yola çıktı.

Ertesi akşam demiryolu hattı, Minifir cihetinden tecavüze uğradı. Araplar, eteğinden tren hattının geçtiği fundalıklarla kaplı bir sırt üzerinde mevzie girdiler. Gece karanlığı basmadan evvel, bulundukları yerden üç kilometre mesafedeki bir vâdi içinde kurulmuş bir kaç Türk çadırı gördüler. Şüphe yoktu ki bu çadırdaki Türkler, demiryoluna nezaret ediyorlardı.

Gece yarısına doğru Lawrence, rayların arasına otomatik bir lâğım bombası koydu. Fakat hiç bir infilâk sesi uyuyanları uyandırmadı.

Şafaktan biraz sonra, Deraaya doğru gelen, katırlara bindirilmiş 200 kişilik bir Türk piyade kıt'ası görüldü. Aldatma teşebbüsü tesirini göstermişti.

Kayalıkların arkasında mükemmel surette sipere girmiş olan Araplar, bu Türk kuvvetini kolayca imha edebilirlerdi.

Zaal, bütün kuvvetiyle hücuma geçmek istedi, Lawrence, bunu şiddetle reddetti. Katırların ganimet olarak alınması, elbetteki, Akaba seferinin muvaffakiyetini zedeliyebilirdi. Zira, bu ganimetlerle iktifa edecek olan Bedevîler, İngiliz'in maksat ve tasavvuruna hiç ehemmiyet vermeden, ailelerine çalım satmak için kafileyi terkederek memleketlerine dönebilirdi.

Tavırları değişen Arapların hiddetli protestolarına rağmen Türkler serbest bırakıldı. Hiç bir tren görünmüyordu. Geri çekilmeye karar vermek lâzımdı.

Lawrence şansını, daha cenupta denemyee karar verdi. Şafak vakti Atuvva istasyonuna hâkim olan kayalık bir tepeye varıldı. Demiryolunun etrafında iki bina vardı. Türk askerleri, sabaha ait angarya hizmetleri yapıyorlardı. Aralarından birisi, ağıla benzeyen bir binadan bir koyun sürüsü çıkardı. Bu cazip ganimet, Bedevîlerin sabırlarını taşırmaya kâfi geldi.

Lawrence, Zaal'a hitaben :

— Elli kişilik kuvvetle sen vâdiye git. Geri kalanlarla, ilk ateşte, ben sıçrama yapacağım.

Zaal başı ile tasvip işareti yaptı. Elli kişilik kuvvetiyle, avının üzerine saldıran bir yılan sinsiliği ve

sür'atiyle küçük köprüye, oradan da istasyona doğru sürünerek aktılar.

Hafif bir rüzgâr altında dalgalanan otların arasında gizlendiler.

Bekleme salonunun önünde, subay ve memurlardan ibaret küçük bir grup, söğüt ağacından yapılmış koltuklara rahatça oturmuş vaziyette, sohbet ederek sabah kahvesi içiyorlardı.

Bir kayanın arkasına çökmüş olan Lawrence, yüksek otların himayesinde tüfeğini omuzuna dayamış olan Zaal'ı gördü. Bir silâh patladı ve oturan sivillerden biri kahve fincanını birden elinden düşürerek, şaşırmış olan diğer Türklerin önündeki masanın üzerine kıvrıldı. Derhal, Zaal ve adamları gizlendikleri yerden kaykırarak sıçradılar. Lawrence'in etrafında toplanmış olan ihtiyat kuvvet, bu hücumu himaye için yaylım ateşi açtı, sonra, istasyon ateşe tutuldu. Bu esnada Türkler bütün hızlarıyle büyük binaya doğru koşuyorlardı. Hemen binaya girip kapılarını iyice kapattılar ve sonra da, pencerelerden Araplara ateş etmeye başladılar.

Hâdise başladığı anda, koyunlar çevrildi ve Zaal'ın adamları tarafından sür'atle tepeye doğru sürüldü.

Bu esnada, içinde dört kişi olan bir vagonet istasyona girdi, içindekiler hiç bir şey duymamışa benziyorlardı. Vagonet, küçük köprünün üzerinden geçerken, silâhlar tekrar patladı ve içindeki Türkler yolun üzerine yuvarlandılar. Vagonet elektrik cihazı ve kablolarla yüklü idi. Araplar derhal, bu garip ganimetin üzerine el attılar.

Binadaki Türklerin ateşi zayıflıyordu. Lawrence, bu fırsattan istifade ederek, rayların arasına ve köprünün altına dinamit kartuşlarını yerleştirdi. Garnizon tarafından terkedilen binaya da ateş verilerek, bu küçük müsa-

deme tamamlandı. Müteakiben, bütün kafile develerin üstünde, mâsum koyun sürüsü de aralarında sıkı surette muhafaza olunmak suretiyle, kaçtı. On kilometre sonra, mola verildi. Kuru buğday çiğnemekle geçirilen günlerden sonra ilk defa olarak, kesilen koyunların etleriyle hazırlanan mükemmel bir yemek yenildi.

Ertesi gün, Lawrence ve Zaal yaptıkları oyalama taarruzundan memnun bir halde Ber'e giriyorlardı.

Emir Nâsır onları, iyi haberlerle karşıladı. Her şeyden evvel, Türklerin esas kuvvetleri Deraa istikametinde Maan'ı terketmişlerdi. Araplar tarafından yayılan yalan haberler, gayesine vasıl olmuştu. Onlar kuzey doğuda arandıkları esnada, batıdan Akaba istikametinde hücuma geçebilirlerdi.

Ferahlık verici diğer bir haber de; Akaba ile Nakb-el-Car boğazı arasında konaklayan bir kaç aşiretin daha aktif olarak yardım vaadinde bulunmuş olmalarıydı. Bu aşiretler, Aba-el-Lisan'ı zapt ve işgâl etmeyi üzerlerine alıyorlardı. Aba-el-Lisan'ın işgâliyle Türklerin takviye ve yardım yolu kesilecek ve Akaba taarruzu mümkün olabilecekti.

Ertesi günden itibaren, Lawrence, Nâsır ve Avuda Türkler tarafından tahrip edildiği söylenen mühim bir su menzili olan Cafer istikametine hareket emri verdiler. Cafer'i tercih etmek için bir sebep yoktu. Fakat, belki kuyulardan birisinden istifade mümkün olabilirdi. Cafer ovasının, bütün Arabistan'da çok fena bir şöhreti vardır. Burası, güneş ziyasını şiddetle aksettirip tahammül edilmez surette göz kamaştıran toz tabakalariyle örtülü, kurumuş balçıktan ibaret bir çöldür.

Hakikaten Cafer kuyuları dimamitle tahrip edilmişti. Bu esnada Avuda, kuyulardan birisinin etrafının bomboş olduğunu farketti. Bunaltıcı sıcağa rağmen,

adamları, derhal işe giriştiler. Kuyunun ağzına doldurulmuş toprak ve motozları çıkardılar. İnfilâkin tesiriyle taşların bir köşeye sıkışıp su seviyesinin üstünde bir kubbe teşkil ettiğini memnuniyetle müşahede ettiler. Güneş batmadan az evvel, nihayet kuyu açıldı. İnsanlar ve hayvanlar kana kana su içtiler. Fakat develere ölçülü nispette su içirmek icabetti. Zira kuyunun suyu azalmıştı. Kısa zamanda, dibinde pis kokulu çamur birikintisinden başka bir şey kalmadı.

Ertesi gün, yüz kadar silâhlı Duhmaniye aşiretini takviye ederek, Aba-el-Lisan'a taarruz için hareket etti. Bu mühim işin neticesini beklemekten başka çare yoktu. Kısa bir müddet sonra, taarruz kıt'ası katırlara bindirilmiş iki Türk süvarisi ile geri geldiler. Araplar sevinçten taşkın bir haldeydiler Bununla beraber işin başlangıcı pek iyi gitmemişti. Duhmaniyeliler, Aba-el-Lisan'da mevzilenmiş canlı bir Türk müdafaasına çarptılar. Bu sert karşılaşmadan şaşıran Araplar bozularak intizamsız bir şekilde çekilmeğe ve perişan bir vaziyette tepelerin üzerine yerleşmeğe mecbur kaldılar. Soyguncu Bedevîlerin iptidaî ve basit yardımına güvenen Türkler, yaylanın kenarına kurulmuş olan bir kaç çadıra, mukabil bir baskın yapmak için bir süvari kıt'ası gönderdiler. Orada buldukları altı kadın ve yedi çocuktan ibaret topluluğu derhal öldürdüler.

Bu, barbarca hareketi öğrenen Duhmaniye'liler derhal develerine bindiler ve Türk müfrezesinin peşine düşerek hepsini kılıç darbesiyle aynı yerde doğradılar. Çok hırslanan Araplar, Aba-el-Lisan üzerine atıldılar ve burasını zahmetsizce hattâ hiç vuruşmadan aldılar.

Bundan sonra, Akaba yolu zafere açılmış oluyordu. Onbeş dakikada ordugâh kaldırıldı ve herkes hayvanlarına bindi. Akşam üzeri, demiryolu geçildi ve yolun

birkaç yerine ihtimamla dinamit konulduğu sırada nefes nefese iki süvari geldi. Bunlar, Aba-el-Lisan'dan fena haberler getiriyorlardı. Aynı sabah, topçu ile takviyeli bir Türk kıt'ası, Arap mevzilerinin içine dalıvermişti. Ganimetlerini ayırmak ve onların hesabını yapmakla meşgul olan Duhmaniye'liler ise bir tek ateş açmadan kaçmışlardı.

Lawrence bir ân bile tereddüt etmedi. Kafile, bu işi bizzat halletmek üzre, ileri yürüyüşe geçti.

Muvaffakiyetlerinden dolayı son derece memnun olan Türklerin, sulak ve ağaçlık Guveyra ovasında açık ordugâh kurmak üzre oldukları ve tedbirsizce hareket ettikleri öğrenildi. Hoşa giden bu haber üzerine Araplar, sür'atle tepeleri işgal ettiler ve bir kaç saat zarfında Türklerin etrafını kuşattılar.

Çarpışma, bütün gün devam etti. Uzun müddet karşılıklı silâh atışlarıyle iktifa edildi. Zaman zaman Türk obüsleri mermi fırlatıyorlardı. Fakat gayri müsait olan pozisyonları dolayısiyle, mermiler hedefe vasıl olmuyordu. Kavurucu bir sıcak vardı. Askerlerin ayakları keskin kayalıklarda param parça oluyordu. Öğleden sonra Lawrence, müthiş güneş çarpması neticesinde yıkıldı. Gözlerine kan yürümüş olan Emir Nâsır da nefesi kesilerek onun yanına uzandı. Biraz sonra ihtiyar Avuda geldi. Bitap bir halde uzanıp yatan iki şefin karşısında tiz bir sesle :

— Heyy. Siz, çarpışma devam ederken dinlenmeyi mi tercih ediyorsunuz?

Lawrence hiddetlenmişti. Sert bir şekilde :

— Senin aşiretine mensup silâhlılar daha iyisini yapmıyorlar. Kayaların arkasına saklı vaziyette sayısız kurşun atıyorlar, fakat hiç birisini isabet ettiremiyorlar, dedi.

Bu sözlere Avuda bir çılgın gibi öfkelendi. Başından kefyesini çıkardı, paramparça ederek çiğnedi. Sonra mermi yağmurunun ortasında, adamlarını çağırdı, söylenerek oradan ayrıldı. Adamları, bir anda, Avuda'nın etrafında toplandılar. Bunlar, Türklerin karşısında, vâdiye doğru olan sarp yamaca uzanan mevki'in arkasına sıkışmış altmış kişilik hecin süvar grupunu teşkil ediyorlardı. Lawrence, Avuda'nın maksadını anladı. Nâsır ile beraber kalkarak, emirlerindeki birliğin geri kalan kısmını topladı. Nâsır, devesine binmiş olan Avuda'ya geri gelmesi için ihtarda bulundu. Fakat çok geç idi. Avuda ve adamları vahşi nâralar atarak, develerini mahmuzlayıp, sel yatağının içinden ileriye doğru fırladılar. Bir kızakla kayar gibi gidiyorlardı. Bu bir koşu değil, âdeta boşluğa düşen bir cismin başı boş sür'atiydi. Türklerin toplanarak, silâhlarını bu muhacimlerin üzerine doğruttukları hayretle göründü. Bir fırtınayı durdurmak daha kolay olabilirdi. Fakat bunları aslâ... Düşen bir kaç deve müstesna, diğerleri bir kasırga gibi geçip gittiler.

Bu gedikten istifade etmek lâzımdı. Lawrence, elini kaldırdı, arkasında dört yüz hecinsüvar ile toz bulutu içine daldı. Bu, son derece heyecan veren bir sür'atti. Develer, bir at sür'atiyle yamaç üzerinden âdeta akıyordu. Faysal'ın hediyesi olan fevkalâde güzel bir dişi deveye binmiş olan Lawrence, derhal başa geçti.

Kurumuş su yatağının içine müthiş bir yaylım ateş yapılıyordu. Türk piyadesi görülmemiş, işitilmemiş bir cesaretle çarpışıyordu. Lawrence, hâki üniformalı kaçaklara tabancasiyle ateş ettiği sırada, devesi, âniden yıkıldı. Kendisi feci şekilde deveden düştü ve bir kayanın üzerine kapaklandı. Orada yarı baygın uzanmış bir vaziyette kaldı. Kendi kendisine, Türklerin kurşunu ile

mi, yoksa kovaladığı kabilenin ayakları altında mı öleceğini soruyordu. Bu esnada, vâhim bir yarası olmadığına ve hâlâ yaşamakta bulunduğuna hayret ederek, kimsenin yardımı olmadan kalktı.

Çarpışma daha önce bitmişti. Dar vâdi, üç yüz Türk cesediyle dolmuştu. İkiyüz Türk esiri, boyunları bükük vaziyette âkibetlerine karar verilmesini bekliyorlardı. Yalnız topçular ve bir kaç atlı subay kaçabilmişti.

Lawrence devesine yaklaştı. Hayvan, başına ve sağrısına yediği kurşunlarla ölmüştü. Lawrence, kargaşalık arasında, kendi silâhından çıkan mermilerle devenin devrildiğini anladı. Hücum dalgası esnasında hayvanın vücudu, onu korumuştu.

Avuda, harbin verdiği zalim bir heyecanla dolu olarak kendisini zafer gururuna kaptırdı. Ağzından köpükler saçarak anlaşılmaz kelimeler mırıldanıyor, asabiyetten ve öfkeden elleri titriyordu. İhtiyar cengâver, kırık dürbinini, Türk kurşunlariyle parçalanmış olan tabancasının kılıfını gösterdi. Bir yaylım ateş esnasında hayvanı ölmüş, çarpışmaya yaya olarak devam etmişti. Elbisesinden beş kurşun geçmiş ve fakat vücuduna temas etmemişti. Tekrar nefes aldığı zaman, mağrur ve tahkir edici bir tarzda şunu söyledi :

— İşte Avuda ve adamları böyle harp ettiler.

Onu tebrik etmekten ve önünde eğilmekten başka yapacak bir şey yoktu.

Bu müddet zarfında, Araplar Türklerin eşyasını yağma ediyorlardı. Yere kapanmış olan esirler korkudan titreşerek, dehşet içinde yağmacılara bakıyorlardı.

Bütün gece Bedevîler, muteber aşiretlerinin başarılarını dile getiren şarkılar söyleyip çöl rakslarıyle zaferlerini tes'it ettiler. Lawrence, Aba-el-Lisan müstahkem mevkiine yerleşmek ve ev bark sahibi olmak maksadiy-

le vazifeli kıldığı bir casusunu oraya gönderdi.

Hâlihazırda, Türkler Akabaya kadar üç mevkide kademeli olarak teptiplenmişlerdi.

Ertesi günü, Bedevîlerin muvaffakiyetini duyan diğer aşiretler de kuvvetleriyle onlara iltihak ettiler. Bu aşiretler, kârlı yağmacılık ümidiyle en kuvvetli gördükleri tarafta yer almaya koşan maceraperestlerdi.

Gelen gruplardan biri Şeyh İbn Yâd tarafından sevk ve idare ediliyordu. Bu zat Guveyra garnizonunun işgalini gönüllü olarak üzerine aldı ve hakikaten yalnız kendi aşiretiyle hareket etti.

Kervan, dolaşık yol ve geçitlerden Ketera havalisine vâsıl oldu. Lawrence, sahayı boş buldu. Türkler, adamlarını, Akaba havalisini koruyan sonuncu ve yegâne müstahkem mevki olan Hadra'ya çekmişlerdi. Hedef yakındı.

Hadra, teslim olmayı reddetti. Mütearızları durmadan takviye eden bölgenin Arapları, Hadra'da üç yüz Türk bulunduğunu Lawrence'e bildirdiler. Akaba dahil bölgedeki bütün Türkler orada mevzilenmişlerdi. Dolaşan söylentilere göre, pek az yiyecekleri vardı. Fakat ellerinde bir arteziyen kuyusu mevcuttu.

Teslim teklifi için giden murahhasları, Türkler silâh sesleriyle karşıladılar. Bir Türk esiri, ileri karakollara kadar Lawrence'e ve Emir Nâsır'a rehberlik etti. Nihayet bir Türk subayı göründü. Lawrence ona, vaziyeti anlattı, zabdedilen karakolları, askerî üsleri saydı ve Maan'dan takviye almanın Türkler için mümkün olmadığı hususunda israr etti. Ertesi günü nihayet ikna edilen Türkler teslim oldular. Araplar yağmacılığa başladı. Esirler arasında gri üniformalı, kızıl sakallı ve gözlüklü bir subay bulunuyordu. Çok şaşkın bir hâli vardı.

Lawrence'in kendisine sorduğu suale Almanca cevap verdi.

Bu subay, arteziyen kuyusu açmak için gelmiş olan Berlin'li bir Alman'dı. Çok şaşkın bir halde Lawrence'e:

— Siz nereden geliyorsunuz? diye sordu.

Lawrence, onun saflığıyle alay ederek :

— Çöl'den!... dedi.

— Hangi Orduya mensupsunuz?

— Mekke Şerifinin Arap ordusuna...

Almanın gözleri açıldı. Böyle şeylerden bahsedildiğini hiç duymamıştı. Onu yalnız bir tek şey ilgilendiriyordu: Su kuyusu. Bu kuyuyu Lawrence'e, hazin bir şekilde gösterdi. Kuyunun açılması hemen hemen bitirilmişti. Alman, kuyudan biraz su çekti.

Lawrence suyu içtikten sonra nazikâne bir tavırla:

— Fevkalâde! dedi.

Alman subayı bundan çok memnun oldu. Zira kuyusunu ve işini terketmek onun kalbini parçalayabilirdi.

Az sonra Lawrence ve Nâsır, öncü kuvvetin başında olduğu halde, dört kilometre mesafedeki Akaba'ya doğru yola çıktılar. Şehir harap bir haldeydi, dörtte üçü boştu.

Lawrence'in önünde Kızıldenizin ılık suları uzanıyordu. Tarih 6 Temmuz idi. Faysal'ın Uveyş'deki ordugâhından ayrılalı iki ay olmuştu.

VI

İNGİLİZ ve Fransız harp gemileri tarafından bir kaç defa bombardıman edilmiş olan Akaba artık bir liman olmaktan çıkarak bir harabe yığını haline gelmişti. Lawrence, körfez suları sahilinde, hurma ağaçlarının altında, uzun müddet dolaştı. Umumî vaziyeti düşünüyordu.

Akaba'yı işgâl etmek kâfi değildi. Her şeyden evvel onu muhafaza etmek lâzımdı. Bunun için yalnız bir tek vasıta vardı: Arap garnizonlarını şehrin civarında Türklere karşı yerleştirmek... Avuda ve adamları bu vazifeyi üzerlerine aldılar. Akşam olunca ihtiyar cengâver, bir müfreze ile hareket etti. Onun vazifesi, adamlarını, bir himaye çemberi halinde Akaba'ın etrafındaki dört kilit noktası arasında taksim etmekten ibaretti.

Çok mühim ve müstacel diğer bir mes'ele de; Birliğin iaşe ve malzeme ihtiyacının ikmaliydi. Şehrin etrafında toplanan askerlerin miktarı, 2000'i yeni iltihak edenlerden olmak üzre 2500 kişiydi. Bundan başka, 750 Türk esiri de açlıktan acı bir şekilde inliyordu. Bunları temin için bir çare vardı; Sina yarımadasını geçerek Süveyş'e ulaşmak ve orada İngiliz Umumî karargâhından Akaba'ya bir ikmal gemisi sevkini istemek...

Para da kalmımıştı. Akabayı zaptetmek için yardım eden aşiretlere para vaadinde bulunulmuştu. Askerlerin

maaşları da iki haftadanberi ödenmemişti. Altın para ihtiyacı, müthiş surette kendisini hissettiriyordu.

Süveyş'e ulaşmak için Kahirenin şimalinden geçen ve Hicaz'a varmadan evvel Sina'yı kat eden 250 Km. lik eski bir hac yolunu tâkip etmek lâzımdı.

Lawrence, birliğin en iyi develerine bindirilen yedi kişi ile harekete karar verdi. Dokuz gün, kayalıklı sarp araziden geçen Sina yollarında, yakıcı güneş altında zahmetle ilerlediler. Gece yarısına doğru güney Sina'nın yegâne su menzili olan Temed'e vasıl oldular. Bir saatlik bir moladan sonra, parlak yıldızlarla dolu berrak bir havada tekrar yola çıktılar.

Şafak vakti, kıvrımlar teşkil eden kuru derelerin kestiği geniş bir yayla olan Ariş'e vardılar. Müthiş surette yorulmuş olmalarına rağmen bütün gün yola devam ettiler. Zaman zaman yapılan kısa dinlenmelerle yolculuğun monoton saatleri kesiliyordu.

Çöl üzerine, yeniden karanlık çöktü. Yürüyüş biraz daha rahatlaştı. Süveyş kanalının bulunduğu vadiye girildi. Serin bir rüzgâr esiyordu. Ertesi gün öğleye doğru, sık sık değişen serap arasında, uzaktan Süveyş kanalının ince ve uzun koyu belirtisi göründü. Kanaldan evvel metrük bir müstahkem bölge geçildi.

Akaba'dan hareketten elli saat sonra, Süveyş'in karşısındaki kanal sahilinde bulunan Tevfik ordugâhına varıldı. Garip şey, ordugâh terkedilmişti. Barakaların kapıları itina ile kapatılmış, fakat herşey yerli yerinde duruyordu. Ortalarda bir tek İngiliz askeri yoktu.

Lawrence, bürolardan birinde bir telefon cihazı gördü ve hemen Süveyş ile irtibat kurmaya teşebbüs etti. Telefon hattı mükemmel surette çalışıyordu. İlk öğrendiği şey, veba vak'alarından dolayı iki gün evvel ordugâ-

hın tahliyesi zaruretinde kalındığı oldu. Birlikler Kuzeyde bir kaç kilometre mesafede bulunan Amer gölüne doğru sevk edilmişlerdi. Orada çadır altında bulunuyorlardı.

Lawrence kanalı geçerek Süveyş'e gitmek için acele bir deniz vasıtası istedi. Bunu temin kolay olmadı. İlk önce ona, bu iş için ertesi gün tekrar telefon etmesi söylendi. Veba, hisleri de katılaştırmıştı. Nihayet anlayışlı bir subay çıktı da ona bir kayık gönderdi.

İki saat sonra, Lawrence Süveyş'e çıktı. Çölde devam eden iki aylık bir dolaşmadan elbiseleri kirlenmiş ve yırtılmıştı, ayakları çıplak, yüzünün derisi meşin gibi sert ve esmerdi. Maiyetindeki Arapları, kanalın sağ sahilinde bırakmış ve onlara İngiliz ordugâhlarından birine iltihak etmek üzre kuzeye doğru yürüme emri vermişti. Süveyş'de, telefonla ikmal işini halletti.

Güzel bir banyo yaptıktan sonra, geceyi rahat bir yatakta geçirdi. Ertesi günü serbest geçiş kartı tedarik ederek İsmailiye'ye gitmek üzre trene bindi. Oradan Port Sait - Kahire ekspresine aktarma oldu. Kahirede şaşkın bir halde, kendisine nereden çıktığını soran Arap bürosundaki meslektaşlarının ortasına âdeta bir bomba gibi düşmüştü.

Şefi Clayton onu derhal yetkili kimselerle temasa geçirdi. Akabanın beklenmedik bir surette zaptı hikâyesini dinlemek için hepsi sabırsızlanıyordu.

Süveyş'de bulunan «Dufferin» adındaki gemiye Akaba'ya nakletmek üzre derhal erzak ve malzeme yükletildi. Ayrıca 16.000 Sterling altın para da teslim edildi.

Lawrence. Orta Şark'ın yeni İngiliz kumandanı General Allenby'e kendisini kabul ettirdi. Allenby, Fransa hududundan geliyordu, Lawrence'i kabul etmekle, Arap psikolojisi üzerinde mütehassıs bir elemanla temasa geç-

mek fırsatını yakalamıştı. Lawrence'in başarılarına çok alâka gösterdi ve onu, teşebbüslerinde tamamen destekleyeceğini vaadetti .Allenby hakikaten bu vaâdini yerine getirdi.

Lawrence binbaşılığa terfi ettirildi. Fakat, Arabistan kumandanlığına tayini hususundaki haklı isteği, yaşının küçük olması sebebiyle kabul edilmedi. Şimdiki harekât sahasına çok uzak olan Uveyş yerine Akaba'nın Arap birliklerine üs olarak tahsisi hakkındaki teklifi kabul olundu. Akaba, Filistinde harp eden Allenby kuvvetlerinin siklet merkezinden 150 Km. mesafedeydi. Bu itibarla Arap ordusu Akaba civarında toplandığı takdirde, Allenby, bu ordu ile çöl tarafında mükemmel bir sağ kanat teşkil edebilirdi. Bu sebepten, Faysal'ın birlikleriyle beraber Akaba'ya yerleşmesi ve Allenby'nin emrinde ordu kumandanı olması gayet makûl idi.

Allenby tarafından kabul edilen bu tekliften sonra Lawrence'e; Faysal'ı ve bilhassa çok hırçın ve mütereddit olan babası Mekke Şerifini de ikna etmek vazifesi düşüyordu. «Dufferin» gemisi yükünü Akaba'ya boşalttıktan sonra Süveyş'e döndü. Lawrence bu gemi ile Uveyş'e hareket etti. Oradan Faysal'ın ordusu ile beraber bulunduğu Ceyda'ya gitti. Faysal, ordusunun Akaba'ya intikal ettirilmesi teklifini memnunlukla kabul etti. Allenby'nin vaâdleri sayesinde orada silâh, cephane ve para yardımı olacağından emin bulunuyordu. Bundan başka, müstakbel hükûmet merkezi nazariyle baktığı Şam'a da yaklaşmış oluyordu.

Faysal'a ve İngiliz müşavirlerine pek itimat göstermeyen Mekke Şerifi Hüseyin dahi bu teklifi tereddütsüzce kabul etti.

Nihayet netice hasıl oldu ve İngiliz gemileri Arap ordusunu Akaba'ya nakletti.

Bu bölgedeki en mühim Türk üssü olan Maan'da 6.000 kişilik bir garnizon vardı. Almanlar orada bir hava meydanı inşa etmişler ve bir de uçak filosu göndermişlerdi. Akaba'ya gelen bir kaç İngiliz uçağı Maan'ı bombaladı. Bu sırada askerî harekât zayıflıyordu. Lawrence müsait bir zaman bularak bir trene atlayıp harekete karar verdi. İngiliz ordusu, ona, mükemmel bir elektrikli infilâk cihazı temin etti. Bu cihaz vasıtasiyle istenilen zamanda lâğımları infilâk ettirmek mümkündü.

Fakat, bir treni raydan çıkarmak kâfi değildi. Onu bir daha kullanılamıyacak şekilde tahrip etmek lâzımdı. Bunun için de hususi silâha ihtiyaç vardı. Lawrence, Allenby'nin yardımıyle bu silâhları da temin etti. Ona ağır makineli tüfekler ve havan topları gönderildi. Hattâ bu silâhlarla beraber iki tane de mütehassıs çavuş sevkedildi. Bu çavuşlar, Arap askerlerinden kabiliyetli olanlarına, silâhların nasıl kullanılacağını öğretmekle vazifeliydiler. İsimleri Yells ve Brooke idi. Birincisi sert bakışlı, ince uzun boylu, kavgacı bir tip olan bir Avusturalyalıydı. Diğeri ise, anlayışlı ve dikkatli, işini çabuk ve iyi yapan, dürüst, kısa boylu bir İngilizdi. Onlar, derhal öğretim işine başladılar. Bir ay zarfında, silâhların kullanılmasını iyice öğrenen bir mangalık Arap askerî yetiştirildi. Diğer taraftan, Akaba'nın harp kokusu taşıyan atmosferine kendilerini kaptıran bu çavuşlar, mutasavver sefere iştirak için Lawrence'in müsaadesini istediler. Yorgunluğa, sıcağa, susuzluğa, develere, yılanlara, gıdaya ve diğer mahzurlara karşı kendilerini korumaya mecbur oldukları söylenerek arzuları yerine getirildi. Bu mahzurlara iyice alışık olan Araplar. İngilizlerin, öğleden sonra kahvaltı ve hergün duş yapmak gibi itiyatları karşısında hayret ediyorlardı.

Lawrence'i bir hedef çok meşgul ediyordu; bu, Aka-

ba'ya yüz kilometre kadar bir mesafede bulunan Mavdura istasyonuydu. Bu istasyon, takriben 300 Türk piyadesi tarafından müdafaa ediliyordu, Maan ve Tebuk arasında, demiryolu üzerinde bulunan su kuyusunun tahribi Türkler için güçlük yaratabilirdi.

7 Eylûl günü Lawrence, maiyetinde çavuşlar ve bir kafile olduğu halde Guveyra yolunu tuttu. Çok sür'atli yürünemedi. Zira, hararet gölgede 40 dereceydi. Develerin sallanmasına, bulantı ve başağrısı yapan yalpalanmalarına ve çöl iklimine yabancı olan bu çavuşlara iyi muamele ediliyordu. Onlar için konserve, bisküvi ve çay taşınıyordu. Maceranın yeniliği ve dekoru onları hayran ediyordu.

Ertesi sabah, sakin bir geceden sonra, küçük kafile, tekrar yola çıktı. Öğleye doğru Guveyra'ya vasıl olundu. Buradaki basit su kuyusunun etrafı bir kaç kulübe ile çevrilmişti. Guveyra, bir vâdinin ortasında bulunuyordu. En az 2000 silâhlı orada Avuda'nın emrinde yaşıyordu. Bir türlü başlamayan Türk taarruzunu bekliyorlardı. Her sabah muayyen bir zamanda Maan'dan gelen bir uçağın zarar vermeyen akınına uğruyorlardı.

İşsizlik, Guveyra'da büyük tahribat yapıyordu. Tuvayya aşireti bir kaç kabileye bölünmüştü. Eski kavga ve husumetleri tekrar canlanmıştı. Kavgacı bir kaç kabile kendi bölgelerine dönmek üzereydiler. Söylentilere göre, Türkler, bazı kabile şeyhlerinden gizli malûmat alıyordu. Lawrence bu dedikodulardan müteessir olan bir takım kimseleri teskin etmek için iki gün uğraştı. Fakat ümitsizce bu işten vazgeçti. Faysal'ı vaziyetten haberdar etti. Nihayet bu iş, Arapların kendi aralarında halli gereken bir mes'eleydi.

Lawrence ve iki çavuş, Şeyh Zaal tarafından sevk ve idare edilen 160 kişi ile birlikte hareket etti.

İki gün sonra akşam karanlığı basarken, Mavdura istasyonu yakınlarına vasıl olundu.

Üç İngiliz ve Zaal, istasyona birkaç yüz metre kalıncaya kadar, sürünerek ilerlediler. Binaların pencerelerinden ışıklar sızıyordu. Yolun toprakla doldurulmuş kısmı boyunca çadırlar sıralanmıştı. Türklerin konuşmaları ve gülüşmeleri duyuluyordu. Kârgir binalar pek sağlam görünmüyordu. Fakat havan topu için müsait hiç bir yer mevcut değildi. Çünkü bu topun menzili ancak 300 metreydi.

Lawrence biraz tereddüt etti, sonra kararını verdi: İstasyona baskın yapılmayacaktı. Zaal, birkaç kilometre mesafedeki bir başka hedefi gösterdi. Orada, kayalıklı bir mahmuz, yola, çok yakından hâkim bulunuyordu. Bu mahmuz raydan çıkan bir treni devamlı surette ateşe tutmak için çok ideal bir yerdi.

Ertesi sabah kafile, Hallat Amar'ın kumsal ovasına kadar güneye doğru uzandı. Zaal, doğru konuşmuştu. Demiryolu, tatlı bir kavis yaparak, bir doldurmanın üzerinden ovayı geçiyordu. Sarp bir kayanın yanına, iki kemerli bir köprü inşa edilmişti.

Çavuş Yells ve Brooke, silâhlarını kayanın üzerindeki düzlüğün kenarına yerleştirdikleri sırada, Lawrence de, tahrip kalıplarını köprünün birinci kemerinin altına koyuyor, kablolarını seriyor, toprağa gömüyor ve elektrik manyetosunu çökmüş bir kayanın arkasına gizliyordu. Bulundukları mevkiden köprüyü görmek mümkün değildi. Fakat başka bir noktadan işaret vermek kâfi gelecekti. Lawrence, işaret işini kendi üzerine aldı. Birkaç tecrübeden sonra, silâhlı bir adam, Lawrence kolunu kaldırdığı zaman tazyik vidasını çevirdi ve hemen eğilerek çekildi.

Bu esnada mütecessis ve heyecanlı bir kaç Bedevî bombanın infilâkini görmek için tepenin üzerine çıktıklar. Türkler bunları derhal gördüler.

Bunun üzerine, kısa zamanda, hem Mandura ve hem de Hallat'tan yola devriyeler çıktı. Yavaş yavaş ilerliyen bu devriyeler bir saat içinde Lawrence kafilesinin bulunduğu mahalde olabilirlerdi. Lawrence onlara karşı küçük bir avcı kıt'ası gönderdi. Şüphesiz ki Türkler, karşılarına az tehlikeli olabilecek bir kaç soyguncu çıkacağını tahmin ediyorlardı. Sağdan ve soldan ilk silâh atışları başladığı sırada güneyden koyu bir duman yükseliyordu. Bir tren sür'atle gelmekteydi. Derhal herkes vazifesi başına koştu. Araplar kayalık mahmuzun boyunca uzanmıştı. Çavuşlar ise tepenin arkasındaydılar Lawrence tarassut mevkiinde diz çökmüştü, lâğımı patlatmakla vazifeli olan bedevî dikkatli ve sabırsız bir vaziyette esmer eli tazyik vidası üzerinde olduğu halde bekliyordu.

Tren, kavisin içinde birden göründü; pencerelerinden tüfekler uzanmış ve çatısında avcıerleri bulunan on vagon vardı. Arka arkaya bağlı iki lokomotif katarı çekiyordu. İkinci lokomotif köprünün üzerine geldiği sırada Lawrence işaret verecekti. Yanına uzanmış olan bedevîler, hemen işaret vermesi için onu telâş ve heyecanla sıkıştırıyorlardı. Fakat o, sabırla en müsait zamanı bekliyordu.

Lawrence kolunu kaldırdı Bir anda müthiş bir gürültü vâdi içinde akisler yarattı. Köprü ve tren, semaya doğru yüklesen yeşil bir duman sütunu arkasında, sür'atle ve âniden infilâk eden bir volkanın ağzından fırlayan lâvlar gibi kayboldular.

Sonra, şaşkın ve telâşlı Arapların üzerinden keskin

ıslık sesleri geçti. Biraz sonra da ,bükülmüş raylardan, parçalanmış ağaçlardan ve saç kırpıntılarından ibaret bir enkaz yığını, kesif bir yağmur halinde çöle yağdı.

Araplar vahşi nâralar atarak, yarı çıplak vaziyette tüfeklerine mermi sürüyorlardı. Duman dağıldığı zaman trenin geri kalan kısmı şöyleydi; vagonlar birbirine girmiş, lokomotiflerden birisi buhar bulutunun ortasında yatıyordu. Köprü ve ikinci lokomotif tamamen kaybolmuştu.

İnfilâki müteakip, çavuş Yells'in iki mitralyözü derhal faaliyete geçti. Vagonların çatısına yatmış olan Türk askerleri, amansız şekilde hedefini bulan mermi yağmuru altında tardedildiler. Ötekiler, başka taraftan vagonları terkedip, yol üzerindeki toprak yığınlarını siper ederek, gelişi güzel ateş ediyorlardı. Bu esnada havan topu da ilk mermisini fırlattı. Fakat mermi biraz uzağa düştü ve yirmi metre gerisinde infilâk etti. Havan topunun nişanı yeniden ayarlandı, ikinci obüs trenin tam arkasına isabet etti Vagonları siper yapmış olan Türk askerleri tüfeklerini atarak demiryolu boyunca kaçmağa başladılar. Çavuş Yells için iyi bir fırsat çıkmıştı. Hıçkıran mitralyözünün arkasına yatmış, kaçanları birer birer tarıyordu. Bunlardan yalnız küçük bir kısmı gözden kaybolmağa muvaffak oldular. Korku ve heyecan içinde koşarak Mavdura ve Hallat'tan gelen ve hâdisenin verdiği şaşkınlık içinde oldukları yere yatmış olan devriyelerin yanına gittiler.

Arapların kendilerini toparlayabilmesi için en az yarım saat lâzımdı. Bu esnada Lawrence vaziyetten emin olarak birinci lokomotife bir göz atmağa gitti. Bu lokomotif hemen hemen hiç dokunulmamış haldeydi. Lawrence, silindirlerin arasına bir sandık pamuk barutu doldurdu ve bu lokomotifi de tahrip ederek, kullanıl-

maz bir hale getirdi. Bu sırada, Bedevîler vagonların etrafında karıncalar gibi kaynaşıyorlardı. Ganimet karşısında kendilerini kaybetmişler, büyük bir hırsla ne bulduларsa yağma ediyorlardı. Açılan balyaların, sandıkların ve bavulların etrafında şiddetli münakaşalar yapıyorlardı. Hırstan deli olan bu adamlar birbirleriyle sille tokat kavga ediyorlar, havaya silâh sıkıyorlar, ağıza alınmayacak çöl küfürleri savuruyorlardı. Demiryolunun kenarına toplanan tren yolcularından otuz kadar Türk kadını, bu barbarlık karşısında çıldırmış bir vaziyette, yürekleri parçalayan feryat ve figan ile saçlarını yoluyorlardı. Medine'den gelen Avusturya'lı bir subay kafilesi, yol kenarındaki toprak yığınlarının üzerine oturmuş, bu esrarengiz sahneye şaşkın gözlerle bakıyorlardı. Gelen çavuşların yardımıyle Lawrence 90 kadar esir askeri topladı. Bunların arasında. Yemende Türkler tarafından esir edilen beş Mısırlı asker buldu. Bu Mısırlı askerleri, diğer esirleri ordugâha sevketmek ve onlara nezaret etmekle vaziflendirdi.

Yağmacılar, çeşitli eşyaları develerine yükleyerek işlerini bitirdiler ve batıya doğru develerini sürdüler. Bu, artık bir harp kafilesi değil, arkalarında hiç bir şey bırakmak istemeyen haris bir soyguncu, yağmacı kervanıydı.

Lawrence üzüntülü bir hal ile kabloları topladı ve infilâk maddelerini devesine yükledi.

Şimdi Türk devriyeleri temkinli bir şekilde ağır ağır hâdise mahalline yaklaşıyorlardı.

Kısa bir zaman sonra, Araplar, kayalık tepelerin arkasında tekrar toplandılar. Yalnız üç zayiat vermişlerdi. Kervan yavaş yavaş ric'ata başladı Allaha şükretsinler ki Türkler onları takibe geçmediler.

Üç gün sonra, seferi hey'et muzafferane bir şekilde

Akaba'ya giriyordu. Lawrence'in muvaffakiyeti ve adamlarının getirdiği ganimetin manzarası büyük heyecan yarattı. Herkes müteakip baskın harekâtına iştirak etmek için sabırsızlanmaya başladı.

Lawrence bir kaç şeyhe, demiryolu hattına nasıl sabotaj ve baskın yapılacağını öğretti. Bunun üzerine bir kaç grup, her biri kendi bölgesinde olmak üzre demiryolları üzerinde sabotaj çalışmalarına ve bu vesile ile de yağmacılığa başladılar.

Bir müddet sonra, Binbaşı Suriye hududundaki Maan cihetine bir baskın tertip etti. 150 adamla yola çıktı ve kuru dere yatakları üzerinde sıra ile bulunan üç köprüden geçip dolgu toprak üzerine yerleştirilmiş olan bir demiryolu şebekesini yerinden çıkardı.

Rayların altına otomatik bir lâğım bombası konuldu ve uzun bir bekleme devresi başladı.

Ertesi gün bir tren çıkageldi. Katar yalnız sarnıç vagonlarından ibaretti ve lâğımın konulduğu yerden, hâdisesizce geçti. Bu vaziyet, yağmadan mahrum kalan Bedevîlerin hoşuna gitmedi.

Lawrence, patlamayan bombayı topraktan çıkarmadı ve fakat üstüne, onu da patlatacak şekilde elektrikli bir bomba koydu. Ertesi günü sabah saat sekizde, Maan tarafında uzun bir duman sorgucu göründü.

Bir tren geliyordu, soluyarak yavaş yavaş rampayı tırmanmaya başladı. Lawrence, lokomotifin köprünün üstünden geçmesini bekledi ve bir müddet sonra da dinamonun kulpunu itti. Bilinen infilâk hasıl oldu. Köprünün kemeri parçalanarak lokomotif dereye yuvarlandı. Aynı anda Araplar trenin üzerine saldırdılar. Bu esnada bir Türk demiryolu işçisi tamponların üzerine sıçradı ve beş vagonu kolomotiften ayırdı. Serbest kalan vagonlar rampa aşağı sür'atle uzaklaştılar. Su ve kö-

mür vagonu ile birinci vagon birbirine girdi. İnfilâk esnasında yirmi kadar Türk öldü. Trende yetmiş ton yiyecek vardı. Bedevîler bunları vâhşi bir neş'e ve keyif içinde hemen yağma ettiler. Otuz kadar Türk teslim oldu ve tantana ile Akaba'ya sevkedildiler.

Bu sabotaj hâdiseleri, kabileler ve Gazze önünde toplanmış olan İngiliz ordusu nezdinde, onların itimat ve teveccühlerini kazanmak bakımından Faysal'ın çok işine yaradı.

General Allenby, Lawrence'i Ismailiye'deki Umumi karargâhına dâvet etti ve faaliyetinden dolayı onu tebrik ve takdir etti. İyice tahrik edilen bu demiryolu sabotörü, Filistin hududundaki Türklerin ikmalinde büyük rol oynayan demiryolu üzerindeki bir köprüyü de imha etmek için, Suriye'nin göbeğindeki. Yarmuk vâdisine kadar 700 Km. lik bir mesafeye bir sabotaj baskını yapmayı teklif etti. Allenby, 5-8 kasım 1917 tarihlerinde olmak, Gazze üzerinde girişeceği taarruz ile aynı zamana tesadüf ettirilmek şartiyle bu teklifi kabul etti.

Lawrence'in şöhretinin ancak bu devrede, Kahire'deki Arap bürosunda çalışan meslektaşlarının muhitinden dışarı çıkmağa başladığını zikretmek çok enteresandır.

O, yavaş yavaş Mısır'daki İngiliz otoritelerinin tanıdığı bir şahsiyet olmuştu. Fakat başka yerde, hattâ Londrada ismi bile meçhuldü.

Bununla beraber Akaba'da büyük bir şahsiyetti Daima beyaz ipekten elbise giyiyor, başına altın sırmalarla süslü kefye örtüyor, Mekke Şerifi tarafından kendisine hediye edilmiş bir hançer asılı olan kıymetli bir kemer taşıyordu. Hususi muhafızları, vazifelerinin verdiği bir gururla diğer Bedevîlere ve hattâ İngiliz subaylarına yüksekten bakıyorlardı. Lawrence, onlara karşı

çok cömert davranıyor, kesesinden su gibi altın bahşiş akıtıyordu. Akaba'da vazifeli İngiliz meslektaşlarıyla münasebetleri pek iyi değildi. Onlara karşı pek mağrur ve kibirli davranıyordu. «Mekke prensi» rolünde görünmek, meslektaşlarına kıymet vermemek ve onları hor görmek, itina ile kendi reklâmını yaptırmak, onun çok hoşuna giden hareketlerdi. Fakat bütün bu tavrı ve hareketleri kendisini hemen hemen tahammül edilmez bir hale düşürüyordu.

Dâhiyane maceraları ve itiraz kabul etmez cesaretile tecessüse değer bir şahsiyeti vardı. Fakat sahte kabadayılıkları ve palavracılığı kıymetine bir eksiklik veriyordu.

VII

Yarmuk vâdisindeki köprülere vâsıl olabilmek için, Akabadan başka, çok daha uzaktaki bir üssü de el altında bulundurmak zaruriydi. Lawrence'in seçtiği bu üs, doğudaki çölde Amman seviyesinde ıssız bir sâha olan Azrak idi, Azrak'tan hareket edecek elli kişilik bir kuvvet, bir veya iki merhalelik bir sür'atle Yarmuk vâdisine hâkim olan Umu Keys'e doğru saldırabilirlerdi. Daha batıdaki köprü, düşünülen hedefti. Bu köprü madeni putrellerle yapılmış olup, altı kişilik bir Türk nöbetçi kıt'ası tarafından muhafaza ediliyordu. Filistinde Allenby kuvvetlerine karşı koyan Türk ordusuna ait bütün trafik bu köprüden geçiyordu. Köprünün yıkılması, İngiliz taarruzunun ortalarında, en az üç hafta, Türk Ordusunun ikmalini durdurabilirdi. Türkler için bu, şiddetli ve belki de nihaî bir darbe olurdu. Fakat, bir müşkülât vardı. Böyle bir tahrip işi, netice itibariyle teknik bilgiye ve hususi materyele ihtiyaç gösteriyordu. Bu itibarla lüzumlu malzemeyi tedarik edip anbalajlarını hazırlamak lâzımdı.

Bunlar yapıldıktan sonra Teğmen Wiid adındaki bir istihkâm subayı da kafileye iltihak etti. Ayrıca, bir başka İngiliz de Lawrence'e kısa bir zaman için refakat etmek istedi. Bu şahıs, sonradan Lord Lloyd ünvanını alan yüzbaşı Lloyd George idi.

Yerli şeflerin en muktedirlerinden birisi olan Ali-el-Hüseyin, Arapların kumandasını üzerine aldı. Bu fevkalâde harpçi, zeki, Herkül gibi kuvvetli ve adamlari tarafından çok itimat edilen bir şahıstı.

Azrak'ta Lawrence, Faysal'a yeni iltihak etmiş olan Sekârin aşiretinden takviye alabileceğini çok ümit ediyordu. Bu aşiretin adamları, bölgeyi iyi bildiklerinden, çok faydalı olacaklardı.

Mukarrer taarruz esnasında Yarmuk vâdisini temizlemek ve muhtemel Türk takviye kuvvetlerinin gelmesine böylece mâni olmak için Lawrence, Hintli askerlerden müteşekkil bir mitralyöz birliği aldı. Bu birlik, birkaç aydanberi Yüzbaşı Cemadar Hasan Şah kumandasında Medine bölgesinde yararlık göstermişti.

Hareket esnasında, Faysal tarafından gönderilen beklenmedik bir takviye, Akaba'ya geldi. Bu, Cezair'deki Fransızların meşhur hasımlarından birinin torunu olan Emir Abd-el-Kader-el-Cezairli idi. Emir, Şam'da, mülteci sıfatiyle bulunuyordu. Sözde, orada Türklerle geçinemediğinden Faysal'ın yanına kaçmıştı. Kendisi mütecessis, yarı deli bir kimseydi. Çok iyi tanıdığı Yarmuk vâdisi köylülerini bir işareti üzerine ayaklandırmağa muktedir olduğunu iddia ediyordu. Bu sırada dolaşan söylentilere göre de Emir, bir Türk casusuydu. Lawrence, onu, göz önünde tutmaya karar verdi.

Seferî birlik, normal bir yürüyüşle yola çıktı. Hint mitralyözcüler, orta halli deve binicilerinden ibaretti ve günde üç defa muntazaman yemek yemeyi ihmal etmiyorlardı. Sâdır'ın kuzeyinde demiryolu geçildi. Bir kaç gün sonra, Avuda'nın kuvvetlerinin bulunduğu vâhaya varıldı. İhtiyar şeyh eski dostu «Seydi Lawrens»i neş'eli bir şekilde karşıladı ve ona Zaal'ın kumandasında on iki kişilik bir kuvvet verdi. Müteakiben, takviyeli kervan

Beni Zaker aşiretinin bulunduğu Ber'e doğru ilerledi. Suriye'ye taarruz hayaliyle coşan bu aşiretin Şeyhi Mifleh, adamlarından onbeşiyle kafileye iştirak edebileceğini söyledi. Bu kuvvet de hemen kabul edildi. Lloyd George burada Lawrence'e veda ederek küçük maiyetiyle Akaba'ya döndü.

O gün, gök gürültüsüne benzeyen korkunç bir infilâk ufku sarsdı; Allenby, Filistin'de taarruza geçmişti.

Kafile, kendisine üs yapacağı Azrak'ta Mutayyer namında dişsiz bir ihtiyarın sevk ve idare ettiği Sehârin aşiretine mensup silâhlılar tarafından karşılandı. Ziyayafetler ve at oyunları birbirini takip etti.

Ertesi günü, Lawrence'in kendisine itimat göstermediği Cezairli Emir Abd-el-Kader kayboldu. Hemen yapılan bir tahkikat neticesinde, onun beş muhafızıyle beraber kuzey taraftaki Cebel Dürüz'e doğru kaçtığı anlaşıldı. Bu kayıp, kafile için ağır ve hakikî bir tehlike teşkil ediyordu. Eğer, söylendiği gibi Abd-el-Kader, Türklere her şeyi anlatırsa kafileyi, Yarmuk vâdisinde korkunç bir akibet bekleyecekti. Bundan başka, hedefe vâsıl olmadan evvel kafile Remte'nin bataklık ovasını geçmeğe mecburdu. Çok münbit olan bu ova, Arap dâvasına karşı hiç alâka göstermeyen köylülerle meskûndu.

Bu köylüler, kafile hakkında, Türklere malûmat verebilirlerdi. Derhal bir müşavere meclisi kuruldu. Müzakerelerden sonra yola devama karar verildi ve yakınlığı sebebiyle Tel-el-Sahab köprüsü hedef seçildi. Şu halde acele etmek lâzımdı. Cengâverler develerini mahmuzlayarak uzun adımlarla kuzey istikametine yöneldiler.

Çöl yavaş yavaş terkediliyordu. Otlaklar birbirini takip etmeye başladı. Su meselesi artık bahis konusu değildi.

İki gün sonra Yemen hattı, Deraa'nın güneyinden geçildi.

Sehârin aşiretine mensup olanlar tarafından rehberlik edilen kafileyi Lawrence, Kadir-el-Abyad adındaki çukur bir mahalle yerleştirdi. Burası sığınak vazifesi görebilir ve sabotaj müfrezesi buradan rahatça hareket edebilirdi. İş, kolay değildi. Tel-el-Sahab köprüsü takriben 60 Km. uzaktaydı. Binaenaleyh köprüye kadar uzanıp, onu dinamitledikten sonra, aynı gecede Kadir'e dönmek lâzımdı.

Hintli askerlerden pek azı, böyle sür'atli bir hareketi yapabilecek takatteydi. Lawrence, onların en iyilerinden beş süvari seçti ve kendilerine en sağlam hayvanları verdi.

Beni Zaker aşiretine mensup Araplar, daha zinde ve cenkçi görünüyorlardı. Baskın müfrezesi bunlardan teşkil edildi. Bir kaç Sekârin'li, dinamit paketlerini köprü havalisine taşıyacak, diğerleri de Kadir önlerinde müfrezenin avdetini bekliyeceklerdi.

Yetmiş kişilik bir kafile ile, güneş batarken, Suriyenin eski hac yolundan hareket edildi. Herkes sinirli ve endişeliydi. Abd-el-Kader'in ihaneti, herbirine derin bir emniyetsizlik hissi veriyordu. Bundan başka küçük bir hâdise, Bedevîlerin âsâbını büsbütün sarstı. Muayyen bir zaman geçtikten sonra bir silâh sesi duyuldu. Teğmen Wood'un kulaklarından vızıldayarak bir mermi geçti. Gecenin zifiri karanlığında kaçan beyaz bir şekil görüldü. Şüphesiz ki bu, yağmacıların baskınına uğradığını zanneden bir çobandı. Arazi düz, fakat çamurdu. Develer sık sık ağır bir şekilde yıkılıyorlardı. Yürüyüş yorucu ve tehlikeli oluyordu.

Ayrıca, büyük bir talihsizlik eseri olarak, ince bir yağmur da yağmaya başladı. Kafilenin arkasında yürü-

yen Hintlileri sık sık beklemek icabediyordu. Lawrence büyük bir sabır gösteriyordu. Az zamanda, toprak, daha güç yürünür hale geldi. Gecenin sessizliği içinde, bir şarkı mırıltısı duyuluyordu. Kafileye rehberlik eden Sekârın aşireti şeyhi Mifleh, hayvanından indi. Önünde, Yarmuk boğazı açılıyordu. Oradaki bir çağlayanın sesi duyulmaktaydı. Tel-el-Sabah köprüsü sağ tarafta, çok yakında bulunuyordu.

Lawrence maiyetindekilere bağırarak :

— Hintlilere yardım ediniz! dedi.

Bedevîler arkadan gelen develerin üzerine atıldılar. Dizginlerinden yakalayarak yorgun Hintlileri yedekte çektiler. En küçük bir gürültüden bile tehlike seziliyordu. Şefler, çamur içine çömelerek vaziyeti münakaşa ettiler. Ay henüz doğmamıştı, zifirî bir karanlık boğazı gizliyordu. Öncü kuvveti olan Beni Zaker'li silâhlılar, boğazın yamacındaki bir patikadan kayarak aşağı tarafa doğru gittiler. Bu esnada bir kaçı hayvandan düştü. Çamlıklara tutunmak ve uçurumun kenarında asılı olan kayalardan sakınmak lâzımdı. Onbeş kişi, infilâk maddesini aldı. Bunları köprünün ayağına kadar taşımak icabediyordu. Hintliler, mitralyözleriyle beraber, ağaç kütüklerinin arasında ve çamur içinde düşe kalka müfrezeyi takip ediyorlardı. Teğmen Wood onlarla beraberdi.

Az sonra, Lawrence başının üstünde köprünün demirlerini müşahade etti. Köprünün bir ucunda bulunan bir çadırdan bir fenerin sarımtrak ziyası âdeta göz kırpıyordu. Hintliler durdular, mitralyöz bataryasını yerleştirdiler. Eğer çarpışma burada olursa, bir kişi bile kurtulmadan çadırı delik deşik edebilirlerdi. Diğerleri Hint şalı gibi yayıldılar ve ırmağın boyunca koşarak dar patikaya vardılar. Biraz sonra Lawrence, baş tarafa

geçti. Köprüden evvel bir kıvrım içindeki yola ulaştı. Binbaşı, Ali'ye bir işaret yaptı ve iki kişi köprünün ayağına kadar sürünerek ilerlediler. Üstlerinde madenî traversler bulunuyordu. Semada ay yükseliyordu, sarımtrak bir aydınlık köprünün üzerine doğru yayılıyordu. Lawrence'in 60 m. ilerisinde, bir Türk nöbetçisi, çadırın önünde dolaşıyordu. Dinamitleri taşıyan Ali'yi hatırlayan Lawrence, birden ona doğru geri döndü. Tam bu sırada, kulakları sağır edercesine şiddetli bir gürültü üzerine nöbetçi başını kaldırdı. Yamacın yüksek bir yerindeki Hint askerlerinden birinin düşürdüğü tüfek kayaların üstünde yuvarlanmaktaydı.

Ay ışığında parlayan mitralyöz, şimdi daha iyi görünüyordu. Hintliler, yamacın daha aşağısına inmek istemişler, fakat beceriksiz bir hareketleri her şeyi berbat etmişti.

Türk nöbetçisi, tüfeğini omuzuna dayadı ve ateş etti. Çalıların arasındaki Bedevîler, bu ateşe mukabele ettiler. Şaşıran Hintliler, mitralyözlerini yerleştirmek için vakit bulamadılar. Çadırdaki Türkler, ellerinde silâhları olduğu halde dışarı fırladılar ve köprünün arkasına yüzün koyun kapandılar. Bir anda yaylım ateş başladı.

Sehârin aşireti mensupları dinamit paketlerinin arasında korkmaya başladılar. İyi nişanlanan bir silâhtan çıkan bir mermi bu dinamitlerin hepsini bir anda patlatabilirdi. Bu itibarla hiç tereddüt etmeden, bütün dinamitleri ırmağa attılar.

Artık yapacak bir şey kalmıyordu. Baskın tamamen muvaffakiyetsizlikle neticelenmişti, çok hiddetlenen Lawrence, köstekli develerin yanına doğru çekilmek işareti verdi. Alt taraftan Türkler şiddetle yaylım ateşe

devam ediyorlardı. Yağmur altında çılgınlar gibi bir kaçış başladı. Herkes birbirinden şikâyet ediyordu.

Öğleye doğru Kadir çukuruna varıldı. Kafilenin adamları, kendilerini bekleyenlere, muvaffakiyetsizliklerini anlattılar. Arkadaşları onlarla alay ettiler. Canları sıkılan Sehârin'ler, müthiş surette öfkelendiler. Bu, meş'um ve uğursuz bir gün olmuştu.

Kimse, bir iş yapamadan Azrak'a dönmek istemiyordu. Ali bile, teselli olmak üzre hiç olmazsa bir trenin tahrip edilmesini teklif etti. Bu teklif cazipti. Bu esnada hissedilir bir soğuk vardı. Müthiş bir yağmur yağıyordu. Yiyecek de hemen hemen bitmişt.i Bu vaziyette Lawrence, çok korkak olan Hintlilerle, vaziyetleri fena olan Arapları Azrak'a geri göndermeye karar verdi. Bronşite yakalanan Teğmen Wood da onlara refakat etti.

Geri kalan elli kişiyi Lawrence, Hicaz hattı üzerindeki Minifir istikametine sevketti. Ertesi sabah, demiryolu hattına 300 metre mesafedeki son derece müsait bir mevkie vâsıl oldular. Burası, etrafı kayalarla çevrili küçük bir çukurdu. İçinden demiryoluna doğru zayıf bir dere akıyordu. Demiryolu, bu dereyi, tek kemerli küçük bir köprü üzerinden geçiyordu. Ancak 15 kg.lık ihtiyat bir torba dinamit kalmıştı. Alaca karanlık çöktüğü sırada, bu dinametiler, köprünün altındaki bir traversin arasına konuldu.

Bu sırada kulakları tırmalayan bir ıslık sesi duyuldu. Bir tren sür'atle geliyordu. Araplar, henüz işlerini bitiremeden, ancak yere kapanacak kadar bir zaman bulabildiler ve tren sür'atle geçip kayboldu. Gözetleme mevki'ine uzatmak için toprak kablosu çok kısaydı. Bu yüzden infilâk cihazı çukura yerleştirilememişti. Hattın 60 metre uzağındaki küçük çalılıkların yanında bu-

lunan kabloların uçlarını çıkarmak lâzımdı. Bu esnada, buhar bulutunun içine gizlenmiş olan bir başka tren göründü. Lawrence, infilâk maddesiyle çalılığa kadar koşacak zaman bulamadı ve katar, bütün sür'atiyle, hiddetli Arapların burunlarının ucundan geçti.

Kat'î surette belli olmuştu ki, bu baskında bir uğursuzluk vardı. Bütün gün, soğukta ve yağmur altında beklemekle geçirildi. Yiyecek olarak, hiç bir şey kalmamıştı. Öğleden sonra Türk nöbetçiler hiddetli bir şekilde kaputlarını topladılar. Yeni bir trenin geldiği anlaşılıyordu. Bedevîler, parmakları tetikte olduğu halde, tepenin üzerine fırladılar. Bu sırada Lawrence, infilâk maddesini koymak için çalılığa doğru koşuyordu.

Dakikalar geçiyor, fakat katar görünmüyordu. Nihayet bir saate yakın bir zaman sonra, lokomotif güney taraftan çıkageldi. Can çekişir bir halde oldukça uzun katarı güçlükle sürüklüyordu.

Lawrence yüzünü buruşturdu. Üstü açık olan öndeki vagonlar askerlerle tıklım tıklım doluydu. Subay vagonları arka taraftaydı. Bu vaziyet işleri yine ters çevirebilirdi. Tren her an duracak gibi ilerliyordu.

Kaybedilecek zaman yoktu. Lokomotif köprüden geçerken binbaşı da infilâk maddesinin mandalına bastı. Bir şey olmadı. Bir daha bastı. Tekrar... Yine bir şey yok. Mutlaka kablolardan biri kopmuştu. Vaziyet tehlikeliydi. Lawrence, fundaların arasına diz çökmüş bekliyordu. Trenle arasında 60 metrelik mesafa vardı. Bu vaziyette bedevîlerin yanına gitmek mümkün değildi. 200 metrelik mesafeyi geçmeye kalkışması hayatına malolabilirdi. Aklına bir çâre geldi. Olduğu yerde bekleyecek ve hüvviyetini değiştirecekti. Türk askerleri yol kenarında kumda oturan bu şahsa zâten fazla bir ilgi göstermiyorlardı. Fakat arkadaki vagonda bulunan su-

bayların dikkatini çekti. Subaylar dürbinlerini ona çevirmişler, parmakla birbirlerine gösteriyorlardı.

Lawrence subaylara karşı gayet sevimli ve mahzun bir şekilde tebessüm ederek selâm verdi. Subaylara göre, yağmur ve çamur bu garip çobanı burada alıkoymuş olmalıydı. Çünki Lawrence'in tahmin ettiği gibi bir türlü kurşun yağmuru başlamamıştı. Bütün vagonlar, önünden resmi geçit yaparak geçip gitti. Nihayet sonuncu vagon da bir yarmanın içinde gözden kayboldu.

Lawrence hemen yerinden fırladı ve kabloların ucunu toprağa gömdükten sonra kendisini bekleyen bedevîlerin yanına koşarak gitti. Araplar «Seydi Lavrens» in treni neden uçurmadığına hayret etmişlerdi.

Filhakika tren bir aralık durmuştu. Bu sırada makinist buhar tazyikini arttırmak için çalışırken üç dört Türk subayı da, bir kaç dakika evvel Lawrence'in bulunduğu noktaya geldiler ve zemini dikkatle incelediler. Fakat kablolar iyi gizlendiği için bir şey göremediler ve omuzlarını kaldırarak vagonlarına döndüler.

Arapları bir korku ve ümitsizlik sarsmaya başlamıştı. Aralarından birisi endişe verici şeyler söyleyince münakaşa âlevlendi. Lawrence suçu, infilâk maddesine yüklüyordu. Gerçekten kutunun içindeki bir kablo ıslanarak bozulmuştu. Bu yüzden kontakt yapıyordu. Lawrence bu kabloyu değiştirince cihazın çalıştığı görüldü. Bütün gece beklemekle geçti. Uyuz develerden biri kesildi. Yağmura rağmen büyük bir gayret sarfedilerek pişirildi.

Şafakla beraber hava biraz düzelmişti. Bu sırada bir tren gelmekteydi. Lawrence hemen çalılığa koştu. Bu tren, iki lokomotif tarafından çekilen dokuz kapalı vagondan ibaret bir katardı. Kuzeyden geliyordu. Rampayı sür'atle inmeye başladı. Öndeki lokomotif köprü

üzerine gelir gelmez Lawrence de ateşleme cihazının kontağını açtı.

Müthiş bir infilâk gök gürültüsü gibi çölde akisler yarattı. Toz toprak içinde kalan Lawrence, karşısında kırmızı yivli siyah bir buluttan başka bir şey görmedi. Fakat biraz toplarlanınca sol kolunda derin bir sızı hissetti. Yırtık elbisesinin üzerinden kan akıyordu. Bulunduğu yerin yakınına indirilen demir bir levha infilâk maddesinin üzerine düşmüştü. Bir tarafta başı gövdesinden kopmuş bir asker cesedi vardı. Çok şaşıran Lawrence sessizce çekilerek bedevîlerin yanına gitmek istedi. Fakat bir kaç adım atınca sağ ayağında hissettiği şiddetli bir ağrı onu olduğu yere mıhladı. Ayak parmakları kırılmıştı. Bununla beraber ayağını sürüyerek yürümeğe gayret ediyordu.

Etraftan silâh sesleri geliyordu. Lawrence'in takati kesilmişti, yarı baygın vaziyette yere yıkılıp kaldı. Onun bu hâlini gören adamları derhal koşarak yanına geldiler. Fakat birkaç saniye sonra, hâdise yerine altı Türk askeri yaklaştı ve hemen karşılıklı ateş açıldı. Araplardan sağ kalanların yardımiyle yaralı Lawrence, nihayet tepenin arkasına nakledildi ve yere yatırıldı. Vâhim bir yarası yoktu. Fakat üç dört mermi, ayak parmaklarının derisini sıyırmıştı.

İnfilâk, küçük köprünün kemerini parçalamıştı. Birinci lokomotif, kum üzerinde, baş aşağı yatıyordu. Bombanın patlamasından çıkan şiddetli gürültü, daha ziyade lokomotifin infilâkinden ileri gelmişti. İkinci lokomotif dereye yuvarlanmış, tekerlekleri havada, hareket kolları bükük vaziyetteydi. Baştaki vagonlardan ikisi, öyle bir şiddetle birbirlerine girmişti ki âdeta ikisi bir vagon olmuştu. Katarın diğer kısmına gelince, rayların ortasında, sağa ve sola yan yatmış vaziyette idiler. Sonuncu vagon krem rengine boyanmış ve Türk bayrakla-

riyle süslü bir vagon-salon idi. Daha sonra öğrenildiğine göre, bu, Cemal paşanın vagonu idi. Cemal paşa, Allenby ordusunun taarruzu ile tehdit edilen şehrin müdafaasını tanzim için Kudüs'e gidiyordu.

Türklerin çoğu, infilâkin ilk ânında ölmüşlerdi. Fakat diğerleri takriben 400 kişi balast yığınlarının arkasında ve Cemal paşanın önünde hararetle yaylım ateşi açıyorlardı.

Mifleh ve bir kaç Sehârin'li birinci vagondaki Türkleri tardetmişlerdi. Fakat Arap âdeti veçhile yağmacılık için mücadeleyi bırakmışlardı. Bu yüzden, evvelce kaçmış olan Türkler tekrar derlenip toplanıyorlardı. Bir mitralyözün eksikliği kendisini hissettiriyordu. Lawrence, düşmanı imha etmek ve treni ele geçirmek ümidini tamamen kaybetti. Zira alınacak muvaffakiyetli netice, Bedevilerin yağmacılığa başlamaları yüzünden arkadan vurulmuştu.

Bu itibarla Lawrence, toplanma işareti verdi. Adamlar, etrafa ateş açarak birer birer geldiler. Bu ric'attan cesaret alan ve Cemal paşanın teşvik ve teşci eden kumandasıyle canlanan Türkler, kahramanca bir hücuma geçtiler, Lawrence, onların kendi tarafına 60 metre kadar yaklaşmalarına göz yumdu, sonra bir yaylım ateşiyle yirmi kadar Türk'ü kumların üzerine serdi. Türkler, kayalık mahmuzun arka tarafından hücuma geçmek için dağıldılar. Bu fırsattan istifade eden Bedeviler, develerine atlayarak çöl istikametine doğru sür'atle kaçtılar.

Ertesi gün Lawrence, Azrak'ta kalmağa karar verdi. Burası, Şam ve Cebel Dürüz bölgesinde propaganda çalışması yapmak için ideal bir üs idi. «Seydi Lawrence» in Azrak'a yerleştiği haberi, yavaş yavaş etrafa

yayıldı. Aşiret şeyhleri, heyetler halinde gelerek Lawrence'i ziyaret ettiler .Gelenlere, Faysal'dan, Arap ihtilâlinden ve İngilizlerin kuvvetinden bahsedildi.

Bu propaganda işinde, Ali-el-Hüseyin fevkalâde mahirdi. Bu sayede Arap dâvasına iltihakları arttırıyordu. Hatta, bazan Türk ordusunda vazifeli Araplardan müteşekkil küçük gruplar, bu dava uğrunda mücadele etmek için, mensup oldukları Türk ordusundan kaçarak vazife istiyorlardı. Kaçakların bu arzuları, Lawrence tarafından memnuniyetle kabul ediliyor ve kendilerinden ehemmiyetli haberler de alınıyordu.

Yağmurlu bir sabah, Tafas şeyhi meşhur Tallal-el-Hayrettin çıkageldi. Bu şeyh, Cebel Düruz'da şöhret yapmış bir âsi idi. Onun başını getirene Türkler tarafından mükâfat vaadedilmişti. Lawrence onunla, Deraa-nın bulunduğu bölgede uzun bir keşif seyahati yaptı. Halil-ül-Rahman gölü yakınındaki Mezrib'e kadar gittiler. Sonra Lawrence'in ziyaret etmek istediği Deraa'ya geldiler.

Çok hareketli geçen mesleğinin en büyük felâketi, Lawrence'in başına, bu şehirde geldi. Asker kaçağı bir çerkes zannedilerek, bir Türk devriyesi tarafından yakalanıp tevkif edildi. Deraa'da korkunç günler geçirdi. Hergün tekmelerle dövüldü, derisinden kan fışkırıncaya kadar kırbaçlandı. Hayret edilecek bir şekilde, dayaktan bayıldığı âna kadar hep Arapça konuşmak ve inlemek mukavemetini gösterdi. Türkler «Seydi Lawrence» i ellerine geçirdiklerini asla anlayamadılar. Üçüncü günü akşamı, vücudu kanlı bir yaradan başka bir şey değildi. Ağrı ve sızıdan sersemlemiş olduğu halde, iyice kapatılmamış bir kapıdan kaçmağa muvaffak oldu ve şehrin dışında ümitsiz bir vaziyette kendisini bekleyen ve artık

onu almadan Azrak'a gitmeye hazırlanan Tallal ve maiyetine mülâki oldu.

Lawrence, ıstırabını hafifletmek için, bir kaç gün daha çölde kaldı. Sonra kısa merhalelerle Ber ve Akaba'ya doğru hareket etti. 6 Aralık 1917 günü uçakla Süveyş'e giti.

Bir kaç gün evvel Allenby, gayri müsait bir arazide ve korkunç hava şartları içinde yaptığı şiddetli bir taarruzdan sonra Kudüs'ü zabdetmişti. İngilizler, bu muharebe esnasında 2.509 ölü olmak üzere 18.928 kişi kaybettiler. Diğer taraftan Türklerin kaybı, takriben 12.000 esir olmak üzere 28.443 kişiydi. Bir tarihî hakikat olarak itiraf etmek icabeder ki, Kudüs zabtedilinceye kadar Arap ihtilâli, umumî mücadele esnasında çok mahdut bir rol oynamıştır. Filvaki, trenler uçurulmuş, Türklere zayiat verdirilmişti. Fakat Araplar, bir müstahkem mevkie karşı herhangi bir muvaffakiyet teminine muktedir olamamışlardır. Medine, daima Türklerin elinde kalmıştır. Deraa ve Maan keza... Bedeviler, yalnız çöle hâkim bulunuyorlardı. Allenby ilerlediği zaman, onların harekâtı pek ağır inkişaf ediyordu. Şunu da söylemek lâzımdır ki Faysal, elinin altında takriben 12.000 kişilik bir kuvvet bulunduruyordu.

Allenby ve kurmay heyeti, 11 Aralıkta Kudüs'e resmen girdiler. General tarafından dâvet edilen Lawrence de, bu merasime iştirak etti. Ona İngiliz binbaşısı elbisesi giydirildi ve Filistindeki İngiliz ve Fransız yüksek komiserleri Sykes ve Picot'nun yanında olmak üzere kortejde yer aldı.

Aynı akşam Lawrence, Yarmuk köprüsü baskınının muvaffak olmadığını Allenby'e bildirilmesi zamanının geldiğini düşündü. General çok keyifliydi. Mukadderata inanan bir tavırla omuzlarını kaldırdı. Lawrence'e:

— Bunda bir vehâmet yok Lawrence, dedi. Asıl mühim olan Kudüs'tür.

Lawrence israr etmedi. Filhakika Allenby, her şeyden evvel kendi zaferinden dolayı mağrur ve mes'uttu. Zaten Lawrence onun, bu soyguncu Bedevîlere o kadar çok itimat etmediğini tahmin ediyordu. Lawrence, mütemadiyen konuşuyordu. Daha ziyade para istiyor, fakat bundan az bahsediyordu. Generalin Lawrence hakkındaki fikrine gelince; bu, pek belli değildi.

Allenby, hâtıratında: «Lawrence, parlak bir harp adamı, Arap ihtilâlinin meş'alesi, hakiki ve esrarengiz bir filozof ve bir Emir idi.» demektedir. Fakat samimî düşüncesi ve bu sıradaki hükmü farklıydı. Lord Wavell gibi bazı müşahitlere göre, hakikatte Allenby, Lawrence'in şarlatanlığından şüpheleniyor ve onun bir büyük adam mı, yoksa mâhir bir dalavereci mi olduğu hususlarında asla bir karara varamıyordu.

VIII

1918 yılının ilk günlerine gelindi. Flistin'de kış istisnai olarak sert geçiyordu. Memleketin her tarafı karla örtülüydü. Allenby'nin taarruzunun nefesi çok çabuk kesildi ve sonra da söndü. Türkler İngilizlere, artan bir mukavemetle karşı koyuyorlardı.

Bunun üzerine General Allenby, Lawrence'e, muntazam Arap kuvvetlerinin Akaba bölgesini terkederek, Lût gölünün güneyinde Tafilâ'ya doğru yürüyüşe geçmeleri hususunda Faysal nezdinde müdahalede bulunması için emir verdi.

Allenby'nin gayesi belliydi. Akdeniz sahiline muvazi olarak Şam istikametine doğru ilkbaharda ilerlemeye devam etmeyi tasavvur ediyordu. Ancak bu harekât esnasında, Hicaz demiryolu ve onu müdafaa ile vazifeli Türk kuvvetleri, İngiliz ordusunun sağ kanadının gerilerinde, rahatsız edici bir diken gibi mevcut kalabilirdi. Türklerin Medine'deki ve muhtelif demiryolu istasyonlarındaki kuvvetinin 20.000 kişi kadar olduğu tahmin ediliyordu. Türklerin Fahri Paşa kuvvetlerini takviye etmeleri, demiryolu boyunca dağıtılmış olan kuvvetlerini toplamaları ve meselâ Maan'dan Allenby'nin Mısır ile olan muvasala hatlarına bir taarruz yapmaları mümkündü. Nitekim alınan bazı malûmattan çıkarılan neti-

ceye göre: Türkler, böyle bir opersyonu gözden geçiriyorlardı.

Binaenaleyh Allenby, Faysal kuvvetlerinin, Hicaz demiryolu ile İngiliz ordusu arasında yerleşmesini, Şama doğru yapılacak ilerlemeyi mümkün kılacak bir destek teşkil edeceği için istiyordu.

Tafilâ, Araplar için tayin edilen buluşma mevküydi. Filhakika oradan Faysal, Eriha'daki Osmanlı cephesinin ikmaline yarayan ve Lût gölünde bulunan Türk gemilerini taciz edebilirdi.

Lawrence Akaba'ya gitti ve Allenby'nin emirlerini Faysal'a nakletti. Emir Faysal, muvafakatını bildirdi.

Bu sırada, kuzeye doğru yapılacak bu büyük harekâtın, Maan civarındaki Türk askerî mevkilerinin temizlenmesi suretiyle hazırlanması icabediyordu.

Faysal'ın yanında harekât şefi vazifesi gören Şeyh Mevlûd, Üveyda ve Aba-el-Lisan Türklerini mağlûp ederek, operasyonu muvaffakiyetle tatbik etti. O ândan itibaren Araplar, tren katarlarını zaptederek, şehre gitmeye teşebbüs eden ikmal kervanlarını dağıtarak Maan üzerine doğrudan doğruya bir tazyik yaptılar.

Teğmen Joyce, dağ topları ile mücehhez bir zırhlı oto takımı ile Akaba'ya gelmişti. İki tane Rolls Royce otomobili, Lawrence ve Joyce'ı bütün bölgede dolaştırdı. Otomobiller sür'at ve konfor bakımından develere karşı elbetteki net bir üstünlük gösteriyorladı. Fakat, onlar, her yerden geçemiyordu. Kayalıklar, yumuşak kumlar ve çok sarp yamaçlar, otomobiller için yasak bölgelerdi.

Bir müddet sonra, harekâta iştirak edecek bütün birlikler Guveyra'ya intikal ettirildi. Hicaz demiryolunun nispeten yakın olması Lawrence'e yeni bir baskın

yapmak arzusu verdi. Bu fikri Joyce da heyecanla karşıladı.

Altı zırhlı ve iki binek otomobili ile hareket edildi. Zırhlı otoları çok sağlamdı. Her biri İngiliz askerleri tarafından kullanılan iki top taşıyordu. Takım komutanı olan Brodie, sâkin ve bilgili bir çavuş idi.

Kafile, Tel Şahm istasyonuna doğru yöneldi. İstasyon binaları obüs ve mermi yağmuruna tutuldu. Sonra aynı operasyon El Madura'da da yapıldı.

Mücadele, gayri müsavi şartlar altında cereyan ediyordu. İngilizlerin sahip oldukları zırhlı ve modern vasıta ve silâhlar, Türklerin elinde yoktu. Bu sebepten, Türk trafiğinin, İngiliz zırhlı birliklerinin müdahalesi ile âdeta kendi emirlerine tâbi bir yoldan geçmeye mecbur bırakılması bir misal teşkil eder.

Bu sırada Almanların Maan üzerine ric'at edilmesi hususundaki tavsiye ve mütalâalarına rağmen Türkler, Medine'yi muhafaza etmekte inat gösterdiler. İstanbul hükûmeti, dinî bir prestij mes'elesi yüzünden bu mukaddes şehri mutlak surette muhafaza etmeye kararlıydı ve nitekim Medine, harbin sonuna kadar Türklerin elinde kaldı.

Allenby tarafından Lût gölü ve Tafilâ istikametinde yapılması düşünülen büyük taarruz başlamıştı. Nâsır, Tafilâ'ya çok yakın olan Cuf istasyonuna bir baskın tertipledi. Türkler bu istasyonu bir top ile takviyeli bir müfreze ile müdafaa ediyorlardı. İstasyonun batısında etrafa hâkim kayalık bir mahmuz vardı. Türkler kuvvetlerini daha ziyade istasyon civarına teksif etmişlerdi. Vaziyeti tesbit eden Nâsır, sür'atli bir yan yürüyüşten sonra kayalık mahmuzu işgal etti. Oraya yerleştirilen bir İngiliz topunun ilk mermisinden isabet alan istasyon binasının çatısı uçtu.

Beni Zaher aşiretine mensup bedevîler hemen develerine sıçrayarak Nâsır ve yardımcısı Nuri Said'in emirlerine rağmen hücuma geçtiler. Artık hiç bir şekilde bunlara mâni olunamazdı. Vahşî nâralar atarak Türk siperlerine saldıran bedevîlerin maksadı istasyonu tamamen yağma etmekti.

Bu anî hücum karşısında şaşkına dönen Türkler ateşe başladılarsa da adet ve silâh bakımından çok üstün olan bedevîler karşısında siperleri terkedip istasyon binasını müdafaa etmek için ileri atıldılar. Fakat bedevîler o kadar kalabalıktı ki, 150 kadar Türk askeri bunların arasında âdeta kayboldu ve hepsi de istasyonun bekleme salonuna doldurularak esir alındılar.

Bedevîler bundan sonra depolara ve yol boyundaki vagonlara çullandılar. Yağma başlamıştı. Pirinç, kaysı, zeytin, elbise, çamaşır gibi ellerine ne geçirdilerse hepsini toplayıp develerine yüklettiler. Vagonlardan biri çatısına kadar tıklım tıklım tütün ve sigara doluydu. Bunlar Türklerin Medine garnizonuna aitti.

Şiddetli bir sigara tiryakisi olan Faysal, aradan bir müddet geçince merhamete gelerek bu sigaraların bozulmaya yüz tutmuş ve düşük kaliteli kısmını bir kaç deve ile Medine'deki Türklere göndermiştir. Çünkü orada mahsur kalan Türkler kuru otlardan yaptıkları sigaraları içmeğe mecbur olmuşlardı. Bu haberler Faysal'ı asilâne bir jest yapmaya sevketti.

Bu başarıdan sonra işler yine ters gitmeye başladı. Aldıkları ganimet sâyesinde gözleri ve karınları doyan bedevîler çok nazlı ve ihtiyatlı hareket etmeye başladılar. Bir çoğu ganimet yüklü develerle zaten ailelerinin yanına kaçmıştı. Havalar da fena gitmekteydi. Yüksek yerlerde sert rüzgârlar esmeye başlamıştı. İnce ve hafif elbiseler içindeki Araplar bu rüzgârın soğuğuna güç

dayanıyorlardı. Hemen her gün kar yağmaktaydı. Karı yağmur sağanakları takip etmekteydi. Bu sırada Şeyh Mevlût ile Avuda da Cuf'a geldi. Soğuktan hasta ve perişan olan bedbaht bedevîler tekrar yola çıktılar. Türkler de onlardan pek parlak bir halde değillerdi. Hatta son başarısızlıklardan sonra cesaretleri kırılmış ve Şobek'i terketmişlerdi.

Tafilâ, Avuda komutasındaki bedevî birlikleri karşısında ancak bir kaç saat dayanabildi. Bu kilit noktasının işgali, aşiret mensuplarından ibaret birlikler arasında bâzı anlaşmazlıklar yarattı. Kan gütme dâvası yüzünden araları açık olan bâzı aşiret mensupları birbirlerniden nefret ediyorlardı. Avuda'nın ölçüsüz ihtirasları ise bu eski kırgınlıkları iyice depreştirmiş, neredeyse birbirlerini boğazlayacak bir hâl almıştı. Faysal'ın üvey kardeşi Emir Zeyd Tafilâ'ya gelip kumandayı eline alarak hasım tarafları uzlaştırdı. Çıbanbaşı olan Avu'dayı da mükâfatlandırarak adamlarıyle beraber çöle gönderdi.

Zeyd ile Lawrence'in taarruz plânları üzerinde vukufla münakaşa yaptıkları sırada, hayret ve şaşkınlık verecek şekilde Türkler, Tafile'ye hücum ettiler. İhtiyar Hamit paşa kumandasında olan Türk kuvvetleri, bin kişiden ibaretti. 2 top ve 27 mitralyöz, hücumu destekliyordu. İyi sevk ve idare edilen bu şiddetli ve âni hücum, Arapların öncü kuvvetlerini Tafile'nin içine kadar püskürttü.

Lawrence, adamlarının başına geçerek, Türklerin üzerine yürümesi için Zeyd'i sıkıştırıyordu. Fakat, Faysal'ın bu kardeşi, fena günlerinden birindeydi. İnad ediyordu. Az sonra da kuru bir sesle ric'at emri verdi. Bununla beraber, Arapların miktar ve pozisyon

bakımından üstünlüğü vardı. Soğuk ve rütubetli bir sabah vakti, bagajları toplamak icabetti.

Lawrence hiddetlenmişti. Zeyd'e tavsiye ve nasihate devam ediyordu. Nihayet Zeyd, Arap birliklerine durmalarını emretti. Kendisi dahi, vaziyetten memnun değildi. Tafile'yi, hakikî bir mücadele yapmadan kaybetmek, şimdi ona, şöhretine gölge düşürecek bir hâtâ olarak göründü. Lawrence bundan cesaret aldı, izzeti nefsini okşayarak Zeyd'in fikrini değiştirmeğe çalıştı.

Her şeyden evvel Abdullah'ı, düşmanın vaziyetini ve kuvvetini öğrenmek için bir keşif kolu halinde yola çıkarmak lâzımdı. Lawrence'i memnun eder şekilde, Zeyd, ona hak verdi. Abdullah, 200 silâhlı ve 3 mitralyöz ile hücumu destekliyordu. Kısa bir zaman sonra, bedevilerin sükûnetle bekledikleri tepe üzerine, harbin korkunç akisleri geldi. Türk birliklerinin büyük kısmı, henüz Tafile'ye vasıl olmamıştı. Bunlar, temkinli bir şekilde yol üzerindeki Hassa çukurunda durmuşlardı. Şimdi talih, Araplara gülüyordu.

Lawrence, araziyi tetkike çıktı. Yayladan, Tafile ovasına doğru iniyordu. Arazi tatlı bir meyil teşkil etmekte ve rutubetli çayırlarla örtülü bulunmaktaydı. Bir müddet sonra Lawrence, çimenler içinde yükselen çıplak ve sert kayaların tepesine ulaştı. Takriben bir mil mesafede, başka bir kaya silsilesi, birinciye muvazi olarak uzanıyordu. Oradan itibaren, arazi ovaya doğru alçalıyordu. Ovada, Abdullah'ın süvarileri dört nala vazifelerine koşuyordu. Sağda bir çukur içinde, Lawrence, elli kadar Bedevi'nin bağdaş kurmuş vaziyette oturduklarını gördü. Tamamen bezgin bir haldeydiler. Lawrence onları azarlayarak gizlendikleri yerden çıkardı. Vâdinin yakınındaki kayalığın arka tarafına gönderdi. Bu adamlar

başlamak üzere olan çarpışma esnasında ilk mukavemet hattını teşkil edeceklerdi.

Mevzileri, tutunamayacak hâle geldiği zaman, ikinci tepeye doğru çekilebilirlerdi. Türklerin bu tepeye ulaşabilmeleri için açık arazide bir millik mesafeyi katetmeleri icabederdi. Lawrence, bu sonuncu destek mevkiine 60 kişilik şahsi muhafızlariyle yerleşti. Bir müddet sonra, Zeyd'in gönderdiği, 5 mitralyöz ve bir dağ topu ile takviyeli 250 kişilik bir kuvvet geldi.

Bu esnada Türkler de hareketsiz durmuyorlardı. Arapların yerini keşfeden Türk birlikleri, onların bulunduğu tepeyi cehennemî bir ateşe tuttular. Türklerin 20 kadar mitralyözü vardı. Kısa zamanda Araplar, mevzilerinde tutunamayacak hâle geldiler. Kayalığın arkasına da sığınmaları hemen hemen mümkün değildi. Mermiler kayaların üzerinde infilâk ediyor, Araplara göz açtırmıyordu.

Türklerin dikkatini muayyen bir noktaya tesbit için, Araplar, gelişi güzel ateş açtıktan ve mümkün olduğu kadar gürültü çıkardıktan sonra, kendilerine evvelce verilen talimat veçhile, ikinci müdafaa hattına çekildiler. Aralarında altı yaralı vardı.

Çarpışmanın başında beş de ölü vermişlerdi. Hasımlarının ric'at etmesinden cesaret alan Türkler, yamacı tırmanmaya başladılar. Sür'atle, bedevilerin terkettiği mevzilere vasıl oldular ve oraya yerleştiler. Mitralyözlerini, tepenin uzunluğunca batarya hâlinde mevzilendirdiler. Bu tepede Arapların mâruz kaldığı tehlike, Türklerin de başına geldi ve bir miktar zayiat verdiler. Şimdi daha yüksek toprak bir tepede bulunan Araplar, Türklere, müthiş bir surette tüfek ve mitralyöz ateşi açtılar. Öğleden sonraya kadar karşı karşıya kalan iki hasım taraf, birbirlerini kurşun yağmuruna tuttular. Daha

uzun zaman devam edebilecek olan bu hâle nihayet vermek lâzımdı. Ateş kuvvetinin üstünlüğü sebebiyle Türklere, cepheden hücum etmek mümkün değildi. Muayyen bir zafer kazanılmadan her iki taraf da büyük zayiat verdiler.

Lawrence, deve ve katırlara bindirilmiş 80 kişilik kuvvetine doğudan düşmanın sol kanadını sarmak emrini verdi. Bu kuvvetler, Şeyh Rasim'in kumandasında, itina ile gizlenerek hareket etti.

Bu sırada, beklenmedik bir takviye geldi. Gelenler, bir ücret mes'elesinden dolayı Zeyd ile araları açık olan Ayma bedevilerinden ibaret 100 silâhlıydı. Ücret hakkındaki arzuları yerine getirilmediğinden Zeyd'in yanında vuruşmaktan vazgeçmişlerdi. Şimdi tekrar Emir'in hizmetine giriyorlardı. Fakat, taleplerinden asla vazgeçmediklerini söylüyorlardı.

Lawrence onları, sevinçle karşıladı ve Türklerin sağ kanadına doğru sevketti. Böylece, kuşatma hareketi iki cihetten yapılyordu.

Akşam olmak üzereydi. Hiddetli Türkler, gecenin gelişinden endişe ediyorlardı. Kumandanları Hamit paşa, eline bir tüfek aldı ve bütün subayları kendisi gibi harekete dâvet etti.

Bu sırada Rasim ve adamları, Türklerin sol kanadı üzerinde göründüler ve bu kanattaki Türkleri, sert bir şekilde merkeze doğru çekilmeye mecbur ettiler. Biraz sonra Ayma bedevilerinin yaklaştığı görüldü. Bunlar, kendilerini hiç göstermeden Türklere sokulmuşlardı. 200 metre mesafeden âni olarak yaylım ateşi açtılar. Düşmanın sağ kanadında bir duraklama oldu.

Bu duraklama, merkez kesimindeki Araplar için, müsait bir hücum zamanıydı. Lawrence elini kaldırdı. Zeyd, palasını başının üstünde sallayınca, Mekke Şeri-

finin kırmızı sancağı altında toplanan bütün Arap safları birden yerinden oynadı.

Türkler, bu savlet karşısında o kadar âni bir bozguna uğradılar ki, Hamit paşa dahi kendisini kurtaramadı. Rasim'in süvarisi, harekâtın neticesini almak üzere, kaçan Türkleri kılıçtan geçirmeye başladı.

Güneş batarken, geri kalan Türk birlikleri Kerek'e doğru çekiliyorlardı. Türkler, 300'ü esir olmak üzere 500 zayiat verdiler. Arapların zayiatı ise 30 ölü ve 60 kadar yaralıdan ibaretti. 23 mitralyöz ve 200 katır Arapların eline düştü. Bu sırada, gece de devam etmek üzere kar yağmaya başladı. Bu hal, tâkibe mâni oldu ve sağ kalan Türkler de bu sayede Kerek'e vasıl oldular.

Lawrence, harpte gösterdiği üstün başarısından dolayı D.S.O. (Distinguisched Service Order) liyakat madalyası ile taltif edildi ve ordu günlük emrinde, hakkında şunlar yazıldı: «Bir müsademe esnasında vazifesini liyakatla yaptı ve müstesna bir cesaret gösterdi, idare ettiği bu çarpışmada 300 esir alınmak ve 23 mitralyöz ele geçirilmek suretiyle muvaffakiyeti sâbit oldu.»

Zaferle neticelenen bu Tafile muharebesinden sonra uzun ve sıkıntılı bir devre başladı. Güneşli ve sıcak güney bölgesinden gelmiş olan bedeviler, soğuğa ve kara karşı mukavemet edemiyorlardı. Haftalarca, Tafile'nin sefil ve perişan istihkâmlarında kapalı kaldılar. Yiyecekleri azalmıştı. Aralarında, hergün kavga çıkıyordu.

Allenby'nin emrine göre, Mart ayı sonundan evvel Lût gölüne ve Ürdün'e doğru ilerlemek lâzımdı. Fakat Araplar, Lawrence'in ikazlarına rağmen, bu emre karşı tamamen kayıtsız kalıyorlardı. Zaten, karla örtülü yaylalar üzerinde yola çıkmak delilik olurdu.

Bir müddet sonra para dahi suyunu çekmeye başladı. Zeyd, askerlerin maaşını ödemek, onların iaşesini

temin etmek ve bölgedeki aşiretlerin yardımını sağlamak için hemen hemen bütün parayı sarfetmişti. Lawrence, para almak için Akaba'ya gitmeye karar verdi. Dört adamı ile beraber yaptığı bu yolculuk, soğuk ve fırtına altında çok yorucu oldu. Bir defasında bitkinlikten az daha öleceklerdi. Fakat cebri bir yürüyüşle, Joyce' un zırhlı oto kampının bulunduğu Guveyra'ya vardılar.

Lawrence, İngiliz Levazım Dairesinin konserve ve çayları sayesinde hayatın zevkini çıkarmak için orada bir kaç gün kaldı. Akabe'de ona, 30.000 altın İngiliz lirası verdiler. Faysal'ın maiyetine verdiği küçük bir kafile ile Tafile'ye doğru yola çıktı.

Cepheden gelen sert bir kış poyraziyle, avdet, son derece güç oldu. Adamlarından bir kaçı, bu kar ve fırtına ortasında yola devamı reddettiler. Bunların gözünü korkutmak için, karın beyaz manzarası bile kâfi geliyordu. Nihayet Tafile'ye vasıl olundu. Lawrence, avdetine kadarki cari masrafları ödemesini söyleyerek paraları Zeyd'e teslim etti. Hemen ertesi günü de keşif için Lût gölüne doğru tekrar yola çıktı. Tafile'nin vaziyeti hakkında bir rapor tanzim etmek üzere Allenby tarafından gönderilmiş olan Intelligence Service'e mensup Teğmen Kırkbride adındaki bir subayı da beraber götürdü. Her iki İngiliz, Türk kuvvetlerine tesadüf etmeden Ürdün vâdisine gittiler. Hâlen Allenby'nin direkt olarak tehdit ettiği Eriha istikametinde Arapların ilerlemesi için yol, tamamen serbestti.

Lawrence, müşahedelerinden memnun bir vaziyette Tafile'ye döndü. Geleceğe ait projeleri tanzim etmek üzere, derhal Zeyd ile temasa geçti. Emir kendisini dikkatle dinledi.

Nihayet Emir:

— Bu proje bana çok mükemmel görünüyor. Fakat

bunu tahakkuk ettirmek için çok para lâzım olacak... dedi.

Lawrence hayretle:

— Asla, dedi. Guveyra'dan getirdiğim para bu işe bol bol kâfi gelecektir.

Zeyd mahcup ve mütereddit bir tavırla sözüne devam ederek:

— Bu paradan elimde bir şey kalmadı.

— Nasıl olur? 30.000 lira!

Emir yine mahcup bir şekilde izahat vermeğe başladı. Borçları ödediğini ve askerlere avans verdiğini söyledi. Bu tediyeleri, şeyhlerin israriyle yaptığını sözlerine ilâve etti.

Lawrence hayretten donakalmıştı. Açıkça görülüyordu ki, genç Zeyd, haris muhiti tarafından aldatılmıştı. Allenby'e yapılmış olan vaâdler, böylece, boş sözlerden ibaret kalıyordu.

Lawrence, hiç bir şey söylemeden çıktı ve hasta olan Emir Nâsır'ın yanına gitti.

Nâsır tevekkülle omuzlarını kaldırarak:

— Yapılacak bir şey yok, dedi. Zeyd, etrafındakilerin durmayan isteklerini red etmek için çok genç ve mahcuptur.

Lawrence bütün gece, harap olan projelerini düşündü. Sonra her şeyi terketmeye karar verdi. Sabahleyin, dört adamıyle beraber hiddetli ve ümitsiz bir halde hareket etti. Havalar güzelleşiyordu. Yaylalarda karlar yavaş yavaş erimeye başlamıştı. Artık ilkbahar kendisini gösteriyordu.

Bir kaç gün sonra Allenby'nin umumî karargâhına geldi. Eriha düştüğü için karargâha umumî bir neş'e hâkimdi.

Lawrence, Oxford'taki eski hocası Hogarth tarafın-

dan kabul edildi. Ona başından geçenleri anlattı.

— Bana son derece usanç veren bu Araplarla artık bütün münasebetlerimi kestim. Şimdi buraya başka bir vazife istemek için geldim... dedi.

Hogarth onu teselliye çalıştıysa da Lawrence hiç bir şey dinleyecek vaziyette değildi. Durmadan yaptığı seyahatler, İngiltere namına verdiği ve fakat hükûmetçe yerine getirilmeyen vaadler, onun enerjisini büsbütün tüketmişti.

Son olarak Hogarth, Allenby ile Lawrence arasında bir görüşme yapılmasını temin etti. General, içinde bulunulan durumu Lawrence'e etrafiyle anlattı. Londra'dan sıkı emirler almıştı. Türkleri tamamen dize getirmek için Şam ve Halep üzerine yürümek mecburiyetindeydi. Bunu mutlaka başarmaya kararlıydı. Fakat açık olan sağ kanadı ona endişe veriyordu. Bu kanadın Araplar tarafından kapatılabileceğini ümit ediyordu ve Arapları ikna etmek hususunda da yegâne adam Lawrence idi.

Allenby'nin bu sözleri bir emirdi. Şahsî endişeleri ne olursa olsun Lawrence için bu emirlere riayetten başka bir yol olamazdı.

Lawrence ihtiyatlı bir şekilde:

— Evet, dedi, havalar düzeldiği andan itibaren Araplar kuzeye doğru yürüyüşe geçebilirler. Fakat daha önce Maan'daki Türk kuvvetlerinin tehdidini bertaraf etmek lâzımdır.

Hemen bir plân yapıldı. Allenby, Arap ordusunun yürüyüşe geçebilmesini temin etmek üzere İngiliz hecinsüvarlarından kurulan iki birliği Akaba'ya gönderecekti. Arap birlikleri de her şeyden önce Maan üzerine yürüyecek ve şehri sür'atle zabtedecekti. Bu sırada İngilizler de Lût gölünün kuzeyindeki Salt'ı işgal edecek-

lerdi. Maan ele geçirildikten sonra Amman'a doğru ilerleyecek olan Araplar İngilizlerle birleşip Şam üzerine yapılacak büyük taarruza iştirak edebileceklerdi. Lawrence, bedevilerin ücretlerini karşılamak için 300.000 sterlinlik bir tahsisat alarak Faysal'ın karargâhına gitti.

Lawrence, Faysal'ı çok üzüntülü buldu. Türkler, Emir Zeyd komutasındaki kuvvetlere bir baskın yapmışlar ve Tafilâ'yı geri almışlardı. Fakat bunun o kadar ehemmiyeti yoktu. Asıl mühim olan Maan ile Amman'ın durumu idi. Kuvvetlerini Tafilâ'ya yığacak olan Türkler, bu iki şehirdeki garnizonlardan birini ve belki de aynı zamanda ikisini tahliyeye muvaffak olacaklardı.

IX

1918 yılının Mart ayı ortalarında Lawrence Akaba'ya gitmek üzere Allenby karargâhını terketti. Artık kudretinin zirvesine ulaşmıştı. 300.000 sterlinlik tahsisat ve 700 develik İngiliz nakliyat kolu ile Faysal üzerindeki nüfuzunu iyice arttırmıştı. Yeniden kurulan yüksek ücretli ve iyi teçhiz edilmiş şahsî muhafız teşkilâtı 80 silâhlıdan ibaretti. Kendisi gibi, maiyetindeki askerler de çok şık giyiniyordu. Saf beyaz ipekten elbisesi ve altın - gümüş işlemeli kaftanıyle tam bir Arap prensi gibiydi. Kefyesi, masif altın halkalarla süslenmiş ipek bir kaytanla bağlanmıştı. Bu kıyafetiyle o «Arabistan'ın taçsız kralı» veya «Mekke emiri» unvanını kendisine yakıştıracak kadar çalımlıydı. Yarbaylığa terfi ettirilmiş ve takriben üç bin kişiden ibaret Arap ordusunun başındaki Faysal'ın, sözünden çıkamıyacağı, en kudretli bir müşaviri olmuştu. Onun yanında bedevilerin de vazife aldığı İngiliz birliklerine Albay Joyce komuta ediyordu. Bu birlik; 5 zırhlı oto, 2 top, 20 Hintli mitralyöz eri, Mısırlı hecinsüvar takımı, bir nakliye ve istihkâm takımı ile bir uçak filosundan ibaretti.

Fransız ordusuna mensup küçük bir müfreze de aynı yerde bulunuyordu. Bu müfreze 65 lik topları ve Yüzbaşı Pisani komutasındaki Cezayirli mitralyözcü erleriyle güvenilir bir kuvvet idi.

İlkbahar harekâtı için Lawrence'in üç gayesi vardı; Maan'daki Türkleri mağlûp ederek şehri ele geçirmek, Türk askerî üsleriyle Medinenin irtibatını kesmek ve nihayet Allenby ile Ürdün'de birleşmek...

Maan taarruzu, Mevlût ve Nuri Sait (1958'de öldürülen Irak Başbakanı) komutasındaki Arap kuvvetlerinin büyük kısmı tarafından yapılmalıydı. Medine demiryoluna karşı girişilecek sabotaj baskınları, İngiliz zırhlı otolarından, Mısırlı mitralyözcülerden ve Arap hecinsüvarlarından kurulmuş ve hepsi de Albay Dawnay'ın sevk ve idare ettiği karma bir müfrezeye verilmişti. Lawrence, Allenby kuvvetlerinin ilk hedefini teşkil eden Amman istikametinde kuzeye doğru ilerleme vazifesini de kendi üzerine aldı.

Lawrence, 2 Nisanda Aba-el-Lisan'dan ayrıldı. Beraberinde yiyecek ve cephane taşıyan 2.000 deveden ibaret muazzam bir kervan götürüyordu.

Hareketinin üçüncü günü Medine demiryolunu geçerken vukua gelen bir olay dikkatini çekti. Kervanın en önünde deve üzerinde ilerliyordu. Tabancası her an ateşe hazır vaziyette avucundaydı. Demiryolunu geçerken devenin tabanları altından fırlayan taşlar kuru dereye doğru yuvarlanınca, küçük köprünün altından genç bir Türk subayı dışarı fırladı. Uykuda olan subay, taşların yuvarlandığını görünce şaşırmıştı. Silâhı bir kaç metre ötede duruyordu. Karşısında namluları kendisine dönük tabancalı kimselerin önünde daha çok şaşırdı. Lawrence, müdafaasız olan bu acemi subaya acıdı. Alçak bir sesle kendisine:

— Allah rahimdir!... diye fısıldadı.

Genç subay, ilâhî kudrete inanmayan bir kimse sahteliğiyle tebessüm etti ve yerdeki silâhını bile almadan

demiryolu boyunca bir tavşan ürkekliğiyle koşmağa başladı.

Bir müddet sonra da kervanın ilk develeri göründü ve yol, engelsiz bir şekilde geçildi.

Lawrence'in hedefi Atara vâhasıydı. Bu vâha Amman'ın güney bölgesine yüz kilometre kadar bir uzaklıktaydı. Burada ihtiyar Şeyh Mifleh idaresindeki Seharin aşiretine mensup bir kuvvet ile buluşuldu. Bu kuvvetler, Allenby kumandasına girmek üzere Salt'a doğru yürümekteydi.

Atara vâhasında iki gün mola verildikten sonra tatlı bir ilkbahar sabahı, Ammanın' İngilizler tarafından zabtedildiği haberi geldi. Tekrar yola çıkılmıştı. Fakat henüz iki saat geçmeden yeni bir haber daha alındı. Bu haberde, İngilizlerin Amman'ı henüz işgal etmedikleri, sâdece öncü kuvvetlerin şehrin güneyindeki demiryolunu attıkları bildiriliyordu.

Sonraki haberler ise daha ümit kırıcı oldu. Allenby ordusu tam bir mağlûbiyete uğramıştı. Türkler Salt'ı geri almışlar, Kudüs'ü tehdit etmeye başlamışlardı. Bu suretle büyük hayal ve emeklerle yapılan plânlar artık suya düşmüştü. Şimdi Allenby kuvvetleriyle buluşmak bahis konusu olamazdı. Bu yüzden kervan tekrar Atara'ya dönmeye mecbur oldu. Lawrence, Faysal ordusunun ikinci hedefi olan Maan taarruzuna iştirak etmek üzere refkatindeki muhafızlarla yolunu güneye doğru değiştirdi. Böylece harp sahasının tam içine düştü. Araplar Maan'a hâkim tepelerin çevirdiği Semma mevkiini zabta muvaffak olmuşlardı. Birlik komutanı Mevlût ağır surette yaralandığı için yerini, Faysal'ın krem renginde eldiven kullanan kırmızı çizmeli kurmay subayı Nuri Sait almıştı.

Bir gün evvel Maan'ın kuzeyindeki Cerdum istas-

yonuna yapılan baskında da gar binası tahrip edilmiş ve ikibin metreden fazla demiryolu kullanılamaz hâle getirilmişti. Aradan iki gün geçmeden Nuri Sait, Maan güneyindeki Gâdir üzerine yürüdü. Orada da beş köprü ve üç kilometreden fazla demiryolu tahrip edildi. Maan şimdi tamamen tecrit edilmiş olduğundan Faysal bütün dikkat ve gayretini bu nokta üzerine toplamıştı.

Öğleden akşama kadar tepeleri işgal eden Araplarla Maan içinde mevzilenen Türkler arasında korkunç bir yaylım ateş başladı. Ertesi günü Türklerin ileri karakolları tamamen ortadan kaldırıldı. Fakat Yüzbaşı Pisani emrindeki topçu kuvvetlerinin cephanesi bittiği için kat'i bir başarı elde edilemedi.

Sonraki günler Arapların, Türkler tarafından iyi müdafaa edilen ve tamamen kapalı olan mevzileri karşısında beklenildiği şekilde etkili olamadıkları anlaşıldı. Bu savaşlarda oldukça zayiat veren Faysal, birliklerini Semma üzerine geri çekmeye karar verdi. Bu fırsattan istifade eden Türkler Amman'dan takviye getirmeye ve Cerum'u geri alarak Maan'a, cephane ve erzak taşıyan kervanları sokmaya muvaffak oldular. Başarısızlığa uğrayan Faysal kuvvetlerinin durumu tesbit edildikten sonra Lawrence, Hicaz demiryolunu tahrip ile vazifeli kılınan Albay Dawnay'ın yanına gitti. Dawnay, dikkate şayan bir hassasiyet ve sertlikle hareket ediyordu. Bir kaç günde Maan ile Müdevvere arasındaki yedi stasyonu zabt ve bu parkur üzerindeki bütün demiryolu hattını tahrip etti. Bu suretle Medine'nin bütün üslerle olan irtibatı tamamen kesilmiş oldu. Demiryoluna ait Medine'deki bütün malzeme stokları erimiş olduğundan Hicaz hattı artık bir enkazdan başka bir şey değildi. Harpten sonra üç sene müddetle bile bu hat ayni vaziyette kalmıştır.

Beklenmedik bir olay Allenby'nin umumî taarruz projesinin tatbikini geciktirmişti. Avrupa'daki Garp cephesinde ve Fransa'da Almanlar, ümit kırıcı bir şekilde ve muazzam gayretlerle teşebbüsü ellerine geçirmişlerdi. İngiliz ve Fransız ordusunun arasına sert ve cür'etkâr bir şekilde sokularak ileri harekâta geçmeğe muvaffak olmuşlardı. 21 Marttan 20 Nisana kadar İngilizler ölü ve yaralı olmak üzere 225.000 kişi kaybettiler. Londra'daki Başkomutanlık, açılan gedikleri kapatmak için her yerden takviye istiyordu. Allenby de en iyi birliklerinden 60.000 kişiyi acele olarak Fransa'ya göndermeye mecbur oldu. Bunu telâfi çin Hindistan ve Avustralya'dan yeni birlikler geliyordu. Fakat Filistin ordusunun sıkı bir şekilde yeniden kurulması icabediyordu. Allenby'nin, beklenen taarruza geçebilmesi çin gerekli hazırlıkların üç aydan evvel bitirilmesi mümkün değildi. Lawrence'in Arap memleketlerindeki propagandasının esası, Arap dâvasının İngiltere'ye çok sıkı şekilde bağlı olduğu noktasında toplanıyordu. İngilizlerin Fransa'da uğradıkları başarısızlıklar ve hatta güç duruma düşmeleri çok tabiî olarak bedeviler arasında da panik yaratacak dalgalanmalara sebep oldu. Bir çok aşiret şeyhleri gizlice Türklerle temasa geçtiler. Bizzat Faysal, şimdi tarihin aydınlattığı şekilde İngilizlere karşı müphem bir vaziyet aldı. Fakat Lawrence, onun böyle bir vaziyet almasını kat'iyen tasvip etmiyordu. Filhakika Faysal, müstakil bir Arap devleti kurması için ciddî bir teminat verilmesi şartiyle İngilizlere karşı mücadele etmek için Türklerin tarafına dönmek istediğini İstanbul hükûmetine teklif etti. Gerek İngilizler, gerekse Arap dâvası için memnuniyet verecek bir şekilde Türkler, Emir Faysal'ın iyi niyetinden şüphelendiler ve bir tuzağa düşmemek için her bakımdan bu teklifi reddettiler.

Bu sırada durum bir hayli değişmişti. Fransa'daki Alman ilerleyişi durmuş ve sonra da bozguna inkılâp etmişti. Bunun üzerine Faysal, Türklerle anlaşmak tasavvurundan vazgeçti. Bütün yaz mevsimi boyunca Allenby karargâhında yeniden girişilecek büyük taarruzun plânları hazırlandı. Askerî operasyon, heyecanını kaybedecek derecede azalmıştı. Lawrence, Allenby ile Faysal arasında mekik dokuyordu.

İngilizler Araplara verdikleri, Kraliyet ordusuna ait 2.000 deveden ibaret nakliye kolunu geri çekmek kararını almışlardı. Fakat Lawrence mahir manevralardan sonra bu develerin Arap ordusunda kalması hususunda Allenby'yi iknaa muvaffak oldu. Lawrence'in bu muvaffakıyeti ile orduda muhafaza edilen develer, Araplar için baha biçilmez bir değer taşıyordu. Zira Faysal ordusuna en büyük harekât kabiliyeti veren bu develerdi. Lawrence bu başarılı neticeyi aldıktan sonra hemen Faysal'ın ordugâhına gitti. Emir Faysal ile uzun bir görüşme yaptı. Neticede Faysal sonsuz memnuniyetini gizlemeye muvaffak olamıyarak ihtiyatsız bir şekilde:

— Demek Allenby bize iki bin deveyi veriyor... dedi.

Faysal şarklılara has ağırbaşlılığını kaybederek Lawrence'i kucaklayıp daha geniş izahat istedi ve sonra bir köleye seslendi:

— Çabuk, bütün şeyhleri çağır!...

Zenci köle hemen çadırdan dışarı fırladı.

Lawrence:

— Zafer mutlak surette temin edilecektir. Yakında ben de buradan ayrılacağım.

Faysal hemen onun sözünü kesti:

— Hayır!... Siz benimle kalacaksınız. Hatta Şam'dan sonra da...

Az sonra şeyhler geldiler. Kararsız, fakat ağırbaşlı bir halleri vardı.

Emir Faysal, harbin kat'i bir dönüm noktasına girdiğini bildirerek söze başladı.

— İngilizler nihayet bize, kesin zaferimize büyük çapta faydalı olacak iki bin deveyi verdiler.

Bu haberi öğrenen haris şeyhlerin birden gözleri açıldı. Sonra dilleri çözülerek müstakbel zaferden elde edecekleri büyük menfaatleri sayarak sevinçlerini izhara başladılar.

Lawrence, Emir'in huzurundan saygıyla ayrıldı.

Temmuz ayında İngilizler tarafından Araplar için çok ehemmiyetli bir karar alındı. Kahire'deki İngiltere Komiserinin bildirdiğine göre, Arapların Türklerden kurtaracakları topraklar üzerindeki Arap hükümranlığı zaferden sonra Britanya Hükûmeti tarafından derhal tanınıp ilân edilecekti. Buna dair resmî bir vesika imzalanarak Arap şeflerine şimdiden teslim edilmişti. İngilizlerin bu vaadi, Faysal'ın yapacağı askerî harekâtı geniş çapta etkileyecek nitelikteydi. Arapların gerçek gayesi, Türklerle harp etmek değildi. Onlar İngilizlerin tazyiki sâyesinde Türklerin boşaltacağı bölgelere ve bilhassa Filistin hududuna kadar topraklarını genişleterek buraları işgal etmek istiyorlardı. Bu bakımdan Arapların gösterdikleri faaliyet askerî olmaktan daha ziyade politik idi. Mekke Şerifi Hüseyin'in oğulları göz diktikleri tahtlara bir an evvel oturmak için sabırsızlanıyorlardı. Allenbey, yeni bir ordu kurmak hususundaki hazırlıklarına Filistin'de sür'atle devam ediyordu. Kısa zamanda büyük başarılar elde etmişti. Bu vaziyette büyük İngiliz taarruzunun Ekim ayında başlaması mümkün olacaktı.

Hazırlıklarını daha önceden bitiren Allenby, 19 Ey-

lûlde taarruza geçmeye karar verdi. Fransa'daki harekâtın çok iyi bir şekilde sonuçlanmakta olduğuna dair sağlam haberler almıştı. Alman ordularının kesin bir bozguna uğraması gün mes'elesiydi. Bütün generaller gibi Allenby de, büyük bir meydan muharebesi kazanılmadan harbin bitmiş olacağına inanmıyordu.

Plânının esası, kuvvetlerinin büyük kısmını sahil bölgesine yığarak taarruza geçmekti. Diğer yandan da tehlikenin Ürdün vâdisinden geleceği hususunda Türkleri aldatmaya çalışıyordu. Bu maksatla yüzlerce boş çadırdan ibaret geniş bir ordugâh kurdurdu. Arzu ediyordu ki Arap ordusu da Amman kuzeyinde Deraa'ya karşı harekâta geçerek bu muazzam aldatma işinde kendisine düşen rolü oynasın. Bu gaye ile Arap ordusu, Albay Buxton komutasındaki İngiliz Kraliyet ordusuna mensup 300 kişilik bir kuvvetle takviye edildi. Fransız Pisani'nin bataryası, 2 İngiliz zırhlı otosu ve bir Hindli istihkâm birliği ile Arap ordusu oldukça kuvvetlenmiş ve bundan Lawrence kendisine büyük bir gurur payı çıkarmıştı.

Arap ordusunun, Faysal'a üs olarak hizmet eden Aba-el-Lisan bölgesinde toplanması icabediyordu. Fakat Türkler bu istikamette gözle görünür şekilde bir taarruz hazırlıyorlardı. Bu itibarla Türklerin taarruzunu — eğer vâki olursa — Arap ordusunun Deraaya hareket edeceği müsait zamana tesadüf ettirmek için on beş gün kadar geciktirmek lâzımgeliyordu.

Bunun üzerine Lawrence, Türkleri aldatmak için anî bir oyalama harekâtı hazırlamayı düşündü. Manevra kabiliyeti yüksek olan deve kolundan ayıracağı 300 mekkâre bu iş için çok elverişliydi. Albay Buxton ile beraber verdikleri karara göre; Buxton kuvvetleri, Müdevvere garına hücum edecek, oradan bir demiryolu köprü-

sü ile tüneli tahrip etmek için Amman üzerine bir baskın yapacaktır. Bu müddet zarfında da ordunun diğer kısmı, Deraa üzerine taarruz vaziyetinde olacak olan deve kolunun manevrası sâyesinde Aba-el-Lisan'da toplanacaktır.

Buxton, derhal faaliyete geçti. Akaba'ya çıkan deve koluna mensup 300 mekkâre kısa merhalelerle Hicaz demiryoluna geldi. Müdevvere garı, bir kaç uçak tarafından desteklenen İngilizlerin kesif hücumuna ancak bir kaç saat dayanabildi. Buradaki 150 Türk askeri esir alındı. Türkler 21, İngilizler 4 ölü verdi.

Lawrence de Amman'a doğru ağır ağır ilerleyen Buxton kuvvetlerine iltihak etti. Her su menzilinde, civarda konuklayan aşiretlere mensup bedeviler, hepsi aynı kıyafet taşıyan beyaz derili bu adamları merakla seyretmeye geliyorlardı. Durup dinlenmeden konserve kutusu açan ve sessizce çay pişiren bu soğuk tabiatlı İngilizlerin karşısında şaşkınlıklarını saklayamıyorlardı.

20 Ağustos günü müfreze Amman'a yaklaştı. Muaggar'daki Romen harabelerine gelinmişti. Burada pusu kuruldu. Köprüyü tahrip için baskına geçileceği sırada bir Türk uçağı İngilizlerin üzerinden geçti ve sonra Amman'a doğru uzaklaştı. Lawrence derhal baskına başlamak kararı vererek, köprüye giden yol üzerindeki köylere keşif için Arap askerlerden ibaret bir müfreze gönderdi. Az sonra müfrezeden bâzı hoşa gitmeyen haberler geldi. Harman kaldırma mevsimiydi. Türk vergi tahsildarları, buğday yığınlarını ölçmek için köyden köye gidiyorlardı. Bunların muhafazası için bölgede bir kaç bindirilmiş piyadeden ibaret bir kol dolaşmaktaydı.

Bu beklenmedik vaziyete rağmen baskının mutlaka başarıyle neticelendirilmesi lâzımdı. Buxton'un askerleri düzgün bir şekilde ileri yürüyüşe devam ediyordu.

Lawrence ise çok düşünceliydi. Küçük bir çarpışma olsa bile yine de insan zayiatının çok olacağından korkuyordu. Köprünün dinamitlenmesinden sonra İngilizler çöl ortasında dağınık bir vaziyette kaçabilirlerdi. Kaçanların mutlaka Muaggar'da toplanması lâzımdı. Halbuki gece çarpışmasında içlerinden bâzıları yollarını şaşırabilir ve bu takdirde, köylerde dolaşan Türk piyadeleri onları yakalayabilirdi. Ne de olsa elli kadar ölü ve esir vermeyi hesaplamak icabederdi.

Bu rakkam, Lawrence'in gözünü korkuttuğundan baskından vazgeçti. Fakat öte yandan da Türkleri oyalamak ve ordunun Deraa'ya doğru harekete geçeceği tarih olan 30 Ağustosa kadar onları Aba-el-Lisan'dan uzak tutmak bahis konusuydu. Halbuki bugün mevcut olan tehlike, bir ay evvel yoktu. Buxton da aynı fikirdeydi.

Bunun üzerine Lawrence, Arapların mühim kuvvetlerle şehre hücum etmeğe hazırlandıkları yolunda Amman'a bir dedikodu yaydırdı. Az sonra da seferî kafile Azrag'a doğru çekilmeye başladı. Buxton ise Akaba'ya gitti. Orada Faysal, Dreaa üzerine yapılacak Arap taarruzunun hazırlıklarını bitirmek üzereydi. Bedevî kuvvetleri Maan ve Amman'ı yanda bırakıp, Ber ve Azrag üzerinden çölde geniş bir kavis çizdikten sonra Deraa'yı muhasara edecekti.

Faysal için büyük gün gelmişti. Harekâtın ârifesinde yalnız başına bir tepenin üzerine çıktı. Orada bir kaç saat kalarak derin düşüncelere daldı. Arada bir, dalgın dalgın kuzeye, Suriye tarafına bakıyordu. Hafif hafif esmekte olan çöl rüzgârı, ipek elbisesinin kıvrımları arasında oynaşıyordu. Esmer çadırların etrafında dolaşan bedevî cengâverler, Faysal'ın gökyüzünde profilleşen ince siluetini sessiz ve ürkek işaretlerle birbirlerine gösteriyorlardı.

X

GEÇEN senedenberi çok şey değişmişti. Hicaz demiryoluna karşı yapılan baskınlar esnasında Lawrence'in daha önce geçtiği çölde şimdi, muntazam askerî kuvvetler ileri yürüyüşe devam ediyorlardı. Hedef Azrag idi. Bâzı Arap birlikleri Ber cihetinden oraya gidiyorlardı. Diğerleri ise daha batıda Muhayver ve Atara üzerindeki bir yolu tâkip ediyordu. O zamana kadar hiç bir tarafa yönelmeden pasif kalmış olan çöl aşiretleri, harbin İngilizler lehine bir seyir aldığını görünce Azrag toplanma yerine doğru yürüyüşe geçerek mukavemet kolları hâlinde birleşiyorlardı. Lawrence, emrine verilen Rolls Rolce marka otomobiliyle en ön saflarda yer almıştı.

Beni Zaker aşiretine mensup kuvvetler ihtiyar Şeyh Mifleh'in idaresinde Faysal ordusuna iltihak için aynı istikamette yürüyüşe geçmişti. Yolda Lawrence'e rastgeldiler. Lawrence için bu buluşma çok sıkıcı oldu. Şeyh Mifleh, yanında oğulları olduğu halde Lawrence'in yanına geldi. Üzgün bir hâli vardı. Kısık bir sesle «Merhaba!...» dedi. Lawrence hemen selâmına mukabele etti.

— Merhaba, ya Mifleh!...

Beni Zaker'liler susuyorlardı.

Lawrence sordu:

— Haberler nasıl?... Fena mı yoksa?...

Mifleh, tevekkül ile cevap verdi:

— Her şey, rahim olan Allahtandır.

Sonra anlatmaya başladı:

— Kerak'tan gelen casuslarımdan öğrendiğime göre; Türkler, Aba-el-Lisan ve Tafilâ'ya doğru şiddetli bir taarruza geçmişler. Hatta Akaba'ya kadar olan bütün bölgeyi ele geçirmişler.

Mifleh, kesik kesik konuşuyordu. Lawrence ise onun sözünü keserek gerekli açıklamayı yapmak için fırsat bekliyordu. Şeyh'in sözleri karşısında daha fazla kendisini tutamıyarak gülmeye başladı. Onun bu gayri tabiî hâlini gören Şeyh şaşırdı. Hatta, Faysal'ın üslerini büyük çapta tehdit eden tehlikeyi öğrenen İngiliz'in üzüntüden çıldırdığına ihtimal verdi.

Lawrence daha fazla beklemeden durumu Şeyh Mifleh'e açıkladı. Buna göre Türk taarruzunun ehemmiyeti yoktu. Düşman önceden yayılan yalan haber üzerine, Amman'a yapılacak bir baskını vaktinden evvel öğrendiğine inanmıştı. Bu suretle de taarruz harekâtında İngilizlere ve Araplara zaman kazandırmıştı. Bundan faydalanan Arap ordusu güney bölgesini tamamen terketmişti. Şimdi tek hedef, Şam ve Deraa'da Allenby ile birleşerek son darbeyi vurmaktı.

Mifleh, Lawrence'in bu açıklamasından çok memnun kaldı. Sinsi sinsi gülerek, diğer aşiret mensuplarını, harbin yakında kazanılmak üzere olduğundan haberdar etmek için Lawrence'in yanından ayrıldı.

11 Eylûl 1918 günü Faysal'ın bütün kuvvetleri Azrag'da içtima etmişti. Vâha Arap, İngiliz ve Hintli birliklerle tıklım tıklım dolmuştu. Ertesi gün yanında kurmay hey'eti ve ihtiyar Şeyh Avuda olduğu halde Faysal, birliklerini teftişe geldi.

13 Eylûl günü bütün ordu Deraa istikametinde yürüyüşe geçti. Hedef, 19 Eylûl günü taarruza geçecek olan General Allenby'ye rahat bir nefes aldırmak için şehre giden üç demiryolu hattını kesmekti. 2.000 askerden ibaret bir kol önce, Deraa'nın güneyine 25 Km. mesafedeki su menzili Umtayye'ye gidecek ve orada, yapılacak harekâtın ileri üssünü teşkil edecekti.

Akşama doğru öncü kuvvetler Umtayye'ye vardılar. Lawrence de yanında bir kaç mekkâreci ile derhal, batıda 7 Km. uzaklıkta geçen demiryoluna gitti. Gördüğü vaziyetten çok memnun kaldı. Bir kere, burada hemen dinamitlemeye müsait iki köprü vardı. Ayrıca arazi, zırhlı otoların hareketine çok müsaitti. Amman'dan çıkacak muhtemel imdat treninin gelişine mâni olmak maksadiyle yolu kesmek için şafakla beraber tekrar gelmek üzere oradan ayrıldı.

Geceyarısı, demiryolundan görülmeyen bir çukurda kurulmuş olan ordugâha geldi. Zifirî karanlık içinde yanan yüzlerce ışık gözleri kamaştırıyordu. Cengâverlerin bir kısmı uzanmış yatıyor, diğerleri ise yaktıkları ateş önünde bağdaş kurup oturmuş vaziyette kahve içiyorlardı. Berrak su akan çeşmelerin etrafına sicim gibi sıralanmış olan susuz develer, bir an evvel su içebilmek için birbirleriyle itişiyorlardı.

Şafak sökmeden evvel Lawrence, şeyhleri etrafına toplayarak gerekli bilgileri ve emirleri verdi:

— Ben, dedi, zırhlı otomobillerle Deraa'nın güneyindeki yolu keseceğim. Ordunun geri kalanı, Deraa'nın kuzeyinde 7 Km. mesafedeki Şam hattı üzerinde bulunan Arar'a kadar yürüyüşe devam edecek ve yarın sabah bu kısımdaki demiryoluna hücuma geçecek... Otomobiller sâyesinde tam zamanında ben de orada olurum.

Şeyhler, Lawrence'in sözlerini tasvip ederek yanından ayrıldılar.

Lawrence ve Joyce, iki zırhlı ve iki binek otosu ile yolun civarına kadar taşlık bir araziden ilerleyerek geldiler. 25 m. uzunluğundaki bir köprünün yanında taş bir bina vardı. Lawrence, binek otomobillerini mahfuz bir yere bırakarak, zırhlı otolardan biriyle köprüyü dinamitlemek için harekete karar verdi. Onlar köprüyü dinamitlemekle meşgulken zırhlı otolardaki askerler de taş binadaki silâhlı Türkleri meşgul edecekti.

Zırhlı otolar görünür görünmez bir manga Türk askeri gerek şaşkınlıktan, gerekse alışılmamış bir cesaretle ellerinde tüfekleri olduğu halde arabaların üzerine doğru hücuma geçtiler.

Zırhlı otolarına emir veren Joyce, sağnak gibi bir ateş açtı. Türklerden biri düştü. Diğerleri de tüfeklerini yere atarak ellerini kaldırıp teslim işareti verdiler. Arabaların yanına gönderilen esirler, gayet neş'eli bir şekilde sohbete daldılar. Çünki onlar için artık harp bitmişti.

Lawrence, köprünün akıntı deliklerine yetmiş kilo kadar dinamiti ustalıklı bir şekilde koydurdu. İnfilâk çok mükemmel oldu. Ne çok zayıf, ne de çok kuvvetliydi. Sağlam hiç bir tarafı kalmamak şartiyle köprü tamamen parçalandı. Bunun yeniden inşası uzun zamana mütevakkıftı.

Bundan sonra kafile, Nuri Sait komutasındaki Arap birliklerine iltihak etmek üzere Deraa civarından bütün sür'atiyle harekete geçti. Buluşma ertesi gün bedevîlerle Arar istasyonunu zaptettikleri zamanda, yâni saat sabahın 8 inde vâki oldu. Derhal altıyüz kadar bomba lâle soğanı gibi rayların arasına dikildi. İnfilâk maddesi, çatılmış traverslerin altına gömüldü. Dinamit miktarı,

traversleri parçalamayıp onları havaya fırlatacak nisbette tesbit edilmiş bulunmaktaydı. Birdenbire meydana gelen infilâkle raylar, tamir edilmeyecek derecede bükülmeye başladı. Bir kaç saat zarfında altı kilometrelik demiryolu tahrip edilmişti. Bundan sonra kuzeyde Deraa da, güneydeki gibi her türlü erzak ve cephane ikmalinden mahrum bir halde tecrit edilmiş oldu.

Bu sırada havada birdenbire sekiz uçak göründü. Arapların başları üzerinde daire çizerek dönüp duruyorlardı. Az sonra da bombalarını bıraktılar. Birliği ve develeri dağıtmak lâzımdı. Fakat düz arazide sığınacak hiç bir yer yoktu. Bir kaç kişi, bombalardan isabet aldı. Mitralyöz taşıyan mekkâreler ürkmüştü. Ama aradan çok geçmeden sanki Allah tarafından gönderilmiş gibi iki kanatlı eski bir İngiliz uçağının görülmesiyle selâmete kavuşuldu. Bu uçak Azrag'dan geliyordu. Düşmanın ezici üstünlüğüne rağmen cesurane bir şekilde Türk uçaklarının ortasına daldı ve onları mitralyöz ateşine tuttu. Böyle âni bir baskına uğrayan Türk uçakları hemen karşı koyunca kaçan İngiliz uçağını kovalamaya başladılar.

Uçak tehlikesinin bu şekilde bertaraf edilmesinden istifade edilerek yer değiştirmek lâzımdı. Son hedef, Allenby'e yapılan vaadlere göre Deraa'yı Von Sanders ordusuna bağlayan Filistin demiryolunu tahrip etmekten ibaretti. Nuri Sait sür'atle 300 silâhlıyı Mezrip istikametinde batıya doğru sevketti.

Arap ordusu, bulunduğu mevkii o kadar çabuk terketti ki, Türk uçakları tekrar gelipte onları göremeyince, bunların eriyerek kum olduğuna inandığı hususunda bahse girilebilirdi.

Nuri Sait kuvvetlerinin bir tepenin arkasında kaybolmasından az sonra Türk uçakları tekrar geldiler. İn-

giliz uçağı da durmadan onları tâkip ediyordu. Fakat çok geçmeden üç Türk uçağının arasına sıkıştı ve mermi yağmuruna tutuldu. Âkibeti yakındı, fakat pilot Teğmen Junor, büyük bir maharetle civardaki müsait bir yere inmeğe muvaffak oldu. Ama uçağı da tepe takla geldi. Kendisi çenesinden ve bir kaç yerinden hafif yaralanarak kurtuldu.

Lawrence şahsî muhafızlarını etrafına toplayarak Nuri Sait'i bulmaya gitti. Az sonra Nuri Sait'e yetişti ve hep beraber Mezrip istasyonuna doğru yollarına devam ettiler. İstasyonu muhafaza eden kırk askerden ibaret Türk kuvveti, Fransız Pisani'nin Cezayirli topçularının hedefini bulan bir kaç atışına fazla dayanamadılar ve teslim oldular. Silâh seslerini duyan ve istasyonun Türkler tarafından teslim edildiğini gören etraftaki bedevîler, leş kargaları gibi birden üşüşüverdiler. Göz açıp kapayıncaya kadar ne buldularsa torbalarına doldurdular. Pencere çerçevelerine varıncaya kadar ne varsa hepsi de bu aç gözlü bedevîler tarafından yağma edildi. Yağmacıların kuvvetli omuzlarında uzanan merdiven basamaklarıyle resmî geçit yapmaları gayet hoş bir manzara teşkil ediyordu.

Bu müddet zarfında Lawrence bir defa daha lâle soğanı şeklindeki bombaları yerlerine yerleştirerek Filistin demiryolu hattını da tahribe muvaffak oldu. Garaj yolu üzerinde duran iki sarnıçlı vagonda benzin ihtiyatları vardı. Akşam olmak üzereydi. Güzel bir manzara seyretmek için bu benzinler ateşe verildi. Çölün her tarafından görünen bu cehennemî ateşi söndürmek için bütün bedevîler koşarak istasyona geliyorlardı.

Lawrence kendisine yeni bir hedef arıyordu. Çok geçmeden bunu da buldu. Bu, evvelki sene elinden kur-

tulan Tel-el-Sahap kemer köprüsüydü. Kafile gecenin sessizliği içinde yürüyüşe geçti. Tahrip maddeleri hazırdı. Lawrence'in cepleri bunlarla tıklım tıklım doluydu.

Vâdiye gelince herkes nefesini keserek gayet dikkatli bir şekilde vasıtalardan indi. Aşağıda, köprünün kemerleri altında akan suların teşkil ettiği küçük çağlayanın şırıltısı yükseliyordu. Birdenbire muhafızlarından biri Lawrence'i kolundan tutarak parmağıyle vâdiyi gösterdi. Vâdide mavi göke doğru beyaz bir duman yükselmekteydi. O taraflardan demiryolunun geçtiği biliniyordu. Ama Lawrence bir tuzağa düşmekten korkarak keşif için üç bedevîyi yola çıkardı. Bir müddet sonra dönen bedevîler, Tell-el-Sahab'lı iki köylü ile beraber geldiler. Haberler fenaydı. Von Sanders tarafından Deraa'ya Türk ve Almanlardan ibaret bir takviye gönderilmişti. Nuri Sait, Lawrence'e yaklaşarak dedi ki:

— Demekki taarruza geçecekler... Ben, emrimdeki kuvvetlerle onların hepsini temizlemeyi üzerime alabilirim.

Bir eliyle de bir trenin dumanlar savurarak durduğu vâdiyi gösteriyordu.

Lawrence kararsızdı. Nuri Sait ise gayet neş'eli ve şımarık bir şekilde:

— Kendi kendimize bir sürpriz yapacağız... diye konuşmasına devam ediyordu.

İngiliz, başı ile «Hayır!...» dedi. Böyle çılgınca bir harekete geçmekle mutlak surette çok zayiat verilebilirdi. Almanlar her zaman olduğu gibi daima inatla ve sonuna kadar çarpışırlardı. Öte yandan Filistin hattı da Mezrib'de kesilmişti. Bu suretle Allenby'ye verilen söz, her bakımdan yerine getirilmişti. Lawrence bunları, yere çökmüş olan Arab'ın kulağına fısıldıyordu. Nuri Sait anlaşılması güç bir takım şeyler mırıldandı ve sonra da

Lawrence'e kendi düşüncelerini açıklayarak cevap verdi.

Sabaha kadar kafile, güneye doğru yürüdü. Sabahleyin büyük bir köprü daha havaya uçuruldu (Bu, Lawrence'in tahrip ettiği 79 uncu köprü idi.)

Ertesi günü Lawrence neş'eli, fakat yorgun adamlarıyle Umtayye'ye girdi. Arap ordusunun bakiyesi Emir Nâsır komutasında orada bulunuyordu. Aynı gün Türk uçakları tekrar göründü. Bizzat Lawrence, uçaklardan atılan bir bombanın tesiriyle kolundan hafifçe yaralandı. Kat kat kalın elsisesi onu daha ağır yaralanmaktan korumuştu. Fakat şarapnel parçası adalesinin içinde kaldı ve ona çok ıstırap çektirdi.

Umtayye'nin mutlaka tutulması lâzımdı. Oradan Deraa'nın üç hattı da kolayca tehdit edilebilirdi. Binlerce adam ve deve, o civarın yegâne su menzilinin etrafına yığılmışlardı. Deraa'daki Türk hava meydanı en az 20 Km. mesafedeydi. Bu itibarla General Allenby'den uçakla desteklenmelerini istemek icabediyordu.

Lawrence otomobil ile Azrag'a gitti. Oradan da uçakla Filistin'de Remle şehrine hareket etti. Remle'de onu heyecanlı haberler bekliyordu. İki gün evvel İngiliz ordusu taarruza geçmişti. Neticeler, önceden tahmin edilemeyecek derecede başarılı olmuştu. Türk cephesi yarılarak geçilmiş ve Türkler çok gerilere itilmişti. Allenby kuvvetleri şaşırtıcı bir sür'atle kuzeye doğru ileri yürüyüşüne devam ediyordu. Hayfa ve Nablus düşmüştü. General her saat başı, mühim haberler alıyordu. Artık bütün eski Filstin eline geçmişti.

Kendisini ziyarete gelen Lawrence'e Allenby, plânını kısaca açıkladı; Amman, Deraa ve Kuneytra üzerine üçlü bir yürüyüş yapılacaktır. Bu hedeflere varıldıktan

sonra Şam üzerine plân dahilinde sokulmak mümkün olacak. Allenby gülerek ilâve etti:

— Siz bize hâlâ yardım edeceksiniz, Lawrence!...

Lawrence:

— Doğrudur Generalim... dedi. Fakat bizim mutlaka havadan desteklenmemiz lâzımdır. Aksi takdirde bulunduğumuz mevkii elde tutmamıza imkân olmayacak.

Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) subayları hemen çağrıldı ve dört uçak Umtayye üzerine uçtu. Lawrence de bu uçaklardan birinin içindeydi. Uçaklar rahat bir şekilde ovaya indiler.

«Seydi Lawrence'in yokluğu esnasında Türk uçakları tekrar gelmişler ve ordugâhın üzerine yaylım ateş açmışlardı. Bundan son derece korkan aşiret askerleri birliklerini terkederek memleketlerine kaçmışlardı. Fakat civar bölgede yaşayan bedevîler durmadan Faysal'ın sancağı altında vazife almaya geliyorlardı. Şeyh Nuri Şalân idaresindeki Ruallâ aşiretine mensup, oldukça kalabalık bir kuvvetin iltihakıyle küçük ordunun mevcudu dört bin kişiyi bulmuştu.

Allenby'nin gösterdiği başarı karşısında, Türk ve Alman kuvvetlerini Amman ve Deraa'da sıkıştırmak ve bu şehirleri tahliye etmelerine mâni olmak için Lawrence Umtayye'den itibaren bir seri harekât yaptı. İlk defa Mafrak yakınında bir kaç kilometrelik demiryolu tahrip edildi. Bu iş düşmanın irtibatını kesmek bakımından öldürücü bir darbe oldu. Çünki bu hattın Amman ile Deraa arasındaki kısmı Türkler tarafından tamir edilecekti. Artık buna imkân verilmemiş oluyordu.

Ertesi gün İngilizlerin Amman'a girdiklerine dair haberler geldi. Dördüncü Türk ordusu inanılmayacak bir bozguna uğramış, diğer taraftan da perişan vaziyette kaçan Türk askerleri civardaki Arap köylülerinin te-

cavüzlerine uğramışlardı. Bu ordu şimdi kuzeye doğru çekilmekteydi. Öyle anlaşılıyordu ki, tekrar toplanıp nizama sokulması mümkün değildi. Deraa'nın tahliyesiyle ilgili olarak Türklerin yolunu kesmek maksadiyle Nuri Sait ve Lawrence, Şam ile Deraa arasına yerleşmek için harekete karar verdiler. Bütün birlikler yürüyüşe geçti. Lawrence'in maksadı, üstün kuvvetlerin hücumu hâlinde bir kaç koldan geri çekilme imkânı veren ve bol suyu bulunan Şeyh Saad'ın köyüne yerleşmekti. Saad de Faysal'a dost bir şeyhti. Uzun bir gece yürüyüşünden sonra köye gelindi. Yolda yine bir çok sabotajlar yapılmıştı. Köyün Arapları Türklerin korkusu ile zeytin koruları arasına saklanmışlardı. Şafak vaktine az bir zaman kala yüz kadar silâhlıdan ibaret küçük bir düşman kuvveti yorgun ve bitkin vaziyette köyün içine daldı. Bunlar Halil-ül-Rahman cephesinden çekilen Türk, Alman ve Avusturyalı askerlerdi. Harp sahasından en az 80 Km. uzak olduklarına inanarak sâkin ve muntazam bir şekilde ric'at ediyorlardı. Âni bir kuşatma ile karşılaşınca şaşırdılar ve hemen hepsi de teslim oldular. Bunlar, esir hapishanesi hâline getirlen bir hayvan ahırına doldurularak köylülerin muhafazasına tevdi edildiler.

Bir müddet sonra şafak söktüğü sırada bir uçağın kulakları tırmalayan gürültüsü duyuldu. Merakla gözler havaya kaldırılınca bunun bir İngiliz uçağı olduğu ve bir mesaj attığı anlaşıldı. Mesajda; Barrow komutasındaki İngiliz ordusunun yaklaşmakta olduğu, iki Türk kolunun Arap birliklerinin bulunduğu istikamette muntazam bir surette ric'at ettiği, bu kolların birinde Deraa'dan çıkan 4.000, diğerinde de Halil-ül-Rahman'dan çekilen 2.000 kişilik kuvvet olduğu bildiriliyordu.

Deraa'dan koyu siyah bulutların yükselmekte oldu-

ğu görüldü. Almanlar, oradaki benzin ve cephane depolarını yakıyorlardı. Lawrence, daha kuvvetli olan ric'at kolunun Şeyh Saad köyünden serbestçe geçmesine göz yummağa, daha zayıf olan 2.000 kişilik ikinci kafileye saldırarak onları imha etmeye karar verdi. Bir taraftan da Şeyh Tallâl onu sıkıştırmktaydı. Çünkü Şeyhin köyü olan Tafas, Türklerin ric'at hattı üzerindeydi. Bu sebepten o, bozguna uğrayan Türklerin kaçarken köyünü yakıp yıkmasından korkuyordu.

Tafas'dan iki kilometre mesafede, köylerini terkeden bir takım köylülere rastlandı. Bunların anlattığına göre, Türkler köye girmişler, ne varsa yakıp yıkarak halkı öldürüyorlardı. Kendilerini ölümden kurtaran bu köylüler, yaşlı gözlerle katliam hikâyesini Şeyh Tallâl'a anlatıyorlardı. Şeyh Tallâl çılgına dönmüştü. Yürüyüşe hız verildi

Türkler, köyü henüz terketmekteydiler. Ric'at eden bu Türk birliği süvari, piyade, topçu ve birkaç zırhlı otomobilden ibaret karma bir birlikti. Aniden Arapların ateşine ve hücumuna uğrayınca birkaç parçaya bölündüler. Fakat çemberi yararak kendilerini kurtarmak için cesaretle ve yılmadan çarpışıyorlardı. Ağır zayiata uğrayan Türklerin bir kısmı kendisini kurtarmaya muvaffak olmuştu. Silâhlar susunca köye derin bir sessizlik çöktü. Lawrence, Şeyh Tallâl ile köyün içini dolaşmaya başladı. Her yer genç, ihtiyar, kadın ve çocuk ölüsü ile doluydu. Ateş çemberinden kaçan Türkler kimseye merhamet etmemişti. Şeyh Tallâl, küfürler ve beddualar savurarak oradan oraya koşuyordu. Derhal mukabele bilmisil yapılmasını istiyordu. Lawrence sesini çıkaramıyordu. Arapların öfkesini ve hiddetini dindirmek kat'iyen mümkün olamazdı. Hattâ Lawrence daha da ileri giderek Arapları teskin etmek değil, bilâkis onların

intikam duygularını adamakıllı tahrike karar verdi. Muhafızlarını etrafına toplayarak

— Aranızda bana en çok kim Türk kellesi getirecek?. diye bağırdı.

Bir anda yaralı ve esir Türklerin üzerine vahşî bir saldırı başladı. Kendisini müdafaadan mahrum yüzlerce Türk askeri birkaç dakikada merhametsizce katledildi. Bu sırada devesini bir tepenin üzerine süren Şeyh Tallâl, Türklere karşı girişilen vahşeti âdeta büyük bir zevk ile seyrediyordu. Ama bu sırada, ateş çemberinden çıkan Türkler tekrar toplanıp bu sefer Araplara karşı hücuma geçmişlerdi. Bunu gören Tallâl:

— Ya Alllah!. diye bir nâra atarak devesini Türklerin üzerine doğru sürdü. Lawrence de ileri atılarak:

— Tallâl!. Tallâl!. diye ona mâni olmak istedi.

Fakat Avuda devesinin dizginlerine yapışarak:

— Allahın rahmeti senin üzerine olsun!.. dedi.

Tallâl, yere diz çökmüş, Türklerin üzerine durmadan ateş ediyordu. Cengâver adam, nihayet mermisi bitince kılıcını sıyırdı ve Allah!. Allah!. diye son bir nâra atarak ümitsizce Türklerin üzerine saldırdı. Fakat sağanak gibi yağan Türk kurşunları altında kendisi ve devesi delik deşik oldu.

Bu manzarayı dişlerini sıkarak seyreden Avuda ellerini semaya açıp haykırdı:

— Tallâl'ın şehadetini onlara çok pahalıya ödeteceğiz!.

Lawrence, Tallâl'ın intikamını gerçekten çok vahşî bir şekilde aldı. Ağızdan ağıza yayılan emir şuydu: «Bu gün esir alınmayacak!» Avuda başta olduğu halde Tafaslı bütün köylüler şehit edilen Türklerin yerlerdeki silâhlarını ve kılıçlarını birer birer toplayıp, silâhtan

tecrit edilmiş olan esirlerin üzerlerine canavarca saldırdılar.

Hâlâ duyulmamış, görülmemiş bir cesaret ve kahramanlıkla çarpışan düşman kuvvetleri bakiyesi Arapların üzerine ateş yağdırıyordu. Bunlar üç zırhlı otomobilin etrafında sipere giren Almanlardı. Kendilerine yapılan bütün hücumları püskürtüyorlardı. Onları dize getiremiyeceklerini anlayan Araplar bu defa yine Türklerin üzerine çullandılar. Kin ve hırstan gözleri dönen bedevîler müthiş nâralar savurarak, kendilerini müdafaadan mahrum müslüman kardeşlerinin üzerine merhametsizce ateş ediyorlardı. Türkler zaten daha önceden darmadağınık olmuşlar, büyük kısmı öldürülmüş, ayakta kalan bir kaçı da silâhlarını terkederek patika yoldan kaçmaya başlamışlardı. Fakat yol üzerinde ellerinde balta ve bıçaklarla bekleyen Araplar onları da bir an evvel doğramak için sabırsızlanıyorlardı.

Deraa düşmüştü. Lawrence ve Emir Nâsır hemen oraya gittiler. Belediye binasına yerleşerek derhal Araplardan ibaret bir idare ve polis teşkilâtı kurdular, Bir taraftan da Hintli birliklere komuta eden General Barrow şehre girmişti. Barrow, Lawrence'i gayet soğuk bir tarzda karşıladı. Çünkü Lawrence'in kışkırtmasiyle canavarca mukabele bilmisil hareketine girişen Arapların bu hareketinden General Barrow asla memnun kalmamıştı. Lawrence'in dostu olan bu Arraplar Deraa'da terkedilmiş bulunan bir hasta trenindeki bütün yaralı ve hasta Türkleri merhametsizce öldürmüşlerdi.

General Barrow, Lawrence'e şu emri verdi:

— Bütün Araplar Deraa'yı derhal terkedeceklerdir. Bu tarzda harp edilmesini sevmem. Burası düşmandan alınmış bir şehir değil, âdeta bir mezbaha.

Lawrence, Arapların harp anlayışını yakından bili-

yordu. Kollarını havaya açarak:

— Yapacak hiç bir şey yok, Generalim!.. dedi. Araplar böyle harp ederler.

General sinirlenmişti.

— Bu şekilde harp etmek benim tarzım değildir. Eğer siz onları Deraa'dan çıkaramazsanız, bu işi ben yaparım!..

Lawrence:

— Bu takdirde hiç bir mesuliyet kabul etmem! dedi

Lawrence, Arapların şımarıkça vahim hâdiseler çıkararak İngilizlere karşı geleceklerinden korkuyordu. Halbuki Barrow'un askerleri, hiç bir zorluğa uğramadan Arapları, şehirden defettiler ve her tarafa kendi nöbetçilerini diktiler. Barrow ancak bundan sonra sükûnet buldu.

Emir Faysal da Deraa'ya gelmişti. General Barrow'un Arap bayrağını selâmlayarak Belediye binasında Faysal'ı ziyaret etmesi Arapların gururunu çok oyşayan bir hareket oldu.

Lawrence'in huzuru kaçmıştı. O gece hiç uyuyamadı. Vatandaşlarından birinin hem de ondan üstün bir generalin yakınında olmasını, kendisine karşı yapılmış bir saygısızlık olarak nitelendiriyor ve bundan son derece canı sıkılıyordu. Bugüne kadar çölün bütün meşakkatlerine, sessizliğine, Arapların dalgın, mütevekkil, bazan da çok haris bakışlarına ve bütün basitliklerine iyice alışmıştı. Ve her şeye de hâkimdi. Şimdi tekrar modern ve disiplin altındaki bir ordu atmosferine girmekten nefret duyuyordu. Adım başında bir nöbetçinin «Geç!» demesi, parlak çizmelerinin parıltısından bile kuşkulanan subayların hâli, sırım gibi kuvvetli ve çevik Arap cengâverlerinin yanında çok ağır ve pısırık bir

manzara teşkil eden hâki renkli elbiseler içindeki İngiliz askerleri onu iyice sinirlendiriyordu. Bunların hiç biri onun mizacına uygun değildi. Şafaktan evvel, şoförü tarafından uyandırıldı. «Mavi Duman» adını verdiği Rolls marka arabasiyle Şam'a giden bozuk yol üzerinde sarsılarak ilerlemeye başladı.

Çok geçmeden otomobilin sür'ati büsbütün azaldı. Çünkü Barrow ordusunun dümdar birliklerinin ağırlıkları yolu tıkamıştı. Öğleye doğru muhafızları da Lawrence'e yetiştiler. Lawrence, otomobil ile yol alınamıyacağını görünce iyi bir deveye bindi. Arap ordusunun bakiyesi henüz kuzeydeydi. Nuri Şalân ve Avuda ile, ric'at halindeki Türklere kan kusturuyorlardı.

Küçük bir derenin kenarında İngiliz ordusuna mensup bir grup atlarını sulayordu. Lawrence önce kurmay heyetinin, sonra da General Barrow'un forsunu gördü. General, böyle birdenbire Lawrence'i karşısında bulunca şaşırdı:

— Deraa'dan ne zaman ayrıldınız?

— Bu sabah.

— Çok iyi. Bu akşam nerede olacaksınız?,

— Şam'da...

Barrow gayri ihtiyarî bir şekilde:

— Öyleyse şansın açık olsun!. dedi.

Lawrence, General'den müsaade alarak Arap ordusuna yetişmek üzere yola çıktı. Öğleden sonra da ordu birliklerine iltihak etti. Arap ordusu üç gün evvel 4000 kişi olan Türk ric'at kolunun, tiftiklenmiş bir kumaş gibi darma dağınık olmuş bakiyesi üzerine şiddetli bir şekilde saldırıyordu. Bu Türk birliğinden perişan ve ümitsizlik içinde ancak bin kişi kadar kalmıştı. Bunlara da Avuda'nın bedevî kuvvetleri kurtuluş için pek az ümit veriyordu.

Aynı akşam Lawrence Şam'a on iki kilometre mesafede bulunan Kisiye'de konaklıyordu. Zafer şimdi, avuçlarının içindeydi. Geceleyin Nâsır da çıkageldi. Yüz kilometreye yakın bir yürüyüşten sonra nefesi kesilmiş bir haldeydi. Deraa'daki Faysal'dan emir getiriyordu. Bu emre göre: «Her ne bahasına olursa olsun Şam'a ilk defa Arap kuvvetlerinin girmesi lâzımdı.» Emir Faysal böylece, bir rehine teşkil edecek olan Şam'a el koymak istiyordu. Burası onun müstakbel hükûmet merkeziydi.

Lawrence'e gelince o, Fransızların elinden Suriye kozunu alarak bunu Faysal'ın eliyle İngilizlerin hesabına oynamaktan başka bir şey düşünmüyordu. Zaten umumî vaziyet ve görünüş de bu istikamette çok ümit verici bir seyir almaktaydı. Şam'daki Türkler, başlıca iki yoldan ric'at edebilirlerdi. Birisi Hums'a doğru kuzey, ikincisi de Baalbek ve Beyrut'a doğru batı yolu idi. İngilizler düşmanın bu yollarını kesmek için, kuvvetlerini her iki stikamete birden intikal ettiriyorlardı. Onlar için Şam'ın zaptı ikinci plânda geliyordu. Şehir, doğrudan doğruya da düşebilirdi. Üzerine bir kuvvet göndermeye bile lüzum kalmazdı. O tarihte (30/9/1918) bindirilmiş bir Avustralya tümeni, Suriye'nin merkezine, yâni Şam havalisine kadar ilerlemişti. Fakat Allenby'nin ciddî emirleri üzerine onun şehre girmesi, büyük bir ihtimal ile Araplara tekaddüm etmemek için yasak edilmişti.

Ekimin birinci günü sabahı Avustralyalılara nihayet şehri işgal etmek müsaadesi verildi. Fakat Lawrence ve adamları onlardan birkaç saat evvel şehre girmişlerdi.

Almanlar Şam'ı terketmeden evvel bütün cephane ve erzak depolarını ateşe vermişlerdi. Nâsır ve Lawrence, dinamit ve bomba infilâkleriyle selâmlanarak şehre gir-

diler. Sokaklarında heyecanlı ve muazzam bir kalabalığın kaynaştığı bembeyaz şehrin üzerinde kesif bir duman tabakası vardı. Halkın çoğu ağlıyordu. Bir kısmı da kendilerine hakikî Arap zaferini temin eden Faysal, Nâsır ve Lawrence'in isimlerini bağırarak alkışlıyorlardı.

Belediye binası heyecandan bağırıp çağıran halk ile tıklım tıklım doluydu. Kaçmadan evvel, Cemal Paşanın Türk vâlisi, hükûmetin idaresini Cezayirli Muhammet Sait ile Abd-el-Kadir'e teslim etmişti. Bunlar derhal Emir Hüseyin'i Arabistan kralı ilân ettiler. Bunun için hararetli münakaşalar yapılıyordu. Şeyhlerin bir çoğu bu acele karara son derecede öfkelenmişlerdi. Lawrence, Şam Valiliğine Şükrü-el-Eyyubî'yi tayin ederek âsayişi temin etti. Bu zat, ailesinin Türk düşmanlığı ile tanınmış olmasından şehirde çok sevilmekteydi.

Binanın dışındaki halk ise zafer sevincinden çılgın bir hale gelmişti. Lawrence, arabasının yanına gelince büyük taşkınlıklar yapıldı. Erkekler sarıklarını havaya fırlatıyorlar, kadınlar ise peçelerini yırtıyorlardı. Evlerin balkonlarından, pencerelerinden bayrak gibi halılar sarkıtılıyor, çiçekler atılıyordu. Hint fakirleri gibi zayıf vücutlu dervişler, başlarında kocaman sarıklarla otomobilin etrafında raksediyorlardı. Yığın halindeki kalabalığın uğultusu bir uçtan diğer uca doğru âdeta gök gürültüsü gibi dalgalana dalgalana uzuyordu.

Bir saat sonra General Chawel komutasındaki Avustralyalı birlikler Şam'a girdi. Şehirde yapılacak çok iş vardı. Caddeler kamyonlarla, arabalarla, eşya ile tıklım tıklım doluydu. Her yerde yığın yığın ceset vardı. 6.000 Türk esirinden çoğu tifüse ve dizanteriye yakalanmıştı. Cezayirli ve Dürzî unsurlar ayaklanmak üzereydi.

Fakat bu teşebbüs merhametsizce bastırılmıştı. Öğle vakti (2 ekim) intizam temin edildi. Şehir tam bir intizam ve disiplin altına alındı. Normal hayatın müjdecisi olarak sokaklarda simit ve limonata satıcılarının sesleri duyulmaya başladı.

Lawrence yorgunluktan bitkin haldeydi. Fakat şehre gelen muzaffer orduların başkomutanı Allenby'yi karşılamaya gitmesi de gerekliydi. Birdenbire sokaktaki kalabalığın «Yaşa!» diye bağırmalarından Faysal'ın da geldiği anlaşıldı.

Emir Faysal, kalabalığa karşı bir konuşma yaparak dedi ki:

— Gerek bizim, gerekse büyük müttefikimiz İngiltere'nin mücadelesi Arap dâvasının zaferi içindir. Buna bütün kalbimle inandım. Huzurunuzda aziz misafirimiz büyük komutan General Allenby'ye şükranlarımı arzederim.

Bu sözleri işiten Lawrence kendi kendine bir müddet düşündükten sonra Allenby'nin yanına geldi. Aylarca süren mücadelesinin yorgunluğu ve perişan olan sinirlerinin gerginliği yüzünde okunuyor, rüzgârın dalgalandırdığı ipek elbisesinin içindeki zayıf vücudunun sert kıvrımları belli oluyordu.

Allenby'ye dedi ki:

— Sizden, burada son bir ricada bulunacağım, Generalim..

İri kemikli, kırmızı yüzlü Allenby dostça tebessüm etti ve Lawrence'in cesaretini arttıran bir tavırla:

— Pekalâ... Nedir... diye sordu.

Lawrence:

— Artık çekilmek istiyorum.

Allenby, Lawrence'in bu isteği karşısında birden fe-

veran etti. Fakat sonra, emrinde çalışmış olan bir kimsenin böyle bir istekte bulunmasına hak verdi.

Ve böylece, Arapların Seydi Lavrens adını verdikleri T. E. Lawrence Arabistan'dan ve onun yakıcı çölünden ayrıldı. Rütbesi albaylığa yükselmişti.

XI

ŞAM'ın zaptından altı hafta sonra 1914 - 18 Büyük Dünya harbi sona ermişti.

Bu sırada Lawrence, Londra'daydı. İngiliz hükûmeti kıymetli bir koz olarak onu ihtiyatta tutuyordu. Bir sürü askerî harekâttan sonra nihayet Versaille'da bitip tükenmeyen sulh çalışmalarına başlandı. Tamamen Lawrence'in görüşlerine uygun bir şekilde yürütülen İngilizlerin Orta-Doğu politikası, bu bölgede bir takım yeni devletler kurulması esasını hedef tutuyordu; İngiltere mandası altında bir Filistin, Faysal tarafından sevk ve idare edilecek bir Suriye, Abdullah ile bir Ürdün ve Zeyd ile de bir Mezopotamya devleti... Mekke Şerifi Hüseyin ise, büyük oğlu Ali'nin veliaht olacağı Hicaz Krallığına getirilecekti. Necit Emiri İbn-Suut, Suriye üzerindeki Fransız emelleri gibi tamamen İngiliz plânının dışında bırakılıyordu. Bütün bu plânların arkasında şüphesiz ki Orta-Doğu'nun başlı başına en büyük kuvvetini teşkil eden petrol kuyularının gittikçe artan cazibesi gizliydi.

28 Kasım 1918 günü Emir Faysal, Marsilya'da vapurdan karaya çıkıyordu. Majestelerinin mümtaz bir davetlisi olarak Londra'ya gidiyordu. Lyon'da, daima ipekli Arap kıyafeti taşımaktan gurur ve zevk duyan Lawrence tarafından karşılandı. Fransızlar, Lawrence'in

kendileri hakkında açıkça düşmanlık hisleri beslediğini yakından biliyorlardı. Bizzat Fransız hükûmeti, Lawrence'in Fransız topraklarında Emir Faysal'ı Arap kıyafetiyle karşılamış olmasını hoş görmedi ve bu karşılama merasiminde hükûmet adına vazifeli Albay Brémond'a şu talimatı verdi:

«Lawrence'i açıkça ikaz ederek, kendisinin çok hatalı yolda olduğunu ona hatırlatmak lâzımdır. Eğer o, Fransa'ya İngiliz üniforması altında Büyük Britanya Albayı olarak gelmiş ise biz ona sadece «Hoşgeldiniz» temennisinde bulunuruz. Fakat onun, topraklarımızda bir Arap subayı olarak Arap kıyafetiyle dolaşmasına müsaade edemeyiz.»

Diplomatik nezaket dairesinde Lawrence'e bildirilen Fransız hükûmetinin bu tebliğine Lawrence kısaca cevap verdi:

— Siz beni Fransa'dan kovuyorsunuz. Şu halde ben de bu akşam Fransa'yı terkedeceğim

Derhal Londra'ya hareket etti. Faysal'ın İngiltere'de Büyük Britanya topraklarına ayak bastığı andan itibaren yine refakatinde bulundu ve onu Buckingham Sarayında Kral George V.'e bizzat takdim etti. İngiliz sarayındaki bu takdim merasiminde dahi Lawrence, Arap elbisesini değiştirmemişti. Emir Faysal, onun aşırı saygısızlığa varan bu hareketinden duyduğu endişeyi belirtince Lawrence'in cevabı şu oldu:

— Umurumda bile değil!. Eğer bir saygısızlıkta bulunmak için İngiltere Kralı ile Emir Faysal'dan birini seçmek icabediyorsa, en kudretlisini tercih etmek bana daha büyük bir şeref kazandırmıştır!

Versaille konferansı sırasında daima Fransız düşmanı ve Arap dostu olarak Britanya delegasyonu arasında büyük bir gayret ve gizlilik içinde çalıştı. Lawrence,

Arap dostlarına arzu ettikleri tahtları sağlamak suretiyle büyük, fakat muvakkat başarılar kazandı. Nitekim bunlar çok uzun zaman devam etmedi. Suriye'de Faysal ile Fransız kuvvetleri arasında hâdiseler patlak verdi. General Gouraud Şam'ı işgal etti. Suriye, tamamiyle Fransız hâkimiyeti altına girdi. Bir taraftan da İbn-Suud Hicaz'da Şerif Hüseyin ile çatışarak Mekke'yi zaptetti ve bütün Arabistan'ın kralı oldu. Bu sırada Suriye-yi elinden kaçıran Faysal ise Irak'a yöneldi.

Kendi görüşlerinin ve Orta-Doğu üzerindeki plânlarının tatbikine riayet edilmemesinden dolayı üzüntü duyan ve artık her şeyden bıkıp usanmış olan Lawrence bütün nişanlarını da iade ederek ordudan istifa ettiğini Krala bildirdi. Şimdi onda daha başka ihtiraslar uyanıyordu. Arabistan'da yaptığı çetin mücadeleleri hakkında büyük bir edebî eser yazmak istiyordu. Bu maksatla Oxford'da hararetli bir şekilde çalışmaya başladı. 1919 yılının başlarında bile Lawrence yeteri kadar tanınmıyordu. Şüphesiz ki diplomatik, askerî ve edebî çevreler onu takdir ediyorlardı. Fakat «sokaktaki adam» için onun adı hemen hemen meçhuldü. İşte tam bu sıralarda beklenmedik bir olay, Lawrence'in adını dünyaya duyurmaya kâfi geldi.

1918 de harp muhabiri Amerikalı Lowell Thomas adındaki genç bir gazeteci, Amerikalı okuyucuların hoşlanacağı pittoreski Fransız cephesinde bulamadığı için üzgün bir şekilde Filistin'e hareket etti. Orada Lawrence'e rastlayınca heyecanlı ve ilginç bir röportaj fırsatı çıktığını hemen sezdi. Lawrence gayet uysal bir şekilde bütün başarılarını bu gazeteciye anlatmakta sakınca görmedi. Gazeteci Filistin cephesinde bir hayli zaman dolaşıp bir çok fotoğraf çektikten sonra tekrar

Fransa'ya geldi. 9 Mart 1919 tarihinde işte bu gazeteci Lowell Thomas New York'ta projeksiyonlu bir konferans verdi. Konu «Lawrence ile Arabistan'da.» idi. Bir seri halinde devam eden bu konferanslar büyük bir ilgi topladı. Amerikalı dinleyiciler konunun garnitürünü teşkil eden develeri, kervan yolculuğunu, çöl âdetlerini, peçeli kadınlar arasındaki binbir gece hayatını fevkalâde cazip buldular. Lowell Thomas'ın bu konferansları artık her yerde ilgiyle takip edilmekteydi. Lowell Thomas bunun üzerine İngiltere'ye gitti. 14 Ağustos 1919 da Londra'da «Covent Garden» salonunda ilk konferansını verdi. Londra'daki bu konferans daha büyük bir başarı sağladı. Artık Lawrence adı bütün ağızlarda konuşulur hale gelmişti. Konferansların gördüğü ilgiden cesaret alan Lowell Thomas'ın alelâcele yazdığı bir kitap 200 bin nüsha basılıp satıldı. İşte Lawrence'in geniş çapta şöhrete ulaşması bu mütevazi gazeteci sayesinde oldu.

Lowell Thomas'ın konferansları devam ettiği ve kitabı basılıp satışa çıkarıldığı sırada Lawrence **«Seven pillars of Wisdow - Aklın Yedi Sütunu»** adını verdiği ve çok sonraki seneler neşredilecek olan eseri üzerinde çalışıyordu. 1921 de Winston Churchill'in ısrarlı daveti üzerine Orta - Doğunun son derece karışık işlerini düzeltmek üzere toplanan Kahire Konferansına iştirak etti. Churchill, Lawrence'e, Doğu meselelerinin büyük mütehassısı olarak ehemmiyet veriyordu. İşte bu sebeple yine Churchill tarafından Lawrence'e Britanya hükümetinin Mısır Yüksek Komiserliği mevkii teklif edildi. Fakat Lawrence bu teklifi kabul etmedi. Artık o yorulmuştu. Kalabalıktan kaçarak sessiz bir hayat sürmek istiyordu. Yegâne arzusu ilk kısımları daha önce neşredilmiş olan kitabı ile meşgul olmaktı. Fakat çok garip şeyler olmuş, eserinin müsveddeleri kaybolmuştu. Çok üzülen

Lawrence bu yüzden her şeyi yeniden yazmaya mecbur kaldı. Kitabının yeni müsveddelerini meşhur yazar Bernard Show'a verdi. Show, eserin bir kısım pasajlarını kendisi yazdı ve Lawrence'e bir takım tavsiyelerde bulundu. Show'a göre eser, 1925 yılında yüz kadar basılmalı ve çok yüksek fiatla satılmalıydı. Bundan sonra Lawrence «Çölde isyan» başlığı altında kitabının bir özetini yazıp bastırmalıydı. Kısaca Lawrence'in eseri, sadece anlatılan macera ve hâdiselerin ehemmiyetine uygun bir başarı değil ve fakat bilhassa çevresini ciddiye almayan ve onunla alay eden ümitsiz bir felsefî düşüncenin garip taraflariyle de şöhret yaparak 1935 yılından itibaren neşredilip satışa çıkarılmalıydı.

1922 yılında herkesi şaşırtan bir olay meydana geldi. Lawrence basit bir er olarak R.A.F. (Kraliyet Hava Kuvvetleri) ne John Ross adı altında silik bir isimle gönüllü yazıldı. Bu hususta kendisi der ki:

— Benim en büyük zevkim, ceketimin üzerindeki parlak düğmeleri seyretmektir.

Kısaca Arabistan'ın taçsız bir kralı olarak isim yapmış olan bu adam, daima arka plânda isimsiz bir kahraman olarak kalmaktan garip bir huzur duymuştur. Devamlı şöhretten ve büyük işleri kovalamaktan bıkıp usanmış olduğundan 1922 yılında basit bir asker olarak assubay yemekhanelerinde bulaşık yıkadı. Fakat onun bu sessizliği çok uzun sürmedi. Franborough kampındaki bu acemi askerin Lawrence olduğu bir gazeteci tarafından keşfedildi. Bütün gazeteler meseleyi ele aldı.

Hükûmetten, Lawrence'in hangi esrarengiz bir vazife için er olarak askere alınmasının sebebi soruluyordu.

1923 Ocak ayında meydana gelen zorluklar yüzünden Lawrence gönüllü askerlikten de istifaya mecbur

oldu. Gazeteciler esrarengiz John Ross (Lawrence)'in fotoğrafını ne bahasına olursa olsun çekmek istemişlerdi. Hattâ bu maksatla askerî kampa girmeye bile teşebbüs ettiler.

Lawrence daima meçhuller içinde yaşamak istiyordu. Bir müddet Londra'nın kenar semtlerindeki izbelerde oturdu. Sonra Epping ormanında küçük bir kır evi yaptırdı. Fakat bir sabah gelen polisler, Epping'in millî bir park olduğunu söyleyerek burada herkesin istediği gibi inşaat yapamıyacağını ve evin yerinden kaldırılmasını bildirdiler. O zaman Lawrence, evinin duvarının dip tarafına kırmızı boya ile bir çift tekerlek çizdi. Bu espri polislerin çok hoşuna gitti. Bir daha Lawrence'in evini oradan kaldırmaları hususunda ısrar etmediler

Artık Albay Lawrence, tarih ile âdeta kovalamaca oynuyordu. Adını yeniden değiştirdi ve «Show» namını aldı. Su ve ekmekten başka bir gıdası yoktu. Bütün gününü kitabı üzerinde çalışmakla geçiriyordu.

1923 yılının ortasında bir takım nüfuzlu kimselerin yardımı sayesinde, evvelce kabul edilmediği tank birliklerine gönüllü asker yazıldı. Fakat er Show, Kraliyet Hava Kuvvetlerinin hasretini çekiyordu. Kendisi muntazam bir ordunun disiplininden nefret ettiğini her zaman belli etmiştir. Fakat mavi bir asker üniformasına da hayran olmaktan kendisini hiç bir zaman kurtaramamıştır. Onun, mizaç ve telâkkilerine uymayan şeyleri yapmaya kendisini zorladığı söylenebilir. Sulh zamanında askerlik hayatını özlemesi, yakın bir mazinin gururu ile nefsine eziyet çektirmek hususundaki garip zevki, hayatının tecessüs ve tetkike değer taraflarıdır.

1925 te George Bernard Show'a bir mektup yazarak, eğer tekrar kendisini Kraliyet Hava Kuvvetlerine almazlarsa intihar edeceğini bildirdi. Bernard Show bu

mektubu, Başvekil M. Stanley Baldwin'e gönderdi. Bir rezalet daha çıkmasından çekinen Başvekil isteğini derhal yerine getirdi.

Lawrence böylece hava kuvvetlerinde er olarak vazife yaptığı sırada 1926 Nisan ayında motosikletiyle bir otomobille çarpıştı ve kolu kırıldı. 1927 de mensup olduğu birlik Hindistan'da Karachi'ye nakledildi. İşte bu sırada «Arabistan'ın taçsız kralı» nın maceralarına ait neşriyat da başlamış bulunmaktaydı.

1928 de er Show (Lawrence), isyan hareketlerinin patlak verdiği Afganistan hududundaki Miranşah'a gönderildi. Fakat çok geçmedi, gazetelerde bomba gibi bir haber patladı. Arabistan Lawrence'inin bulunduğu, İntelligence Service hesabına Afganistan'da ve Arabistan'da esrarengiz vazifelerle meşgul olduğu heyecanlı bir şkilde yazıldı. Hattâ bir İngiliz denzaltısının onu İran sahillerine çıkardığı bile iddia edildi. Filhakika Lawrence'in hangi gizli emeller uğrunda memleketinin menfaatlerine hizmet ettiği daima meçhul kalmıştır. Fakat gazetelerin neşriyatı üzerine Lawrence İngiltere'ye geri gönderildi. Londra'da onu gazetecilerden kaçırmak için geniş tedbir alındı ve emrine bir detektif verildi.

Bir müddet sonra Lawrence tekrar unutuldu. Kendisi garnizondan garnizona koşuyordu. Makineli vasıtalara, bilhassa motosiklete karşı büyük bir zaafı vardı.

Robert Graves adında bir dostuna yazdığı mektupta der ki:

«Ben istediğim kitapları, tabloları ve bir motosikleti satın alamayacak kadar fakirim. Film prodüktörleri bana büyük teklifler yaptılar. Fakat bu çeşit hokkabazlıklardan nefret ediyorum. Edebiyat ise artık beni ilgilendirmiyor. Sağlam ve parlak bir otomobil kadar gözlerimde hiç bir şeyin değeri yoktur. Bir makinistin, diş-

liler ve parçalar üzerinde çalışırken duyduğu heyecanı sen bilemezsin.»

Fakat bu çok sevdiği makine, nihayet onun hayatına ihanet etti. 13 Mart 1935 günü motosikletle Bovington mevkiinden geliyordu. Islak yol üzerinde sür'atle ilerlemekteydi. Balık sırtı gibi bir yerde iki bisikletli ile birdenbire karşı karşıya geldi. Onlara çarpmamak için bütün dikkatini gösterdi. Fakat motosikletinin tekerlekleri bir anda boşlukta kaldı ve onu şiddetle yere fırlattı.

Kampın revirine nakledilince yapılan muayenesinde beyninin zedelendiği anlaşıldı. On gün komada kaldı. Gazetecilerin anî baskınını önlemek için revirin etrafına nöbetçiler yerleştirildi.

Nihayt 19 Mayıs günü, gözlerini ebediyen kapadı. Bovington kampı cerrahına göre Lawrence eğer yaşasaydı, mutlaka meflûç kalabilir ve konuşma melekesini de kaybetmiş olabilirdi.

21 Mayıs günü, hâtırasına ait en küçük bir işaret olmayan çam bir tâbut içinde Moreton mezarlığına gömüldü. Cenazesi kaldırılırken hiç bir merasim yapılmadı.

Daha sonraları dostlarının gayretleri sayesinde hâtırasını saygı ile anan bir kitabe ile büstü Londra'daki Saint-Paul katedraline merasimle yerleştirildi.

Lawrence'in ölümü bütün dünyada heyecan yaratmıştır. Habere ilk defa inanılmadı. Bunun, İntelligence Service'in bir oyunu olduğu sanıldı. «Başkaları aldatılsın!.. İntelligence Service daha rahat çalışmak için onun izini kaybetti!» denildi. Böyle müstesna bir adamın sersemce bir şekilde ölebileceği zor kabul ediliyordu. Hattâ parçalanmış motosikletinin resimleri, yağmur altında yapılan mütevazi cenaze merasimi bile umumî şüpheyi aslâ silemedi. Bazı hayalperest gazeteciler Lawrence'in

bir vazife ile Adolf Hitler'in yanında bulunması ihtimali olduğunu dahi ileri sürüyorlardı. Çünkü o tarihte Hitler'in yıldızı dünyaya gerçekten endişe verecek derecede parlıyordu.

Thomas - Edward Lawrence'in garip şahsiyeti, hiç kimse tarafından rahatça meydana çıkarılıp anlaşılamamıştır. Bu dâhi maceraperest adamın Arap ihitilâlinde oynamış olduğu büyük rol, durmadan ortadan kaybolması, albaylık rütbesine kadar yükseldiği halde sonradan basit bir asker olarak tekrar orduya girmesi gibi bir çok olaylar zihinleri hayrette bırakacak niteliktedir. Gerçek şudur ki, bu müstesna adam, alelâde bir talihe sahip olabilir ve konforlu bir bürodaki masasının arkasında dudaklarında pürosu olduğu halde servet ve ihtişam içinde hayatını tamamlayabilirdi.

SON

ARAP MESELESİ (*)

AFRİKA ve Hindistan arasına sıkışmış geniş bir dikdörtgenden ibaret olan Arabistan yarımadası, diğer bölgelere nisbetle özel bir karakter taşır. Üç tarafının denizlerle çevrili olması coğrafya açısından tek bir devlet teşkiline çok müsait bir manzara arzeder. Fakat yine de bu geniş kara parçasının iki farklı bölgeye ayrıldığını dikkat nazarına almak lâzımdır. Afrika ve Hindistan'dan çok belirli bir şekilde ayrılan yarımadanın kuzeyinde böyle tabiî bir sınır yoktur. Asırlarca büyük devletlerin ve medeniyetlerin uğrağı olmuş bulunan bu bölge yarımadayı Ön Asya'ya bağlar.

Yarımadanın etrafı sahile paralel olarak uzanan yüksek dağlarla çevrilidir. Nüfus daha ziyade bu dağlık bölgede toplanmıştır. İç taraf tamamen çöldür. Mümbit ve sulak vâhalara pek nâdir rastlanır. Esasen Arabistan yarımadası zengin tabiî kaynakları ve bilhassa dünyanın göz diktiği petrol yatakları bulununcaya kadar hiç te önemli bir bölge sayılmazdı.

Kuzey; Arap, Türk, Yahudi, Dürzi ve Ermeni gibi çeşitli ırklara mensup halk ile meskûndur. Bu bölge de bağımsız gruplar hâlinde inkişaf etmiş ve Bağdat, Şam, Halep v.s. gibi mâmur merkezlere doğuş imkânı vermiştir.

1914 - 18 Harbinden sonra siyasî yönden bir takım bağımsız Devletlerin teşekkülüne rağmen bunların olgunlaşması ve tam bir devlet karakterine sahip olması çok ağır bir tempo ile yürümüştür. Gerçekten aristokratik bir feodaliteden demokrasiye intikal büyük güç-

---

(*) Bu kitap 1958 yılında neşredilmiştir. Bu itibarla temas ettiği konular bu tarihe göre değerlendirilmelidir. (Mütercim)

lüklerle karşılaşmaktadır. Hele Orta-Doğunun petrol kuyularını kontrolleri altına almak isteyen büyük devletlerin arasındaki rekabet bu güçlüğü büsbütün arttırmaktadır. Arabistan yarımadası, bir taraftan da büyük stratejik yolların bir mafsal noktası olarak Afrika, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır.

1914 - 18 Harbi sonunda Mekke Şerifi Hüseyin, Hicaz üzerinde, Arapların kralı olarak yetkisini ve nüfuzunu genişletti. Oğlu Faysal ise Şam'a yerleşerek Suriye kralı ünvanını aldı.

Fakat 1920 Nisanında Londra ve Paris, mandalar hakkında bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Fransa Suriye'ye, İngiltere de Irak'a sahip oluyordu. İki büyük galip devlet arasındaki bu anlaşmaya rağmen Faysal, Şam'daki hâkimiyetini kabul ettirmek azmiyle Suriye'de Fransızlara karşı geniş çapta bir kışkırtma hareketine başvurdu. Fakat Fransızların reaksiyonu çok sert oldu ve General Gouraud emrindeki Fransız kuvvetleri Şam'a girdiler. Bu vaziyet karşısında Faysal Şam'dan kaçmağa mecbur oldu.

O zaman İngilizler Lawrence'in himaye ettiği Faysal'ı tamamiyle ellerine geçirerek 1921 de onu İngiliz mandası altındaki Irak'a kral yaptılar. İngilizler bununla da yetinmediler. Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah'a emir seviyesinde olmak üzere merkezi Amman olan Ürdün'ü vaadettiler.

İşte tam bu sırada Kur'an hükmünü harfiyen tatbik etmek isteyen Vahabîlerin Emiri esrarengiz İbn-Suud sahneye çıktı. 1914 - 18 Harbinin sonunu büyük bir sabır ve soğukkanlılıkla bekleyen İbn-Suud vakit geçirmeden Mekke üzerine yürüdü ve Şerif Hüseyin ile oğlu Ali'yi Hicaz'dan tardetti. İbn-Suud böylece on milyon nüfusu olan geniş bir ülkeyi hâkimiyeti

altına alarak mutlak bir hükümdar oldu. Arabistan'ın en mühim gelir kaynakları olan petrol ve hac ziyaretinin merkezi bulunan Mekke de İbn-Suud'un eline geçti.

Suriye ve Lübnan:

Suriye üzerindeki Fransız himayesi, iki harp arasında birbirini takip eden bir sürü siyasî zorluklarla karşılaştı. Bir yandan din ve ırk ayrılıklarının körüklediği iç kavgalar, bir yandan da gittikçe artan milliyetçilik cereyanları Fransız idaresini iyice yıpratacak şiddette devam etti.

İkinci Dünya savaşından evvel Paris, iki büyük bölgeye ayrılmış olan Suriye'ye yarı muhtariyet verdi. Bölgelerden birinin merkezi Lübnan, diğerininki de Şam'dı. İkinci Dünya savaşında Almanlar tarafından işgal edilen Fransa'nın Petain ve De Gaulle taraftarları arasında bölünmesi Orta-Doğuda Fransız mandacılığı için çok tehlikeli oldu. Nihayet 1946 da Fransızlar Orta-Doğuyu tamamiyle terke mecbur kaldılar ve bunun neticesinde de Suriye ve Lübnan adında bağımsız iki cumhuriyet kuruldu.

Irak:

Fransızların Suriye'de bir çok güçlüklere uğramasına mukabil Faysal'ın gayet kurnaz bir şekilde idare ettiği Irak daha sâkin günler yaşıyordu. Devlet hazinesine yılda, sadece petrol kaynaklarından üç milyon sterlinlik bir gelir sağlanıyordu. Bu gelir ile devletin uğradığı zorlukların bir çoğunu halletmek imkânı bulunuyordu.

Faysal 1933 te öldü. Oğlu Gazi babasının sahip olduğu nüfuz ve otoriteyi kuramadı. Daima mücadele halinde olan milliyetçilerle İngilizlerin arasını bulmak için uğraşmağa mecbur oldu.

1939 da Gazi bir otomobil kazasında öldü. Veliaht henüz küçüktü. İngilizlerin tesiriyle nâiplik, küçük kralın amcasına tevdi edildi. Milliyetçilik hareketleri Irakta da gittikçe canlanmaktaydı. Fakat her şeye rağmen dış politika daima, İngiltere'nin dış politikasına bağlı kalmıştır.

Ürdün:

Abdullah'a verilen Ürdün 400 bin nüfuslu tamamiyle sun'î, küçücük bir devlettir. Sadece merkezi Ammanın nüfusu 170 bin kişiden ibarettir. Bu devlet dahi İngiliz nüfuzu ile Mısır'da Albay Nâsır'ın başarısından cesaret alan milliyetçilik hareketi arasında bocalamakta ve hergün bir güçlükle karşı karşıya gelmektedir.

Suudî Arabistan:

Arabistan Kralı İbn-Suud ise daha başka ve daha korkunç bir mesele ile karşı karşıya bulunmaktadır. Zengin petrol kaynaklarını işletirken onun tabiî bir neticesi olan sosyal kalkınmayı, dinî usullere dayanan devlet rejimiyle bağdaştırmak son derece güç ve içinden çıkılmaz bir durum yaratmaktadır.

İbn-Suud'un şimdiki durumu Birleşik Amerika'dan başka bir devlete itimat gösteremiyeceğini ifade etmektedir.

İsrail:

1940 45 Harbinden sonra Orta-Doğunun durumu bir kere daha karışmıştır. Her şeyden evvel bu bölgede yeni bir devlet doğdu: İsrail... Birleşik Amerika tarafından desteklenen Yahudiler Arapların düşmanlığına rağmen eski Filistin'de dinamik bir cumhuriyet idaresi kurmağa muvaffak olmuşlardır. Bir çok anlaşmazlıklar İsrail ile Mısır ve diğer komşu devletler arasında derin

bir husumet yarattı. Fakat bugüne kadar genç Yahudi devleti mükemmel surette işin içinden çıkmasını bildi.

İkinci Dünya harbinin Orta-Doğuya getirdiği bir başka yenilik te, milliyetçilik hareketlerine dayanan Rus nüfuzunun inkişaf sahası bulmuş olmasıdır. Bu saha bilhassa Suriye'de çok genişlemek istidadı göstermektedir.

Arap Birliğine doğru:

Hâlen Arap devletleri arasında bir birleşme temayülü olduğu görülmektedir. Bir taraftan Suriye ve Mısır, Albay Nâsır'ın teşvik ve teşebbüsü ile birleşti. Diğer taraftan da Irak ile Ürdün ayni şeyi yaptılar. Her iki blok da İbn-Suud'un bir Arap Birliğini kendi çıkarına gerçekleştirmeğe çalıştığı bir sırada meydana gelmiştir. İbn-Suud'un emelleri bu şekilde önlenmiş ise de istikbalde kurulacak bir Arap Birliğinin başına İbn-Suud'un geçeceğini şimdiden söylemek kehanet sayılmaz.

Her şeye rağmen Arap memleketleri uzun zamandanberi büyük devletlerin arasında bir rekabet konusu olarak kalmış ve bundan gelecek tehlikeyi önlemek endişesi içinde yaşamıştır. Gerçekten bu bölgenin ekonomik sahada ilerlemesi için geniş çapta dış yardıma ihtiyaç olduğu meydandadır. Bu dış yardım imkânları ise Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya'da ve az bir nisbette de İngiltere'de mevcuttur. Büyük devletler arasındaki politik mücadele pazar, ham madde, iş sahası için imtiyaz kazanmak hususunda bir takım nüfuz ihtilâfları yaratmaktadır. Bölgede ekonomik avantajlara sahip olan devletler, derhal ve otomatikman stratejik avantajlar da elde ediyor.

Bu itibarla Orta-Doğuya hâkim olan petrol meselesinin sonunda ve yapılan anlaşmaların arkasında mutlak surette çölün kumsallıkları içinde durmadan petrol

basan sondaj makinelerinin heybetli silüeti beliriyor. İçinde bulunduğumuz «nükleer devir» in başlangıcında petrol denilen bu siyah altın bütün servet ve ihtişamın kaynağı olarak ortada duruyor.

BİR HÂTIRA: (Mütercimin notu)

Aradan yıllar geçtikten sonra Melik Abdullah, bir gün misafir ettiği bir Türk diplomatına şunları söylüyor:

«Şu anda aklınızdan belki de bir çok şeyler geçebilir. Devletine ihanet etmiş bir kimsenin misafiri olmakla üzüntü duyabilirsiniz. Size bir hâtıramı anlatayım. Şimdi bulunduğumuz bu salonda bir gün rahmetli babam ile beraberdik. Bildiğiniz gibi İbn-Suud'a mağlûp olan babam Mekke'yi terkederek Kıbrıs'ta ikamete mecbur kalmıştı. İşte o sırada Kıbrıs'tan beni ziyarete gelmişti. Karşılıklı oturup konuştuğumuz sırada sarayın bahçesindeki bandonun Cezayir ve İzmir marşlarını çalmağa başladığını duydum. Bu marşları dinlerken babamın üzüleceğini düşünerek hemen salonun panjurlarını kapatarak sesin gelmesine mâni olmak istedim. Benim bu hareketimin sebebini anlayan babam:

— Ne yapıyorsun?. Benim üzüleceğimi zannederek mi bu marşları bana dinletmek istemiyorsun? Marşlar çalınsın.. Pencereyi biraz daha aç!. Onları doya doya dinleyeyim. Oğlum, biz devlet-i metbuamıza ihanet ettik. İstanbul'da on yedi sene süren ikametimiz sırasında hepimiz mes'ut ve bahtiyar idik. Sizler birer şehzade gibi idiniz. Her birimiz devlette mühim mevkileri işgal ediyorduk. Siz meb'us, ben Şûray-ı Devlet âzası idim. Allah şimdi bizim cezamızı veriyor. Korkarım ki bir gün daha büyük felâketlerle karşılaşabiliriz. Allahtan en büyük niyazım, cezalarımızın çoğunu hayatta çektir-

mesidir. Tâ ki, âhiret gününde günahlarımız azalmış olsun..»

Bilindiği gibi Haşimî sülâlesine mensup hükümdarların hemen hemen hepsi de birer felâkete kurban gitmişlerdir. İlk defa Şerif Hüseyin tahtını ve vatanını terke mecbur kalmıştır. Irak'a kral olan oğlu Faysal Bern'de zehirlenerek öldürülmüş, yerine geçen oğlu Gazi ise bir suikaste kurban gittiği halde, otomobil kazasında ölmüş gibi gösterilmşitir. Ürdün Meliki Abdullah ise Kudüs'te Hazret-i Ömer camiinin kapısında bir Arap fedaisi tarafından hançerle katledilmiştir. Ve nihayet Irak'ın son kralı İkinci Faysal, kral naipliği yapmış olan amcası Abdülillah ve başvekili Nuri Sait Paşa ile birlikte Türkiyeyi ziyaret etmek üzere uçağa binecekleri sırada hükûmet darbesi neticesinde feci şekilde öldürülmüş ve cesetleri sokaklarda sürüklenmiştir. Nuri Sait Paşa, hatırlanacağı veçhile bu kitapta adı geçen Emir Faysal'ın ihtilâlci ordusunda subaylık yapmış ve Türklere karşı bir çok savaşlara iştirak etmiş olan kurmay subayı Nuri Sait'tir.

Henüz çok kısa zaman evvel Osmanlı ülkesi olan Orta-Doğuda cereyan eden hâdiselerin incelenmesinde okuyucularımıza bir hizmet olmak üzere bu hâtırayı buraya dercetmiş bulunuyoruz. Melik Abdullah'ın misafir ettiği diplomatımız, hariciyenin en yüksek mevkilerinde bulunmuş kıymetli bir insandır. Bana onun bu hâtırasını, Orta-Doğu meselelerinde geniş bilgi ve tecrübesi bulunan değerli dostum eski Sakarya milletvekili sayın Hamza Osman Erkan anlatmıştır.

Nusret Kuruoğlu